

У рововима
Срема

V НОВИМ УСЛОВИМА РАТОВАЊА

Послије више од мјесец дана проведених у ослобођеном Београду, бригада је, крајем новембра, пошла на оремски фронт.

Борбе на сремском фронту у — за бригаду новом — рововоком начину ратовања, представљају изузетно поглавље на њеном борбевом путу. Тај нови начин ратовања, још у тешким зимоким условима, бригада је, заједно са осталим јединицама своје 1. дивизије, морала да учи и савлађује већ у првим тешким борбама које је водила почетком децембра, на Фрушкој Гори (у рејону Маторе шуме).

Борбе у рејону Маторе шуме спадају у најтеже борбе које је бригада водила. Нијемци су потпуно искористили повољне земљишне услове, које је пружала доминантна Фрушка Гора, да се јако утврде. Бункери, ровови повезани саобраћајницама, цијели појасеви жичаних препрека и густих минских поља, од којих су нека била подешена и на електрично паљење, требало је да зауставе продор наших онага за одређено вријеме.

Нарочито оу велику препреку и представљала минска поља, највише она са нагазним минама, које су опалим лишћем вјешто маскиране. Без средстава за разминирање и, што је још теже, без иокуства, у тим првим борбама у равници јединице су савлађивале и ту врсту препрека, али су при томе трпјеле велике губитке. Чак ни једна мања инжињеријска јединица Црвене армије није могла да им у томе много помогне. Зато није чудно да је бригада у пробоју Маторе шуме имала око 60 мртвих и 200 рањених бораца и старјешина. Само 4. децембра, 3. чета 1. батаљона, која је бројала 156 бораца, изгубила је 82 — 20 је погинуло.

Послије сламања непријатељске одбране у Фрушкој Гори, бригада продире даље, заузима Шид и гони непријатеља на свом правцу, према Товарнику и Чаксцима. Испред Чаковаца и за само село водила је тешке борбе. У току ноћи 2. батаљон је заузео већи дио села али је, затим, под снажним притиском непријатеља, био приморан да се повуче на његову периферију. Међутим, остала му је одсјечена 2. чета. Иако без везе са батаљоном, она је успјела не само да одржи своје положаје у насељу, него и да зароби цио непријатељски вод. Ујутро, у поновном нападу, Чаковци су ослобођени. Заплијењен је дио непријатељске артиљерије, неколико камиона и разни, други материјал.

Штаб дивизије врло је позитивно оцијенио успјехе у борбама за Чаковце. На положајима западно од Чаковаца, средином децембра, дошло је до првзремене стабилизације фронта.

Први пут копамо ровове, склоништа, земунице

Ту, на оремском фронту, догодило се, ваљда први пут у НОР-у, да ашов буде вриједан као пушка. Чак се до њега теже долазило него до пушке! Први пут наше јединице воде тако широка фронтална дејства у равници, нападају у њој на јако утврђене положаје у земљу укопаног непријатеља, браљане по свим иравилима организованом ватром, минским пољима, жичаним препрекама и др. Од јединица и од оваког борца тражило се, такође, да и сами брзо науче, прије овега, вјештину укопавања. Морала је на томе да се, поред команди, ангажује и партијска организација и организација СКОЈ-а. Одржано је доста састанака батаљонских бироа и партијских ћелија у четама, и састанака организација СКОЈ-а, на којима је истицана одговорност чланова КПЈ и СКОЈ-а у спровођењу тог задатка; појединци су и критиковани.

О набавци алата и потреби утврђивања штаб дивизије је издао и наредбу. Већ 21. новембра он упо^рава да се пионирским алатом снабдију што прије све јединице, а 4. и 9. јануара 1945. наређује бригадама да се прва одбрамбена линија што темељитије утврди, као и друге прихватне линије; обавјештава да ће се посебно наредити израда треће одбрамбене линије; затим, да се за сва помоћна и борбена средства, кола, магацине, телефонске централе, коморе и слично одмах одреде мјеста и за њих израде заклони.

Јединице су се такмичиле у томе која ће се на свом фронту боље утврдити, створити повољније услове за живот, рад и борбу у зимским условима. Копани су ровови пуног профила и подизана скуоништа и земаице. Био је то врло обиман задатак, који је требало извршити у пронесу брзог прилагођавања јединица рововском ратовању, животу и раду. Но, ни послје тога тешкоће нијесу биле мале. У ровове су често продирале подземне воде, па је то, у зимској хладноћи доводило до смрзотина, чак и већег степена.

Борбе за повољније положаје ггод Чаковаца

Дошло је до привремене стабилизације фронта, али борбе нијесу престајале. Западно од Чаковаца требало је савладати Велику бару. Њу су 2. и 3. батаљон прешли ноћу и почели се утврђивати. Но, како су овим продором били угрожени непријатељски положаји и пруга према Миклушевцима, Нијемци су извршили онајан противнапад. Тешку ноћну борбу по рововима, прса у прса, добили су Нијемци. Батаљони су имали 13 погинулих и 42 рањена борца. Поново лазећи хладну воду Баре, до прихватних положаја, мнош су борци задобили смрзотину различитог степена.

У тешким борбама у овоме рејону погинуло је више искуоних руководилаца. Из 2. батаљона командири чета Миле Томашевић и Милорад Поповић и командир вода Бранко Олујић.

У борбама код Чаковаца настрадала је 14. децембра и команда 2. чете 1. батаљона. У тренутку кад је одржавала краћи састанак на положају долете.уа је минобачка граната и убила искусног командира чете, Воја Де.ишашића и помоћника комесара чете, Милоша Мијовића. У неуспјелом нападу 4. батаљона на Грабово, западно од Чаковаца, погинуо је командир чете, Душан Кривокапић.

Непријатно изненађење

Због тешких услова у рововима јединице су се редовно смјењивале. Баталлиони, који су ишли на смјену, чинили су то ноћу, послерије вечере.

У 2. батаљону је било уобичајено да се постројава на улици, испред кућа у којима је био емјештен. Када се батаљон, 8. јануара увече, постројавао за полазак изненада је широку улицу засула минобацачка ватра непријатеља. Иако је одмах наређено да се борци растуре по дворишт^а, док ватра не прође, том приликом је погинуло 12 бораца, 26 их је рањено а 5 контузовано. Тих дана уништена је и радио-станица бригаде; мина бацача пробила је кров куће у којој је била смјештена.

Сјутрадан је све постало јасно. Непријатељ је у цркви у Чаковцима оставио осматрачку групу са радио-станицом. Она је осматрала и прикупљала податке о томе шта раде наше јединице. Исто тако, Нијемци су прије повлачења неким припадницима њихове мањине, који су ту живјели, обученим за обавјештајце, оставили радио-станице. Уз помоћ становништва село је иретресено. Пронађено је десетак радио-станица, већином код старијих особа, једна, чак, код старице од 70 година. Групи из цркве и свима код којих су нађене радио-станице одмах је суђено.

У свим борбама које је водила од 1. до 21. децембра бригада је имала 134 пошнута, 413 рањених и 27 контузованих.

Културно-забавни и партијско-политички рад

У вријеме боравка у Чаковцима био је доста интензиван партијско-политички рад и културно-забавни живот. Остварена је успешна сарадња са мјеоном партијском организацијом, а нарочито са омладином Чаковаца. Одржано је више приредби.

У четима су издаване зидне новине, у батаљонима и бригади билтен. Одговорност за културно-забавни рад била је равна одговорности за извршавање борбених задатака. Посебно се бринуло о неписменима. Описмењавани су и у рововима, у вријеме затишја; најинтензивније се радило када су батаљони били на одмору.

Знатно је нарастао и број чланова КПЈ. Ради њиховог уздицања, поред редовних одржавани су и теоријски партијски састанци.

Како се у претходним борбама истакао велики број бораца, губици јединица у нижем командном кадру попуњавани су из њихових редова. На дужности командира водова и водних делегата, а и једног броја комесара чета, постављани су и борци који су у бригаду ступили и крајем 1944. године.

Напуштање положаја код Чаковаца

Нијемци су 17. јануара 1945. прешли у општу противофанзиву на сремском фронту. У жестоких борбама одбацили су наше снаге на линију: Мохово—Шид—Батровци. Бригада је првог дана противофанзиве упорно држала положаје код Чаковаца и успјешно спречавала продор непријатеља на свом дијелу фронта. Чак и када је на њеном десном крилу пробијен

фронт 5. дивизије, а на лијевом бригаде »Италија«, она се уиорно бранила, иако изложена опасности да буде окружена.

Повлачећи се под јаким притиском непријатеља, италијанока бригада је оставила дио артиљерије на положајима. Како се на положају до ње налазио 3. батаљон, а 1. иначе био у резерви, командант бригаде је оба батаљона упутио у противнапад. Они су овладали положајима гдје се налазила артиљерија и извукли оруђа. У противнападу су батаљони били изложени дејству непријатеља с фронта и с бока, нарочито 1. батаљон; који је претрпио тешке губитке — око 70 мртвих и рањених. Тешко је рањен — а затим подлегао ранама — и друш командант 1. батаљона, Душан Бановић.

Због ситуације на боковима, бригади је наређено да одступи правцем западно од Товарника и Шида. Она се вјештим ноћним маневрисањем организовано извукла, иако су Нијемци те ноћи, 17/18. јануара, ирије ње упали у Товарник и масакрирали рањенике у дивизијској бо.шици. Бригада је при повлачењу изманеврисала Товарник и, преко Шида, повукла се до Беркасова. Нијемци су већ ујутро, око 9 и 30 часова, напали на наше нове положаје. Аејствујући брзо и онажно, уз подршку тенкова, Нијемцима је успјело да на ватреним положајима заплијене неколико оруђа против-тенковског и иротивавионоког дивизиона 1. дивизије. Бригада је у против-нападу повратила изгубљену артиљерију. Но, и поједине јединице бригаде почеле су да се неорганизовано повлаче. Интервенисале су старјешине, са командантом бригаде, Радом Раичевићем на челу, сиријечиле то и, добро организовано одбраном, онемогућиле даљи продор Нијемаца. У тим борбама велику је улогу одиграла наша авијација дејствујући често у бришу-ћем лету на непријатељске колане у наступању.

У борбама од 17. до 19. јануара бригада је имала 47 погинулих и 97 рањених бораца и руководилаца.

У противнападу наших јединица поново је ослобођен Шид. Тада је дошло до дуже стабилизације фронта, све до пробоја оремског фронта у априлу 1945. године. Бригада је држала положаје код Шида, а у фебруару је повучена на одмор у Ердевик.

Реорганизација бригаде

У то вријеме је услједила и реоргаш^зација јединица. У бригадама су укинута четврти батаљони. Формирани су сви родови и службе, инжи-њеријоке, аутоматичароке и чете за везу, батерије и др. Упоредо су јединице преоружаване, утлавном совјетским наоружањем. Све је то наметнуло интензивну обуку бораца и руководилаца у руковању наоружањем. За руководиоце, од командира вода навише, организовани су, према роду и дужности, војни и политички курсеви у бригади, дивизији и при армији.

При штабу армије у Ердевику завршио сам први курс за партијско-политичке руководиоце од батаљона навише. Трајао је око 30 дана. Учило се неуморно. Иако већином без предзнања, успјешно смо савладали обимни програм. По повратку у бригаду задужен сам да у партијским организа-цијама држим предавања која сам слушао на курсу.

Прослава прве годишњице формирања бригаде

У Ердевику су борци и руководиоци с поносом обиљежили годишњицу формирања бригаде. Велике успјехе она је постигла на борбеном путу од Берана, преко Санцака, западне Србије и Београда до фронта који већ неколико мјесеци држи у сремској равници. За већину бораца и руководилаца била је она матична бригада. Прослави су се посебно радовале на стотине нових бораца-добровољаца, који су у њу дошли послје њеног продора у Орбију и ослобођења Београда.

Комесар 1. армије, Мијалко Тодоровић Плави, том је приликом рекао да народ Црне Горе, који је показао такву животну снагу какву је показало мало народа у Европи, може да се поноси својом 8. бригадом.

Политички комесар 13. пролетерске (хрватске) бригаде, друг Ленац, поред осталог је рекао и ово:

»Осма и 13. су најмлађе бригаде у 1. пролетерској дивизији. Ви сте се нама свидјели јер сте се добро борили и у малим и великим окршајима. Нарочито нам се свидјело ваше гостопримство. Удаљавамо се од Црне Горе. Идемо на запад, у Хрватску и Словенију. Вјерујем да ћете и ви много учинити на сједињавању наших народа. Нека живи Црна Гора и њена 8. бригада.«

Топле честитке и жеље изразили су јој њени старији саборци — 1. пролетерска, 3. пролетерска крајишка бригада, а затим друг Марас, командант бригаде »Италија«.

Омладина Црне Горе је, поводом тог јубилеја, поручила борцима бригаде: »Нека ваша срца куцају истом љубављу за слободу Сарајева, Загреба, Љубљане, као што су куцала за слободу Цетиња и Београда...«

Ову поруку су припадници 8. бригаде достојно остварили.

У марту је бригада ушла у састав 11. ударне крајишке дивизије. Да, заједно са прослављеном 5. козарском и 12. ударном бригадом, продужи до слободе.

Обрад БЈЕЛИЦА

СПИСАК РУКОВОДЕБЕГ КАДРА БРИГАДЕ (Штаба бригаде, приштапских јединица и штабова батаљона) новембра 1944. године

Штаб бригаде

Командант, мајор, Саво Машковић
Заменик команданта
Политкомесар, мајор Јокаш Брајовић
Помоћник политкомесара, капетан,
Василије Краљевић
Начелник штаба, капетан
Ново Матуновић
Интендант, поручник Војо Буровић
Обавештајни официр, потпоручник,
Василије Милутиновић
Официр ОЗНЕ, заставник,
Божидар Зец

Официр за везу, потпоручник,
Јеремија Лазовић

1. батаљон

Командант, капетан, Душан Алексић
Заменик команданта, заставник,
Душан Бановић
Политкомесар, капетан,
Драго Божановић
Помоћник политкомесара,
потпоручник, Вељко Гргуровић
Обавештајни официр,
Бранко Булатовић
Интендант, заставник, Симо Копривица

2. батаљон

Командант, капетан, Раде Раичевић
Заменик команданта, поручник
Урш Војнић
Политкомесар, капетан,
Перо Жарковић
Помоћник политкомесара, поручник^у
Обрад Бјелица
Обавештајни официр, Митар Лекић
Интендант, потпоручник,
Петар Божовић

3. батаљон

Командант, поручник, Раде Вујичић
Заменик команданта, поручник,
Иво Камбан
Политкомесар, капетан,
Драго Вујошевић
Заменик политкомесара, поручник,
Данило Мићуновић
Обавештајни официр, Борђе Копривица
Интендант, заставник, (в. д.)
Милосав Џогановић

4. батаљон

Командант, поручник, Перо Перовић
Заменик команданта, поручник,
Момир Јакић
Политкомесар, капетан,
Владо Мрваљевић
Помоћник политкомесара, поручник,
Милија Савељић
Обавештајни официр, старији водник,
Крсто Огњеновић
Интендант, Божидар Мијатовић

Баџачка батерија

Командир, Василије Распоповић
Политкомесар, поручник,
Новица Јанковић

Помоћник политкомесара,
потпоручник, Анђелија Вујошевић
Економ, Никола Бурановић

Чета за везу

Командир, заставник, Драго Станић
Политкомесар, поручник,
Бранко Вучковић
Помоћник политкомесара
потпоручник, Михаило Рачић
Економ, водник, Раде Бановић

Извиђачки вод

Водник, Вуко Поповић
Политички делегат, заставник
Зарија Гојковић

Минерски вод >

Водник, заставник, Никола Вучета
Политички делегат, заставник,
Бранко Стојановић

Интендантура

Командир, поручник, Раде Ковачевић
Политкомесар, поручник,
Радомир Селић
Помоћник политкомесара,
потпоручник, Јакша Павловић

Бригадни санитар

Управник, заставник, Драгица Радоњић
Водник сан. вода, заставник,
Велизар Лакић
Политички делегат, заставник,
Дара Кубурић
Економ, водник, Вукота Влаховић

ПРВА БОРБА НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ
(Из ратних биљежака политичког комесара 3. чете 1. батаљона)

На почетку борби за Београд у чети нас је било 136, а на сремоки >ронт иде нас 156 бораца и руководилаца. Највише у чети има омладинаца а подручја Ваљева, Тамнаве и Космаја. Сада има и Београђана.-већином. а Чукарице. Појачан је рад партијске ћелије. Организација СКОЈ-а је јачала. Сада њен актив чини 17 чланова, нових и старијих бораца: Милојко Јетровић, Станоје Маринковић, Андрија Бооић, Владимир Винш, Љубодраг Јантелић, Петар Студен- и Радован Вукмановић (1. вод), Ранислав Марја-овић, Живко Младеновић, Перица Шуковић, Паун Велимировић, Милорад,

Веселиновић и Миодраг Јовановић (2. вод), Милорад Мишовић, Миливоје Митровић, Александар Петровић и Драгољуб Павловић (3. вод). Партијску организацију сачињавају сви чланови команде чете, са Драгом Мирановићем, командиром, и Милом Шановићем, политичким комесаром чете, и водници и политички делегати водова.

До оремског фронта, односно до иоложаја на Фрушкој Гори, цутовали смо четири дана, од 23. до 26. новембра, преко Старе Пазове и Сремских Карловаца до Шишатоваца. Марш је био напоран. Ево нас, најзад, на положајима који су за нас необични. Необични су ио томе што се укључујемо у рововоко ратовање, што и практично представљамо дио фронта који се протеже рововима од Саве, кроз Срем и иреко Фрушке Горе, до Дунава и — много много даље — чак до Балтика! На том фронту су са нама и јединице Црвене армије. Први пут смо морали да схватилго да у оваквом ратовању ров и ашов играју исто тако значајну улогу као и оружје. Изненадила нас је велика концентрација људства и орућа на малом простору.

Положај иаше чете је Визићи—Матора шума. Штаб батаљона нам је наредио да смјену јединица, које су до тада држале положај, извршимо по мраку, да положаје обавезно држимо и да их помјерамо унапријед сваке ноћи; копањем ровова д4 се приближавамо Нијемцима. Треба да одређујемо тајне патроле. Не смијемо гађати аутоматским оружјем, да га не откривамо — само пушкама. Све потребне иодатке о положају, непријатељу и друшм примићемо од чета које смјењујемо. Морамо пазити на непријателуске осматраче на дрвећу. У Јабучју се налази наша арти. љорнја, лијево је наш 3. баталон, а деоно 3.украјишка бригада.

Били емо у Орцу Фрушке Горе, на шумовитом терену, у непосредном додиру са првим непријатељоким линијама. »Швабе« су се укопале у ровове и густо минирали терен исиред њих. Осјећали су се сигурним, вјеровали да ће на том терену, између Саве и Дунава моћи успјешно да се бране.

Привикавали смо се неколико дана на нове услове, очекивали сваког часа наређења за напад на непријатеља, подучавали борце непосредним задацима и спроводили добијене наредбе. Били смо спремни за борбу, пуни мржње према непријатељу али — немоћни према другом непријатељу: хладноћи. Јер, у рововима се није смјела палити ватра, а наша одјећа и обућа нијесу довољно штитиле од љуте оремске зиме.

Другог децембра одржан је састанак партијског бироа 1. батаљона. На њему је ирораћено писмо партијског руководиоца бригаде, које је указивало на неке недостатке у руковођењу и друго.

Сјутрадан, 3. децембра, на састанку у штабу батаљона упознати смо са наредбом за напад на непријатеља, упућеном и другим јединицама.

Баталон је, послије ликвидације првих непријателзских положаја, заједно са 2. батаљоном, напасти Шаркат, а затим продужити правцем Козјача—Кулина—Куљаничеве—Прњавор—Шид. Заједно са 2. баталоном и батаљоном Италијаноке бригаде напашћемо Шид. У току борби треба да пазимо на одржавање везе са нашим оусједима¹. Нађену стоку треба да тјерамо испред себе, ради чишћења минских поља. Борбвни знак је »Топ—Толбухин«⁴.

2. батаљон

Командант, капетан, Раде Ранчевић
Заменик команданта, поручник
Урош Војнић
Политкомесар, капетан,
Перо Жарковић
Помоћник политкомесара, поручник
Обрад Бјелица
Обавештајни официр, Митар Лекић
Интендант, потпоручник,
Петар Божовић

3. батаљон

Командант, поручник, Раде Вујичић
Заменик команданта, поручник,
Иво Камбан
Политкомесар, капетан,
Драго Вујошевић
Заменик политкомесара, поручник,
Данило Мићуновић
Обавештајни официр, Борђе Копривнца
Интендант, заставник, (в. д.)
Милосав Цогановић

4. батаљон

Командант, поручник, Перо Перовић
Заменик команданта, поручник,
Момир Јакић
Политкомесар, капетан,
Владо Мрваљевић
Помоћник политкомесара, поручник,
Милија Савељић
Обавештајни официр, старији водник,
Крсто Огњеновић
Интендант, Божидар Мијатовић

Баџачка батерија

Командир, Василије Распоповић
Политкомесар, поручник,
Новица Јанковић

Помоћник политкомесара,
потпоручник, Анђелија Вујошевић
Економ, Никола Бурановић

Чета за везу

Командир, заставник, Драго Станић
Политкомесар, поручник,
Бранко Вучковић
Помоћник политкомесара
потпоручник, Михаило Рачић
Економ, водник, Раде Бановић

Извиђачки вод

Водник, Вуко Поповић
Политички делегат, заставник
Зарија Гојковић

Минерски вод

Водник, заставник, Никола Вучета
Политички делегат, заставник,
Бранко Стојановић

Интендантура

Командир, поручник, Раде Ковачевић
Политкомесар, поручник,
Радомир Селић
Помоћник политкомесара,
потпоручник, Јакша Павловић

Бригадни санитар

Управник, заставник, Драгица Радоњић
Водник сан. вода, заставник,
Велизар Лакић
Политички делегат, заставник,
Дара Кубурић
Економ, водник, Вукота Влаховић

ПРВА БОРБА НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

(Из ратних биљежака политичког комесара 3. чете 1. батаљона)

На почетку борби за Београд у чети нас је било 136, а на сремски фронт иде нас 156 бораца и руководилаца. Највише у чети има омладинаца са подручја Ваљева, Тамнаве и Космаја. Сада има и Београђана, већином са Чукарице. Појачан је рад партијске ћелије. Организација СКОЈ-а је ојачала. Сада њен актив чини 17 чланова, нових и старијих бораца: Милојко Петровић, Станоје Маринковић, Андрија Босић, Владимир Винш, Љубодраг Пантелић, Петар Студен и Радован Вукмановић (1. вод), Ранислав Марјановић, Живко Младеновић, Перица Шуковић, Паун Велимировић, Милорад.

Веселиновић и Миодраг Јовановић (2. вод), Милорад Мишовић, Миливоје Митровић, Александар Петровић и Драгољуб Павловић (3. вод). Партијску организацију сачињавају сви чланови команде чете, са Драгом Мирановићем, командиром, и Миланом Шановићем, политичким комесаром чете, и водници и политички делегати водова.

До сремског фронта, односно до положаја на Фрушкој Гори, путовали смо четири дана, од 23. до 26. новембра, преко Старе Пазове и Сремских Карловаца до Шишатоваца. Марш је био напоран. Ево нас, најзад, на положајима који су за нас необични. Необични су по томе што се укључујемо у рововоко ратовање, што и практично представљамо дио фронта који се протеже рововима од Саве, кроз Срем и преко Фрушке Горе, до Дунава и — лшого много даље — чак до Балтика! На том фронту су са нама и јединице Црвене армије. Први пут омо морали да схватилго да у оваквом ратовању ров и ашов играју исто тако значајну улогу као и оружје. Изненадила нас је велика концентрација људства и орућа на малом простору.

Положај наше чете је Визићи—Матора шума. Штаб батаљона нам је наредио да смјену јединица, које су до тада држале положај, извршимо по мраку, да положаје обавезно држимо и да их помјерамо унапријед, сваке ноћи; копањем ровова да се приближавамо Нијемцима. Треба да одређујемо тајне патроле. Не смијемо гаћати аутоматским оружјем, да га не откривамо — само пушкама. Све потребне податке о положају, непријатељу и другом примићемо од чета које смјењујемо. Морамо пазити на неирјатељске осматраче на дрвећу. У Јабучју се налази наша артиљорнја, лијево је наш 3. батаљон, а деоно 3. крајишка бригада.

Би.ш смо у орцу Фрушке Горе, на шумовитом терену, у непосредном додиру са првим непријатељским линијама. »Швабе« су се укопале у ровове и густо минирали терен испред њих. Осјећали су се сигурним, вјеровали да ће на том терену, између Саве и Дунава моћи успјешно да се бране.

Привикавали смо се неколико дана на нове услове, очекивали сваког часа нарећења за напад на непријатеља, подучавали борце непосредним задацима и спроводили добијене иаредбе. Били смо спремни за борбу, пуни мржње према непријатељу а.ш — немоћни према другом непријатељу: хладноћн. Јер, у рововима се није смјела палити ватра, а наша одјећа и обућа нијеоу довољно штитиле од љуте сремоке зиме.

Другог децембра одржан је састанак партијског бироа 1. батаљона. На њему је прораћено писмо партијског руководиоца бригаде, које је указивало на неке недостатке у руковоћењу и друго.

Сјутрадан, 3. децембра, на састанку у штабу батаљона упознати смо са наредбом за напад на непријатеља, упућеном и другим јединицама.

Баталли ће, послије шквидације првих непријатељских положаја, заједно са 2. батаљоном, напасти Шаркат, а затим продужити правцем Козјача—Кулина—Куљаничеве—Прњавор—Шид. Заједно са 2. батаљонол и батаљоном Италијанске бригаде напашћемо Шид. У току борби треба да пазимо на одржавање везе са нашим оусједима. Наћену стоку треба да тјерамо испред себе, ради чишћења минских поља. Борбени знак је »Топ—Толбухин«.

Наредба је пренијета свим борцима и руководиоцима чете. Још једном је анализиран сваки детаљ, од контроле мумиције и оружја до борбеног знака. Још једном су чланови Партије и СКОЈ-а проговорили о овојим обавезама и овом крупном задатку. Знали смо — рекли су нам то борци које смо смијенили — да је непријатељ јак, укопан, лукав, и да је добро организовао одбрану. Били смо пуни мржње и нестрпљиви — жељни да овако снажни, послје двочасовне артиљеријске ватре, заједно са Црвеном армијом и антифашистичким италијанским јединицама, ударимо по непријатељу. Стално смо били у вези, деоно са командом 1. чете 1. батаљона, са командиром Шпиром Пекићем и комесаром Богданом Радуловићем, а лијево са командиром чете Италијанске бригаде, оимпатичним плавокосим и бркатим Италијаном. Уочи тог јуриша читаве ноћи су ме обузимала чудна осјећања, а и нагађао сам какав ће изгледати сјутрашњи дан.

Онда је све почело по плану. Тачно у 8 часова наши артиљерци су отворили ватру. Тукли оу дуго, читав сат, кориговали ватру, а онда је, још четрдесет минута, појачали. Фијукале су гранате изнад наших глава, у једном и у другом иравцу, јечала је Фрушка Гора од битке какву није до тада запамтила! Летјела је у ваздух земља, дрвеће, а дим се дизао око њемачких ровова и по дубини њихових положаја. Затим смо ми отворили ватру из својих оруђа. Тукли смо непооредно испред ровова, по шуми, и далл, по »ничитој земљи«, до непријатељских ровова удаљених од наших двеста и више метара. Наша ватра из шараца, машинки пиштоља и пушака, и гранате наших артиљераца проузроковале су експлозије безброј нагазних лпша, којима су били минирани земљиште, дрво, намјерно остављен и камуфлиран реденик, шлем, торба или ципеле. У 10 часова проломило се онажно »Ура« из грла бораца наше 3. и суоједне 1. чете. Кренуо је стрелачки строј, уз паклену ватру", према непријатељу. Мсђутим, обистинило се да је непријатељ врло јак... Наишли смо на отпор и трпје.уи губитке, од непријатеља којег до тада нијесмо познавали — од мина.

Падали су борци наилазећи на поља буквално прекривена нагазним и другим минама, минама међусобно повезаним — за око тешко уочљивим концима — да би, при првом додиру, одскакале у вис и експлодирале. Непријатељ се огорчено бранио, а и услови за одбрану су му били врло ивоволни. Непријатељ се није могао савладати једним јуришем. Требало је отимати и утврђивати нове положаје, ближе непријатељу, и поново се укопавати. Требало је понављати јурише три дана и три ноћи — док непријатељ није избачен из свих ровова, којих је, по дубини, било много. Непријатељ је протјеран у правцу Шида, који су оолободиле 8. црногорока и 3. крајишка бригада. Губици наше 3. чете, као и читаве бригаде, били су велики. Само 4. децембра, првог дана напада, из 3. чете избачена су из строја 82 борца, од тога је дванаест другога погинуло. Тога дана пошнуо је командант 1. батаљона, професор Душан Алексић, и обавештајни официр 1. батаљона, Бранко Булатшић, некада неустрашиви пушкомитраљезац; у тој борби пао је и командант 8. бригаде, Саво Машковић.

Тако је 3. чета почела изузетно тешке борбе на сремском фронту, да би, у року од два мјесеца, три пута промијенила свој састав.

Милан ШАНОВИЋ

ПОГИНУО ЈЕ КОМАНДАНТ БРИГАДЕ, САВО МАШКОВИЊ

Прилазећн Маторој шуми газили смо маону иловачу, која се тако лијеиила за обућу да смо једва корачали. Командно мјесто штаба бригаде било је у непооредној близини положаја батаљона, како би се што непо-средније могла пратити дејства и утицати на њихов ток.

Бригада је већ почела напад. Јуришали су батаљони на јако утврћеног непријатеља, без успјеха. Са сваким новим нападом растао је и број мртвих и рањених другова. Неиријатељ је Матору шуму на вријеме утврдио, његовим положајима било је тешко прићи, а камоли заузети их. А та »врата« Срема, како су тада крстили Матору шуму, морала су бити отворена по сваку цијену.

Најтежа препрека нашим јединицама била оу густа и добро маскирана минска поља. Артиљеријска ватра, подршка бригади у нападу, није била довољно јака, да угрози одбрану непријатеља. Преостало је једино: да се одважним, пролетерским јуришом и борбом прса у прса сломи отпор противника. Другог избора није било.

Командант Саво је тешко иоднооно неизвјестан ток борбе, у којој јединице трпе велике губитке. Позвао је батаљоне и наредио да поново нападају.

Било сам на командном мјесту када је позвао команданта батаљона, Рада Раичевића. Пошто му је наредио да са батаљоном крене у напад, љутито је одбацио слушаницу и упутио се ка изласку из шуме, у правцу непријатељских положаја. Са групом курира, која се ту затекла, кренуо сам у том правцу. Док смо стигли до ивице шуме, командант је већ био неких 20 метара на чистини. Енершчно је корачао напријед, уз повике »Јуриш, пролетери!« Онда је пао. Похитали омо к њему и видјели: догодило се најгоре! Командант је био мртав. Њемачки снајпериста погодио га је. Пренијели смо мртвог команданта у шуму, тамо гдје је издао посљедње наређење својим јединицама. Нијемо смо га посматрали, дубоко погоћени његовом смрћу. Благн грч на његовом лицу и танка црвена нит крви, која је отицала из његових уста, било је све што сам могао примијетити у том тренутку.

Другови из штаба су се постарали око сахране команданта. Мени су дали на чување његова лична документа и »Споменицу 1941«. Негдје у Срему, послнје мјесец дана, дошао је командантов роћак и ја сам му, по наређењу штаба, те иредмете предао.

.)

Бранко ВУЧКОВИЊ

ПАЛА СУ ДВА ДУШАНА, ДВА КОМАНДАНТА 1. БАТАЉОНА

Душан Алекоић и Душан Бановић командовали су 1. батаљоном кратко вријеме, први двадесетак даиа, други два пута толико, од половине новембра 1944. до половине јануара 1945. године. Обојица су пали на иоложају: први на Маторој шуми, 4. децембра 1944, а други 17. јануара 1945. измећу

Берака и Чаковаца. У ствари, обојица су били рањени, али ране ниоу гтрживјели.

Рођени у Црној Гори, Алексић у питомом Полимљу, а Бановић у каменитом Љуботињу, ишли су својим животним путевима док их рат није повео заједничком стазом, све до непријатељских ровова у Срему. Ту су пали, на сличан начин, и уткали животе у ратну славу и углед батаљона којим су командовали. Заслужују да се памте.

Са Душаном Алексићем сам се нашао у штабу 1. батаљона након ослобођења Београда, почетком новембра 1944. године. До тада смо се мало знали. Прије тога је био на дужности у истом батаљону. Знао сам да је прије рата био професор. Долазећи у батаљон, за њешивог политичког комесара, копкала ме је радозналост о томе каква ли ће бити сарадња и какви односи између бившег професора и бившег матуранта. Рат је, додуше, у мени већ био запретао онај страх и респект кога, ваљда, ученик доживотно осјећа од професора. Али га, признајем, није сасвим до краја избрисао.

Дани у тек ослобођеном Београду су брзо пролазили. Посла је било и иревише. У штабу батаљона, на Чукарици, први пут сам са Душаном дуже разшварао. И закључио да ће наши односи бити добри. Импонирала ми је његова зрелост, полет као да је омладинац, брига о сваком послу и нескривена жеља да се афирмише на новој дужности. Чинило ми се да жури да надокнади нешто што је до тада, стицајем околности, пропустио. Био је усхићен указаним повјерењем. Видљиво је било да ће све учинити да га и оправда. Посебно ми је његов однос према политичком и партијском раду уливао вјеру у то да ће наши заједнички пословни у батаљону бити добри. Осјетио сам брзо и да га остали сарадници и потчињени цијене, да ужива лијеп углед. Приликом извођења вјежби и гађања показао је доста стручног знања и умјешности, што није остало незапажено ни код старијих.

Спремали смо тако батаљон за скори одлазак на фронт. Извршили смо, коначно, и дуги марш, трајао је неколико дана, и стигли непосредно на линију фронта код села Визића, надомак Маторе шуме, у којој су биле утврђене њемачко-усташке одбрамбене линије.

Кад је стигло наређење да идемо у пробој, сјећам се, био је узбуђен, горио је од жеље да се батаљон што боље покаже. Педантно је проучио задатак, предвиђао варијанте за распоред чета. Међутим, задатак је био непредвиђено тежак. Почетни успјех замијенио је дотада невиђени број мртвих и рањених. Злокобне експлозије нагазних и потезних мина и јауци и запомагања рањених понављали су се сатима. Батаљон не може ни наирнед ни назад, свуда проклете мине. Била је то тешка борба. Више пакао него борба.

Морали смо да тражимо излаз. Пошли смо обојица, у извиђање непријатељских положаја. Пратио нас је курир. На том путу курир је активирао часкирану мину. Одјекнула је експлозија. Рањени су командант Душан и курир. Парче гранате се зарило у Душанов врат. Шикнуо је јак млаз

крви. Брзо је команданту указана прва помоћ. Као и мје је отпремљен у бригадно превијалиште. Гајио сам наду да рана није смртоносна. Међутим, на путу за превијалиште, односно болницу, подлегао је рани.

Погинуо је Душан ту, код свог батаљона, онда када је било најтеже. Није имао среће да преживи први борбени задатак у улози команданта. Оставио је свој батаљон сувише рано, али оно што је тако савјесно и зналачки у њега уграђивао остало је да живи. Оно је дошло до изражаја у бројним окршајима које је његов батаљон водио сљедећих недеља и мјесеци.

*

Душан Бановић је дошао да командује батаљоном непосредно у борби. Ранје је био на нижим командним дужностима и важио је као храбар војник и способан командир. За ондашње прилике имао је доста стручног знања, а и »лежао« му је војнички позив. Брзо омо се спријатељили. Био је то диван, у свему одмјерен, радан и, надам се скроман човек, толико скроман да ми је у почетку то помало ометало. Кад је требало показати одлучност — то је чинио; иначе, према луудима је био пажљив, чак мек. По природи је био врло педантан, одличан организатор. На послу се није штедно, најтеже задатке је увијек остављао себи. Колико је пута само самопницијативно отишао да обиђе чете на положају, да погледа наоружање, да провјери да ли је уредно стигла храна, каква је борцима простирка. Постигнуте успјехе никада није »присвајао« — радије би за њих одавао признање другима. По овему је, једном ријечју, био погодан за сарадњу.

На жалост, и он је кратко командовао батаљоном. Уочи познате њемачке противд^а Јгзизм на сремском фронту^ П. јануара "Т5?57" бата. он је био у Чаковцима, као резерва. Око 10 часова наређено је да хитно прихватимо борбу на крилу нашег 3. батаљона и зауставимо иродор Нијемаца. Били су то положаји на гуту Берак—Чаковци. Хитно омо посјели положаје. Већ смо се борили, кад је код нашег штаба наишао командант бригаде, Раде Раичевић. Његовом иницијативом ова тројица смо Се нашли у стрељачком строју. Нијемци су врло близу. Успјели смо да их одбијемо на нашем правцу. Свуда околу чује се само грмљавина топова, авиона, тенкова. То је, значи, та противофанзива. Не скривамо задовољство што су наше јединице, макар и привремено, задржале напредовање Нијемаца. Тада је изненадни рафал њемачког шарца Душану иреојекао стопало. Однијел(и смо га, по онијегу у један мртви угао, гдје је, мало каоније, превијен и отпремљен у дивизијоку болницу Товарник. У послеподневним часовима смо морали да одступимо у правцу Беркаова. Нијемци су, међутим, непредвиђено брзо упа\и у Товарник и звјероки се обрачунали са рањеницима које су у њему затекли. Међу рањеницима био је и командант Душан Бановић. Прије доласка Нијемаца успио је да се, на парчету папира, јави свом батаљону и изрази жељу да се ускоро нађе међу нама.

Тако, у два мјесеца изгубисмо и другог команданта. Команданта који је у неколико претходних тешких борби око жељезничке станице Грабово водио батаљон зналачки и одважно.

Драго БОЖАНОВИЋ

УМРО ЈЕ СА ОСМЕХОМ НА ЛИЦУ
(Сјећање на Душана Алексића)

Ту ноћ дровели смо у малој просторији. Сви омо били узбуђени, јер нас сутра очекује велики задатак. До мене је лежала Даница Брајушковић. Прибила се нежако уз мене, као да је жељела да је заштитим од смрти која јој се примицала. Шапутала ми је: »Знаш, волим те као рођену сестру.«

Никоме се није спавало. Певало се тихо, до дубоко у ноћ. Командант Душан је тражио да певамо:

*Што то, драга, бити мора
Да ми нема одговора.*

Бранко Булатовић, обавештајац:

*Ти не плачи, другарице драга,
Одољеће свему наша снага.*

А комесар Драго Божановић:

*Ком планина пуна брава
међу њима чобан спава.*

Ујутро смо се растали. Отишла сам у штаб бригаде, а батаљон на положај. Преко дана сам се налазила у бригадном превијалишту и поред радио-станице којом је руковао Јово Дукић.

Ускоро су почели да стижу рањеници. Фима Милутиновић је упала у миноко поље. У почетку су рањеници стизали на санитарским носилима, мало после на нооилима направљеним од мотака и шареница, на крају само у поњавама, у којима оу их вукли кроз блато.

Негде око подне још издалека сам угледала, на носилима, плаву доламицу и одмах препознала: Олга Булетић. Када су је донели притрчале су јој другарице из превијалишта. Рекоше јој: »Срећна ти рана, Олга!« Та чудна честитка дуго ми је брујала у ушима.

Није много прошло кад је на нооилима донет и професор, наш командант Душан. Мина га преклала иопод грла. Рана је велика и доста је искрварио. Превијен је. Доктор ме одредио да га отпратим у дивизијоко превијалиште. Положен је на кола. Коњи су цимнули, да би их покренули из дубоког блата. Рана командантова је поново прокрварила. Он ми јврुकом показао на то. Позвала сам доктора. Пренели смо га на носила и тако смо га понели кроз шуму. Носила су се пунила његовом крвљу. Ускоро је издахнуо, знали смо. Али нисмо себи хтели да верујемо. И даље смо га пажљиво нооили. Кад смо га донели у дивизијоко превијалиште, лекар је могао само да констатује омрт.

Сахранили омо команданта близу превијалишта. Док оу борци копали раку посматрала сам га. Умро је са осмехом на лицу. Сетила сам се да ми је ујутро, пре битке, говорио: »Сањао сам један сан. Не бојим се да ћу погинути, али се бојим да нећу извршити задатак.«

Вратила сам се у превијалиште. До ноћи је стигло још много рањеника. Међу њима и Бранко Булатовић, сав изломљен. А још синоћ је тражио да певамо песму: »Ти не плачи, другарице драга...«

Ноћ се увелико спустила над злом Матором шумом, рањеници још увек стижу, а у даљини се чује песма. Слушам ту песму и размишљам о томе што је рат. Једни гину, други певају, а можда ће и они сутра бити мртви. Ко зна?

Ноћ ми се чини све страшнијом. Јова Дукић је и даље код радио-станице. Дошли су руски минери. Колико сам их разумела, неке су јавља\и да је мина много и да они ту ништа не могу да учине.

Владанка ЈОВАНОВИЋ

СВЕТОЗАР ВААХОВИН ПИЊО

У строју бригаде на дан њеног формирања стајао је, са пушком о рамену и шеонаест година живота, и Светозар Влаховић Пињо. Био је озбиљан, као и тренутак и вријеме у којима се то догађало. Рађала се нова бригада, а он је у њу стигао с оружјем које је прихватио још октобра 1943. године када су му, у ослобођеном Колашину, у његовој посадној чети, већ повјеравали озбиљне задатке.

У ирвим борбама своје 2. чете 4. батаљона, на Оброву код Бијелог Поља, Пињо је бомбаш. Те прве на непријатеља бачене бомбе као да су определијелиле сав његов борбени пут. Другови су му честитали. А он, зарумењен као и сваки дјечак кога похваљују, растао је, можда и сам изненађен оним што доживљава, претичући године. Али се држао тако као да је ове то обично, нешто што би и сваки други борац урадио.

На Улошевини и Бојној њиви, Пињо је пушкомитраљецац. Привлачећи се, под заштитом ноћи, четничким рововима кратким рафалима пушкомитраљеза разгонио је таму ропства и обиљежавао пут ка слободи. Уокаче у ровове у којима се налазе гомиле чаура, да сведоче о жестини ватре, и по каји сандук са натписом »Не штеди муницију«. Њих су четници оставили приликом повлачења, а Пињу су добродошли, јер муниције никад није било доста.

»Муницију оставили, али — да су још оставили и неку конзерву што им Нијемци дају, баш би добро учинили«, — шалио се Пињо послуже борбе, избјегавајући причу о ономе што је у њој доживио.

На положајима код Бијова гроба, више Бродарева, Пињо са својом пушкомитраљеском групом обезбјеђује положаје чете. Иопред њемачког строја креће се муслиманска милиција, неће ни Нијемци да гину ако их неко може замијенити. Њену извиђачку патролу, која се полако креће и тражи наше положаје, дочекао је на блиском одстојању. А кад је непријатељ послуже кратког колебања пошао на јуриш, ударио је на празан положај. Пињо је са друговима већ био у саставу чете.

И тако, са брда на брдо, из борбе у борбу. Из Црне Горе у Санџак, из Санџака у Србију. Сада већ као десетар. На Вардишту са својом десе-

гином штити извлачење чете, пред Косјерићем јуриша на четничке положаје. Већ на маршу према Београду командује водом.

Борбе за Београд. Пињо је комапир, али и пушкомитраљезац. Иако су растојања до њемачких отпорних тачака и митраљеоких гнијезда сведена на десетине метара, Пињо жури да буде још ближи и још оигурнији кад гађа. Под заштитом ноћи са водом упада у масивну школску зграду у 4. ечанској улици и, док се чета пребацује за њим, он жури даље, ка палати »Албанија«. Комаида чете га због тога истрчавања критикује. Јер чета је здвојена од батаљона, Нијемци су још за леђима. »А видите ли колики је >во град, кад ћемо га ослободити ако не пожуримо«, ето тако се правдао Пињо. Њему се стално журило. До ослобођења Београда журио је — ка зеограду. На оремском фронту, код Маторе шуме, журио је ка Шиду. Али ту а је 5. децембра 1944. године заставио непријатељски метак. Силазили смо ка Шиду када је клонуо од њемачког рафала. Тешко рањеном пружена му је помоћ, али помоћи није више било. Упућен је у Земунску болницу. »Напријед, другови, стићи ћу вас ја, није ово ништа« — на разстанку >екао је борцима свога вода. Тада је и последњи пут Пињо остао иза свог (ода. Да га више никада не стигне, али да у њему живи док има иједног кивог његовог борца.

Љубо БОЈИЋ

НЕПРИЈАТЕЉ ЈЕ ПРЕВАРИО КОМАНДИРА ВОДА

У првом нападу бригаде на Матору шуму, 3. децембра, 3. батаљон се алазио у резерви. Но ни у њој није био поштеђен губитака, нарочито од непријатељских противпјешадијских мина. Све мртве углове и прикривене рилазе својим положајима непријатељ је био марљиво минирао нагазним потезним минама. Ту смо први пут озбиљно оојетили немогућност и необућност у савлађивању миноких поља.

Мања група бораца 2. чете неопрезно је зашла у једну јаругу обраслу гњетком храстовом шумом. Претпостављала је да су туда раније прошле Јше јединице. Убрзо су били изненађени експлозијама мина. Два борца потнула, а неколико их је теже и лакше рањено. Четна болничарка, ика Делевић, потрчала је да укаже помоћ рањанима. Иако јој је речено I мало причека, није послушала, или није чула наређење. У трку је жачила жицу на којој су били повезани упаљачи. Настала је ланчана експлозија. Јаругу је прекрио црни густ дим, а из дима се чуо њен кратки >ик. Претпостављали смо да је настрадала, јер је изгледало да човјек ив ту не може остати. Но, убрзо смо је угледали, запрепашћени, поцрњелу к барута, поред рањених бораца. Какве су јој оређне околности сачувале ивот никоме није било јаоно ...

Послије је и 3. батаљон уведен у борбу. Непријатељска одбрана пробијена уз велике обостране губитке. Непријатељ се повлачио са их лннија, а јединице бригаде су настављале продор. Прелазећи преко узетих њемачких положаја били смо изненађени њиховом уредношћу.

Ровови пуног профила, међусобно повезани, са уређеним стрељачким закло-
нима, склоништа за заштиту и одмор људства. Све је то изгледало као да су
озбиљно намјеравали да зимују на тим положајима.

Кад сам пролазио поред једног склоништа, на грудобрану испред
њега звонио је пољоки телефон. Застао сам, опрезно иодигао слушалицу и
пзбуђеног саговорника са друге стране жице махиално упитао шта хође.
Нијемац је престао да виче. Бацио сам слушалицу и кренуо; телефон је
почео поново да звони. Успут сам срео команданта 2. батаљона, Рада
Раичевнђа. Саопшти ми непријатну вијест: да ми је брат од тетке, командир
митраљеоког вода у њешвом батаљону, Љубо Никитовић, тешко рањен,
умро на путу за бригадно превијалиште.

И сјутрадан је настављено гоњење непријатеља према Шиду и Товар-
нику. У пријеподневним часовима батаљон је стигао испред Шида. На прав-
цу дејства 1. чете нашег батаљона, кроз сусњежицу и вијавицу видјела се
омања коса, на њој ровови, а у њима војници. Командир вода, Војо Попа-
дић упита их ко су и они одговорише да су Руси. Водник Попадић био је
врло храбар, иокусан и добар старјешина. Но, ваљда понијет успјехом
јединице, овог пута је наоио непријатељу. Иако доста истурен испред чете,
није провјерио тачност оног одговора и с водом је кренуо напријед. Кад
је пришао рововима — на њега се сручи ватра. Вод је претрпио тешке
губитке, око 15 бораца је погинуло, а више их је теже и лакше рањено.
Практично, вод је као јединица био избачен из строја.

Мало каоније дошао сам на мјесто тог немилог догађаја. Непријатељ
се из ровова био повукао. Изгинули борци, покошени митраљеоком ватром,
лежали су испред ровова у локвама крви. Нашао сам и мртвог командира
вода на ивици једне њиве с кукурузом. Непооредно у његовој близини
погинула је и водна болничарка. Око њих разбацани завоји прве помоћи.
То је, оигурно, храбра болничарка покушала да превије тешко рањеног
командира вода. У водниковој руци био је пиштољ »парабелум«. С њим
је прекратио себи живот. О томе је свједочила рана на његовој сљепо-
очници, поред оних друшх.

Јово Јола КАСАЛИЦА

ЗДРАВО БОЛЕСТАН

У сремском селу Товарнику одмарао се 2. батаљон. То вријеме је иско-
ришћено и за санитарску обраду, људство је вакцинисано против тифуса. Ту вак-
цину су неки другови теже поднели, добили су високу температуру, па су моралн
лежати.

Међу њима је био и командир чете, Раденко Вељић.

Референт санитета батаљона, другарица Боса Крушка, свакодневно је оби-
лазила болесне, доће тако да обиће и Раденка.

Газдарица куће је забринута дочека:

»Ето, другарице, наш Раденко се здраво разболео«.

На то ће Боса Раденку:

»Диж се брзо, није ти ништа, видиш да ти и газдарица каже да забу-
шаваш«.

(Р. В.)

МАТОРА ШУМА — КРВАВА РАНА

Прву тешку борбу послѣ ослобођења Београда бригада је водила децембра, на јужним падинама Фрушке Горе, у Маторој шуми, тамо где плодна оремска равница прелази у висораван, нешто сјевероисточније од Ердевика. У тој борби је учествовала цијела бригада, у најјачем саставу ЈД свог формирања. Задатак је био да се непријатељ разбије и гони ка Јиду. Нијемци и усташе оу благовремено утврдили читав одбрамбени гојас, а линије фортификацијски уредили и, надасве, запријечили минско-експлозивним средствима.

Задатак смо добили према карти, уз усмена објашњења. Пошто смо а проучили у штабу, забринули смо се: на који ћемо начин рашчистити шнска поља (била су учртана на карти). Командант батаљона, Душан Алексић, замоли ме да припитам команданта бригаде како се савлађују шнска поља, јер у томе нијесмо до сада имали искуства. Упитао сам команданта бригаде како ћемо изаћи на крај са толиким минама. Одговорио ми је да војници у стрељачком строју треба да користе зашиљене итапове, са њима »боцкају« испред себе, и тако откривају мине. Могуће је [кратким рафалима машинки, у правцу кретања, изазвати њихову експлозију, било је једно од објашњења. Тако смо и пренијели нашим командирима.

Расположење за борбу је било изванредно. Сви су је с нестрпљењем чекивали. Нас у штабу је донекле забрињавало што ће то већини бораца батаљона бити прва борба, а оајеђали смо да ће бити тешка. Све припреме мо извршили на вријеме. На полазне положаје смо стигли окоро непријатељени.

Дошло је јутро и с њим — почетак напада. Свака чета је на свом равцу, а ојачани смо и дијелом бригадне артиљерије.

Тек што је борба почела, заправо прије јуриша на непријатеља, почеле у да падају прве жртве. Од мина. Непријатеља не видимо, његову ватру не сјеђамо, а број бораца избачених из строја повеђава се из минута у минут. "ромуклим гласом Вишња Радоњић тражи помоћ. Сви командирани изјеђтавају да су жртве од мина неочекивано велике, да се мине налазе свуда, геопане у земљу, прикачене за дрвеђе; има их нагазних, потезних и — не гају још каквих! У ствари, то оу минска поља, иостављена комбинацијом -лше врста мина. Довољно је било закачити ношм затегнуту жицу, па да жолско мина одмах експлодира. Не знам шта да предузмемо. Многи жушаји да се рањени извуку и укаже им се иомоћ трагично су завршили за рањенике и за носиоце. Рањени Бранко Булатовић, обавештајни Јушир батаљона, при извлачењу је још два пута рањен, а рањени су и ш који су покушали да га извуку. Том приликом рањена је — и ранама >длегла — храбра Даница Брајушковић, првоборац, замјеник референта шитета батаљона.

Крвава је Матора шума. Испуњена криковима рањених партизана. ^бици се приближавају броју од стотину бораца и старјшина. Завладао страх од мина који ће, бојимо се, прерасти у праву панику. Са командштом Алексићем разговарам шта да иредузмемо. Тешко се можемо про-ти правцем који нам је задатком одређен. Излазимо на извиђање, да таљиије осмотримо положаје непријатеља. Примјеђујемо бункере на

оупротним падинама, у шљивику. Раздаљина — 200 до 300 метара. Опрезно се крећемо ивицом шумске просјеке. Одједном, непријатељски шарац осу душ рафал. Пресијече неколико грана лијево од нас. Даљина му је добра, али правац слаб, закључи командант. Хитро скренусмо деоном ивицом шуме, одјекну онажна експлозија мине и једно парче погоди команданта у врат. Млаз крви је доспио и на моје раме. Пипам се, али ране нема. Курир је закачио мину; и сам је лакше рањен. Узех Душана и склоних га неких двадесетак метара. Уз помоћ двојице најближих бораца спустисмо га до командног мјеста, гдје је превијен и одмах упућен ка бригадном санитету.

Команданта нема. Морам командовати сам. Извјештавам о ситуацији и тражим хитну интервенцију за рашчишћавање мина. Чујемо да то обављају инжењерци совјетске армије. Нијемци угрожавају лијево крило батаљона, јер се пред њима повукла Италијанока бригада. Све више ме узбуђују извјештаји командира о броју мртвих и рањених. Најтеже ми падају крикови рањених другова. Живот је иосљедња ствар на коју помишљам. Чак прижељкујем да ме одједном нестане. Добијам извјештај да је угрожена бригадна артиљерија и минобацачи којима је батаљон ојачан. Једина утјеха у овом паклу је што имам везу са штабом бригаде. Отуда стално понављају: »Напријед, зашто заостајете, напријед!«

Повремену кратку тишину и даље ремете експлозије мина и злокобно фијукање њихових парчади, која смрт доносе. Ране од парчади мина крваре снажно и — то је највећа опаоност за живот рањеника. Многи су због тога подлегли тамо гдје су рањени, јер је тешко свима и пружити прву помоћ. Било је тешких часова, размишљам, али — ово је врхунац људске немоћи према том убитачном оружју, које до данас нијесмо познава'и. Проклињемо Матору шуму, која, ево, неочекивано постаде гробница миогих другова.

Уколико дан одмич ситуација нам се чини све тежом. Резултате не постижемо, а трпимо огромне губитке. Поново енергично захтијевам да дођу стручњаци који ће разминирати терен на правцима наступања чета. Стрелачки stroj је залегао. Сваки покрет напријед, назад или у страну је подједнако опасан.

Конечно долази група совјетских инжењераца. Оии једино могу да ~~НМ~~ поврате вјеру да је могућно ићи напријед. Њихов долазак је дјеловао као опаснооони лијек, који болеоника враћа у живот. Почели су свој посао, али су и сами запањени густином и начином организовања минских поља. Неколико мина су размонтирали. Посматрам те подмукле убице ваљкастог облика. Гдје им је та снага и шта је то у њима што тако немилосрдно коси? Воћа групе совјетских инжењераца врти главом и ставља ми до знања да нијесу у стању да испуне наше захтјеве. Онолико колико сам успио да га разумијем, излази да би за тај посао требало барем десет пута више инжењераца него што броји њихова група. И док се ми објашњавамо, недалеко од нас одјекну експлозија и једном совјетском војнику буквално однесе главу. Другови га одвукоше у правцу штаба. Воћа групе нареди да се инжењерци повуку, поздрави се и оде. Све даље интервенције да продуже разминирање остале су безуспјешне. Дакле, ни стручњаци не помажу!

Сваки минут у овом паклу дужи је од дана. Са каквим смо полетом почели напад и како смо, само послије неколико часова, остали скоро бес-

по.моћни! Проклете мене показаше се, овога пута, јачим и онажнијим од нас ... Колико су нам само крви пролиле прије него што омо се непријатељу и приближили. На јесењем лишћу Маторе шуме остало је на стотине крвавих мрља, које означеше правац напада нашег батаљона.

Сјутрадан, не знам како и када, пребацили омо се на други иравац и — Матора шума је била савладана. Ход по њој смо крваво платили. У њој је остао велик број бораца 1. батаљона, а не мање је оних који ће доживотно бити тешки инвалиди.

Драго БОЖАНОВИЋ

У ЛЕДЕНОМ ОКЛОПУ (Борбе 2. батаљона, децембра 1944. године)

Бригада је стигла на оремски фронт. Наш 2. баталјон је распоређен на ивици Визића, ирема Маторој шуми. Село Визићи је у удолини, напуштено, скоро без становника. »Улицом лута напуштена стока. Свиње по оборима и њивама. Много љешева убијене стоке. Становници нијесу понижели са собом ни најнужније иредмете. Не знам томе разлог, али је слика стравично тужна. Мисли ми враћа на напуштена и спаљена села дурмиторског краја у петој офанзиви.

Утврђујемо положаје, извићамо, припремамо се за напад. С Нијемцима смо у непооредном додиру. Једног јутра су нам изненадили засједу, заробили двоје, а пушкомитраљезац Момчило Радовановић је успио да побјегне.

Борбе у Срему су биле врло тешке. Изиокивале су велике напоре и жртве. Требало се привикавати на равницу, укопавање, савлађивање разних препрека, минских поља. Изван заклона је било скоро немогуће опстати. Нијемци су митраљезима тукли убитачном ватром све што се појави. Били су опаони и онајперисти. Нигдје борбе, а човјек тек падне мртав, погођен у главу. Ни пуцањ се није чуо. У рововима се начас појави вода, мора се копати нови заклон, час лијево, час десно, па поново тамо гдје си био. А ове се то мора радити са оокудним алатом. Децембар је, зима, борци у слабој одјећи, без ватре и крова над главом, у води и блату, у покрету и у борби. Обућа је велики проблем. За мало дана и најбоље ципеле пропадну, а део се и да се обућа изгуби у блату.

Пробој на правцу Матора шума—Пољане је прв^ наша велика борба у равници, а и први оуорет са густим миноким пољима. Наш 2. батаљон је нападао (3. децембра) са полазног положаја Визићи—Матора игума. Све наше јединице подржава артиљерија, повремено налијеће и авијација; муниције имамо довољно. Њемачки иоложаји оу врло јаки, мине онемогућавају сваки покрет ван направљених пролаза. Било је јуриша, и јуриша, напада и противнапада, борбе прса у прса. Чинило се да сваки педаљ земље гори. Напредовали смо помало, уз осјеше губитке, нарочито од мина. Пред ноћ су Нијемци почели одступати. Колонеки путеви покривени облицама омогућавају нам брже продирање у дубину одбране.

Први испит у иробоју утврђеног положаја у равници успјешно смо положили. Непријатељ је имао велике губитке. Није стигао да извуче све рањене и мртве.

Пролазимо кроз Товарник село које је нешто прије ослободила једна јединица наше 1. пролетерске дивизије. Трагови борбе свуда: много мртвих непријатељских војника, преврнута кола, запреге, полупани аутомобили, све то у блату. Тужна слика велике њемачке оиле.

Журимо на нове положаје, ка селу Чаковцима. Ноћ је, оријентација слаба, терен непознат. Води нас мјештанин. Послије дужег марша утврђујемо да нас води округ. Застали смо, а затим продужили без њега. Послије сат-два стижемо у Чаковце.

Наша 1. чета добија задатак да запосједне источни дио села и жељезничку станицу. Тек омо стигли на положај, а у рејону размјештаја баталјона и приштапоких дијелова поче борба. Потраја кратко. Послије неколико минута одјекнуше онажне експлозије на путу Томпојевци—Чаковци. Није нам јаоно шта се збива. Стрелачким стројем крећемо ка мјесту борбе. Наћосмо два наша погинула борца, један митраљез и неколико сандука муниције. Нигдје никога друшг, ни наших ни непријатеља. Одржавамо у покрету »летећи« партијски састанак. Одлука је да останемо у селу до сванућа, да бранимо рејон жељезничке станице и двориште цркве.

Ситуација је крајње неизвјеопа. Пред зору смо заробили једног фолксдојчера. Саслушава га комесар чете, Бранко Благојевић. Нијемац је врло дрзак, пријети да ћемо бити уништени. Ипак од њега сазнасмо да смо у транутку улаока у Чаковце пресејкли њихову колону у покрету. Бојећи се опкољавања она је минирала и уништила своју артиљерију. Артиљерци су у селу Томпојевци и једна јединица им иде у помоћ, ради извлачења. Тако се, ето, догодило да у Чаковцима будемо изпенађени и ми и Нијемци. Нијемци су уништили артиљерију, а наше се јединице повукле на нове положаје, такође, бојећи се да не буду опкољвне. Заробљеник је говорио истину; на путу смо пронашли уништену артиљерију.

Пред зору је једна њемачка колопа, јачине чете, стигла у село. Наша засједа, постављена у ограђеном простору око цркве, пропустила је њену претходницу, и тек када је наишла главнина колоне, са блиског одстојања отворила је на њу јаку ватру из аутоматског оружја. Нијемци су се у паници повукли. У свануће су наше јединице поново ушле у Чаковце. Тако је та ноћ, пуна неизвјесности, прошла орећно, непријатељу су нанијети губици, а ми смо имали само једног лакше рањвог.

Положаје смо организовали сјеверно од Чаковаца, на линији к. 112—к. 113—Шамшин. Почеле су тешке борбе око тих положаја. Поједини њихови дијелови су прелазили из руку у руке по више пута. И непријатељева артиљерија је била врло активпа. У Чаковцима нам је нанијела досга губитака. Гдје год се смјвстили, за одмор или за подјелу хране, она, мало затим, туче тај рејон. Оумњу да им нвко из позадине јавља о нашем размјештају и покрету брзо смо провјерили. У селу, у некој слами, откривена су два њемачка војника са радио-станицом.

*

Борбе на простору Миклушеваца, Чаковаца, жељезничке станице Грабово и Његошеваца, биле су врло тешке. Водили смо их у студеним, децембарским данима, на за нас врло неповољном терену. Нијемци су одбрану организовали правовремено, применивши разноврсно запречавање. Испред предњег краја њихове одбране, на цијелој ширини, протезала се бара обрасла трском, довољно дубока да чини озбиљну препреку. Помоћу уставе Нијемци су могли подизати и спуштати ниво воде у њој.

Добили смо задатак да једне ноћи пређемо бару, по могућности неопажени, не би ли изненадили непријатеља и омогућили борцима 3. батаљона да из рејона жељезничке станице Грабово продру у дубину њемачке одбране. Та ноћ је била много тешка. На расквашену земљу је почео падати снијег, а хладни вјетар је стјерао температуру испод нуле. Нападаћемо на простору између жељезничке станице Грабово и Шамшина. У рејону Штраудова салаша је наша 2. чета. Прикупљамо се, ради смјене, јер ће наша чета ићи прва. Неколико тренутака прије неш смо стигли погнао је командир 2. чете 2. батаљона, Мило Томашевић. Испалио је ракету, знак докле смо стигли, и, у том моменту, погодио га је метак у чело. Смењујемо борце 2. чете, који изненада изгубише омиљеног командира.

Крећемо у напад. Загазили смо у блато и хладну воду. Докле вода досеже као да кида тијело, крати гтоге. Каоније се тај осјећај губи, остаје само мокро одијело прилггепљено уз тијело.

Вода је све дубља, пропадамо у некакву мекоту, сигурни смо само кад нагазгмо на коријење шевара. Чује се запомагање, неко тражи помоћ. Има већ и дављеника.

Вода је већ преко вгсине човјека, па морамо одустати од преласка на том мјесту. А већ смо у води више од једног и по сата. Повлачимо се. Око станице Грабово чује се јака борба. То напада наш 3. батаљон. Зато морамо, како знамо, поново у напад. Помггчемо се улијево, ка Бургеровом салашу. Одмах из покрета покушавамо грећи бару на мјесту гдје су раније прелазиле наше и руске јединице. Док смо дошли до мјеста прелаза одијела су нам се заледила и укочила, па смо као у оклопима. Хладно је, до кости.

Нијесмо успјели да изненадимо Нијемце. Открили су нас, па прелазимо бару под снажном непријатељском ватром. Предњи крај одбране протеже се првим узвишицама изнад саме воде. Подржавају нас наши митраљези гг мнобацачи. Овдје је вода нешто плића, до пазуха. Крајњим ггапорима успијевамо се докопати друге обале, прво онажнији и јачи, а касније пристпжу и они други. Прикупљамо се и одмах крећемо на јуриш. Упадамо у прву линију ровова и заузимамо је. Нијемци су у два противнапада покушали да је поврате, без успјеха. Прешле су брзо све јединице батаљона и, једновремено, крећу у јуриш. Борба се води прса у прса. Заузимамо и другу линију ровова. Хватамо везу са јединицама 3. батаљона; имају велике губитке, упале су у минско поље.

Ноћ децембарока, ведро, хладна — а ови смо мокри. У води одмрзнута одггјела се опет мрзну и лијепе за тијело. Тече та ноћ дуга као вјечност. У зору продужавамо напад. Нови јуриши. На жртве се и не мисли. Избили смо на пругу Грабово—Негославци. Нијемци покушавају да нас натјерају иа повлачење. Иза нас је чистина као длан. Тамо немамо куда. Кад је шкрто сунце провирило иза облака и дан одмакао, последије још неколико узастопних напада, успјели смо да овладамо пругом.

Када је Нијемцима стигло појачање, а на правцу Његошевци—Свињаревци његови тенкови почели потискивати лијевог еусједа (јединице 5. козарске), добили смо иаређења за повлачење. Нијемци притискују, а терен — чист као хартија. Зато прво поново крећемо у противнапад и одбијалш непријатеља, да би се затим, под заштитом митраљеза, хитно повлачили. Носимо рањене. Има их на десетине. Десило се да је један рањеник при евакуацији од пруге до кућице у винограду, гдје је било превијалиште, добио још три нове ране, а и то да сви борци који оу носили рањенике и еами постану рањеници. Ипак омо их све евакуисали.

У последњем јуришу на жељезничку пругу њемачки аутомат ми преби лијеву руку. Клонулу и крваву завлачим је за опасач, па се — као и осаалп »лакши« рањеници — повлачим још цио километар, до прве помоћи. Прелазимо бару огорчени, немоћни да задржимо терен који смо натопили с толико крви. И послије толико мука које смо издржали у једној од најтежих ноћи коју памтим.

Мирко КУЛИЋ

КОД ДУБОКЕ БАРЕ

Озлојеђена неуопехом и губитком команданта бригаде, команданта 1. батаљона и десетинама погинулих и рањених бораца, бригада је већ сутрадан поново напала Немце утврђене у Маторој шуми. Из резерве је уведен у борбу и наш 4. батаљон, па је тако цела бригада попЈла на јуриш. Пробила је немачку одбрану и наставила да гони Немце ка Шида.

На свом правцу потионуте Немце 4. батаљон је гонио преко села Љубе и западних огранака Фрушке Горе у правцу Шида, у чијем су рејону Неушп успели да се одлепе и да, негде даље, западно, поседну нову линију одбране.

У колонама, преко Шида и Товарника, 4. батаљон је иопред мрака избио северно од села Илаче и добио задатак да, у току ноћи, заузме село Миклушевце, удаљено око десет километара. До жељезничке станице и шуме Бокшић, на прузи Шид—Вуковар, ишли смо са 2. батаљоном наше бригаде, којп се одатле упутио ка Чаковцима, наш батаљон ка Миклушевцима, а ка Томпојсвцима је пошао батаљон бригаде »Италија«.

Истурена немачка обезбеђења у Миклушевцима одбацили смо и заузели село нешто иза поноћи, а сутранад и атар са северне стране села и избии на бару сличну реци, преко које се налази насеље — пустара Грабово. Десно од нас, све до Дунава, избиле су јединице Црвене армије, које је, као и наш батаљон, дочекала и зауставила јака немачка ватра са положаја на супротној обали баре. Ова прилично дубока и широка бара, личи на заустављену реку; обе обале зарасле су јој у троку и другу барску травуљину.

Док смо заузимали Миклушевце, неколико мештана показивало нам је правце и места одакле Немци дају отпор. Други становници села се нису примећивали. Били смо опрезни, али смо се брзо уверили да су то наши организовани позадинци. Када је свануло читали смо пароле посвећене

нашој борби, Партији, Црвеној армији, чак и нашој 8. црногорској бригади, исписане иа зидовима зграда. У селу се осећала јака, организована активност. Село има тајне базе и оклоништа, добро снабдевене храном и са понешто одеће, обуће и санитарног материјала. Међусобно, и са руководством, базе су повезане куририма. За два-три дана, колико се батаљон задржао на положајима северно од села, мештани су водили бригу о нашим борцима, припремали храну, неговали рањенике и оболеле борце. У доброј организацији сваки појединац је имао одређен задатак. То се потврдило једне ноћи, када се иронела вест да ће се наше јединице повући. Исте ноћи су базе припремљене за скривено функционисање, пароле са зидова кућа су избрисане, а зидови окречени. Село је поново живело у базама. Ујутро ми је село изгледало као оне ноћи када смо га ослобађали. После повратка штаба батаљона, живот је поново потекао ван база и оклоништа.

Пред саму ноћ 9. децембра из бригаде су телефоном питали да ли је батаљон заузео село Каишевац. Одговорих да смо заузели Миклушевец и атар северно од њега, све до баре, на којој су и наш батаљон и суседне јединице зауставили Немци.

— Шта је испред батаљона?

— Бара, на чијој је обали немачка одбрана, а у дубини, око километар далеко, груписане су зграде које мештани називају пустаром Грабово.

— То је село Каишевац. Заузмите га ноћас.

Задатак је био неочекиван, и тежак, јер суседне јединице нису добиле никакво наређење за напад. Штаб батаљона је са доста напора донео одлуку за напад и екицирао илан прелаза преко баре. Одбрали смо најплиће место, које нам је показао водич из Миклушеваца. Увезали смо кукурузовину у дебеле онопове и на месту прелаза баре поставили је у највећој тишини. Митраљезе смо распоредили изнад наше обале, а минобацаче нешто дубље, да потпомошу и штите прелаз. Командант суседног батаљона Црвене армије поставио је минобацаче да подржи наш напад, али је одбио предлог да заједно нападамо, јер није добио наређење. Суседни батаљон из наше бригаде такође није припремао напад.

Прикривене мракком и шеваром, све три чете су неопажено пришле до места прелаза. Већи део 2. чете прешао је и заузео мали мостобран на супротној обали. Надао сам се да нас Немци нису приметили. Али у тренутку када је и преостали део 2. чете кренуо да прелази, Немци су отворили паклену ватру из свих оруђа, концентрисану на мостобран и место прелаза. Ракетама су осветлили цео свој предтерен и упалили сламу лево и десно од мостобрана. Видело се као усред дана. Са плитког мостобрана 2. чета отвори жестоку ватру, коју, најгушћом ватром, допунише митраљези и минобацачи пратеће чете батаљона. Још од првих рафала и граната 2. чета је претрпела тешке губитке, а сваког тренутка губици су се повећавали. Пошто је напад батаљона био откривен и усамљен, наредио сам повлачење чете са мостобрана. Даље пребацивање преко баре довело би само до превеликих губитака. Под заштитом најјаче ватре са наше обале, чета је успела да се повуче, али је при том имала још губитака. Сви рањени борци су извучени и отпремљени у превијалиште. Међутим, погинули борци на мостобрану остали су тамо.

Када су се чете распоредиле на положаје са којих су кренуле у напад, вратио сам се у штаб батаљона и послао кратак извештај штабу бригаде о томе да напад батаљона није успео, да су велики губици, нарочито у

2. чети, а затим додао да се село Каишевац не може заузети без подршке артиљерије и учешћа суседа у нападу.

У свануће сам осмотрио место синоћне борбе. На суиротној *обали* баре лежало је 17 мртвих бораца. Остало је тамо и десетак пушкомитраљеца. Наредио сам да се ватром спречи сваки испад и покушај Немаца да приђу погинулима или да однесу оружје. Следећих ноћи смо успели да извучемо погинуле и да их после сахранимо у Миклушевцима. Спасили смо и пушкомитраљезе.

Тешко ми је пао овај неуспех. Али ми је било још теже када сам сазнао да смо пошли да заузмемо оно што смо већ држали. Јер наш батаљон се налазио на Каишевцу, ненасељеном атару северно од Миклушеваца, све до баре. Видео сам то кад сам каоније дошао до топографске карте, а оно наређење за напад и дато је због грешке у читању те карте...

Два-три дана касније батаљон је померан улево, око железничке станице Грабово, на разореној прузи Шид—Чаковци—Вуковар. Лево, поред баре, положаје држе остали батаљони бригаде, која припрема напад на немачке положаје на супротној обали баре, који се по дубини ослањају на село Негославце. Тај део представља центар одбрамбаног појаса којему се десни бок ослања на реку Босут, јужно од села Оролика, а леви на Дунав, близу Сотина. Прадњи крај појаса протеже се у полукругу обалом готово непрекидне баре поред села Оролика, Берака, железничке станице Грабово, пустаре Грабово и, даље, на исток до Дунава. Бару, која је у то доба прилично дубока и широка, Немци су добро искористили као природну препреку.

За напад смо се распоредили 13. децембра. Наш 4. батаљон посео је положај на десном крилу бригаде, непосредно око железничке станице Грабово и нешто северније од ње. Задатак му је да одбаци Намце са супротне обале баре и преко Радуловљевог са\аша продре у Негославце.

Био је онеговит и кишни дан када су батаљони кренули у напад. Иако подржани артиљеријом, нисмо пробали немачку одбрану. Наш батаљон се само мало померио унапред, користећи улегнућа и суве кракове баре, и на достишутуј линији прешао у одбрану.

Следећих дана положаје 4. батаљона, а нарочито рејон око станице Грабово, Немци су тукли јаком артиљеријоком ватром. Било је све хладније. Често је падао онег или суонежица. У рововима је било врло а били су и доста плитки. Није било дрва за огрев, а када смо саку^{^^}И нешто коља и старих чокота из ретких винограда, могли смо ло^{^p}РГ^{^®}! ватру само ноћу. Због велике хладноће пушкомитраљези и друго аутоматско оружје често су имали заетоје; борци су их тешко отклањали прозоблим прстима. При поласку из Београда били смо добро опремљени, али се у борбама и маршевима одећа и обућа већини бораца поцепала. У неколико насилних извиђања погинуло је око 10 наших бораца, а рањено дво-струко више. У једној таквој акцији погинуо је и командир 3. чете, Душан Кривокапић. Због хладноће, а и ненавикнутости на рововоку скученост, и борци и старешине су се често откривали, што су немачки снајперисти и тромблонисти знали да искористе.

Од зиме, која је стезала све јаче, једномесечних тешких борби и маршева и миошх непреспаваних ноћи, примећивала се осетна физичка исцрпљеност бораца и руководилаца. Утолико су задивљујући били високо морално-политичко стање и борбеност јединица. И гл\да то нико од нас

није очекивао, батаљон је ноћу између 18. и 19. децембра извучен из прве борбене линије и упућен да у Малој Вашици, јужно од Шида, припреми бригади смештај за одмор. Положаје наше бригаде преузимао је један пук из бугарске армије.

Двонедељни одмор у Малој Вашици искористили смо за сређивање наших јединица и попуњу људством, наоружањем и опремом и, колико су прилике дозвољавале, за борбену обуку. Након одмора батаљон се, у саставу бригаде, вратио на положаје западно од села Чаковци, са којих је бригада отишла на одмор. Сменили смо исти анај бугарски пук који је пре 15 дана сменио нашу бригаду.

Бригада држи положаје са два батаљона у првој линији, а два су у резерви, у Чаковцима, где је и штаб бригаде, са позадинским јединицама. Батаљони се смењују обично после 48 часова. Смена се обавља ноћу, онабдевање храном и муницијом такође, па интендантока служба ради непрепидно, дању припрема а преко целе ноћи разноси по положају храну, муницију, сламу, дрва, воду и друге потребе. Не зна се да ли је теже борцима на положају или снабдевачким јединицама.

Јануарека зима све јаче стеже. Често пада неки ситан снег. Свако јутро смрзлица и слана. Нарочито су тешке дуге зимске ноћи. Нас тројица чланова штаба батаљона (није било заменика команданта) на смену ноћу обилазимо чете на положају. Разговарамо са борцима, подстичемо их на будност, осматрање и обезбеђење. Огрејемо се понегде, тамо где су борци продубили ровове и ложе мале ватре.

И тако из дана у дан, јер су се и наша и непријатељска дејства свела на осматрање, извиђање и патролирање. Сваког дана, а нарочито предвече, Немци туку положај батаљона узнемирујућом ватром артиљерије и минобацача.

У свануће 15. јануара, после обилаока положаја батаљона, вратио сам се на командно место. Тек што сам заспао, пробуди ме командир извиђачког вода, рапортом:

— Ухватили смо двојицу Шваба испред 3. чете. Привукли су се да извиде наш положај.

Дрхтали су обојица. Одела им блатњава од пузања кроз кукурузишта. Један стално жмирка испод наочара са дебелим стаклом.

Заробљенике смо спровели у штаб бригаде и том догађају нисмо придавали важност. И ми и Немци имали смо добро утврђене положаје, а пошто је зима све јаче стезала, тешко је било претпоставити да ће било која страна у тако неповољним условима предузети напад. Тако сам мислио и због тога што из штаба бригаде ни смо добили информацију о испитивању заробљених Немаца. Међутим, преварио сам се. Немци су припремали напад, и то какав!

Освануо је тмурни 17. јануар. На положајима је мирно. Тек око два сата поподне поче топовска тутњава 6—7 км деоно од нас, код села Сотина на Дунаву. На целом ооталом фронту и даље је било мирно. Понеку гранату испале у дужим размацама сматрали смо као нешто уобичајено. Немци тако дејствују више од десетак дана.

Десно, ка Дунаву, све јаче грми артиљерија. На сат-два пре заласка сунпа учесташе експлозије и по положају нашег батаљона, а још гушће по положајима левог суседа, батаљона бригаде »Италија«. Уз подршку

те ватре Немци су кренули у напад. На фронту нашег батаљона нису имали успеха, али су пробали одбрану Италијанске бригаде.

Известио сам телефоном штаб бригаде у Чаковцима да је леви бок нашег батаљона откривен, јер се јединице Италијанске бригаде уз отпор повлаче ка железничкој станици Бокшић. Предложио сам штабу да се једним батаљоном из резерве изврши противнапад и затвори међупростор између нашег батаљона и Италијанске бригаде. Отуда јавише да су и позадински делови бригаде у повлачењу ка Товарнику, такође и батаљон у резерви и остали делови. Нашем 4. батаљону је наређено да задржи Немце да до ноћи не продру у Чаковце, а чим падне мрак да се повуче ка Товарнику. Примајући тај задатак, повезао сам ону грмљавицу топова са пробојем одбране суседне Италијанске бригаде.

Ситуација је за батаљон била критична. Наредио сам да по један члан из сваке команде чете одмах дође на нашу осматрачницу. До њиховог доласка штаб батаљона је одлучио да се за извлачење образује јака, покретљива заштитница и одредио редослед и правце повлачења чета. Руководиоци из чета стигли су пред сам залазак сунца. Упознао сам их са ситуацијом, издао задатке и наредио да из све три стрељачке чете издвоје по три одабрана пушкомитраљесца, са помоћницима, и по шест аутоматичара, као заштитницу батаљона у повлачењу. Командир заштитнице је командир 2. чете, Радомир Јокановић.

Чете су се у сумрак брзо и неопажено извлачиле и — на јужној ивици Чаковаца — образовале батаљоноку колону. Тек што смо почели да одмичемо ка станици Бокшић, заштитница поче борбу са Немцима који су надирали ка Чаковцима. По начину и местима отварања ватре закључујемо да их заштитница уопешно зауставља.

Батаљон је журио да што пре пређе друм који од Сотина води у Товарник. Ноћ је била веома мрачна, што је отежавало оријентацију и кретање колоне. Када је чело колоне пришло на око километар од места где је требало прећи друм, чули смо брујање и клапарање механизованих немачких јединица, које друмом од Сотина надиру ка Товарнику. Било нам је јасно да би се батаљон сударио са њима ако би продужио кретање истим правцем. Могао би бити и спречен да пређе друм, а и пасти у окружење. Због тога смо променили правац, да бисмо прешли железничку пругу и друм западније од Товарника. Избијајући на друм и пругу чули смо жестоке борбе у Товарнику. И са запада, од Шидских Бановаца, Немци су надирали ка њему. Батаљон је убрзао кретање. У том моменту приметили смо да од села Илаче, ка десном боку батаљона, иде нека колона. Пошљели смо да оу Немци. Дошло је до краћег нрепуцавања, али смо се брзо препознали. Била је то једна од наших јединица која се од Оролика повлачила ка Шиду. Одатле смо заједно кренули ка Шиду.

У свануће 18. јануара батаљон је улазио у Шид са јужне стране. Пошто је чело колоне прошло центар, орео нас је командант бригаде, и не сачекавши мој рапорт, саопштио да су Немци на североисточној ивици Шида заробили бригадну батерију топова, те да се одмах крене у противнапад, да је преотме.мо. Из колоне у покрету одредих две чете за противнапад, а иреостаи део у батаљонску резерву. Брзо смо избили на северну ивицу Шида и, заједно са другим деловима наше бригаде, који су се ту задеоили,

јуришом повратисмо бригадну батерију и одбацисмо Немце ка Товарнику. У тој борби погинуо је командир наше бригадне батерије топова.

Немци појачавају напад од Товарника ка Шиду, наше јединице га упорно бране. Наш 4. баталјон је кратко предахнуо у двориштима кућа ближе источиој ивици Шида, где еваког тренутка очекујемо полазак у противнапад. Команде чета срећују јединице, а борци оружје и опрему; врши се попуна муницијом и дели сува храна. Уморни су борци и старешине, мало се разговара. Забринути смо јер наше заштитнице још нема. Отишао еам до раскронице на главној улици. Не верујем својим очима. Усамљени командир заштитнице иде к мени. Не видим колону. Морао бих је приметити, мада улицом пролазе групице бораца у оба правца; у заштитници је остало око 40 бораца. Стегнута срца поћох у сусрет командиру. Не могах да сачекам шта ће рећи:

— Радомире, има ли још неко жив!

— Има.

— Колико!

— Сви. Иду, сад ће стићи.

Појави се чело заштитнице, а нас двојица падосмо један другом у загрљај.

Однекуд изби курир бригаде. Донесе кратко наређење да батаљон одмах крене ка Ердевику и да на косама које се од Фрушке Горе спуштају према Ердевику припреми одбрамбени положај за бригаду.

Док су се јединице припремале за покрет, у штабу батаљона се коментарисало да се предубоко враћамо уназад, иако нисмо имали представу колико је тај положај далеко од Шида.

Чим је батаљон изашао из Шида почела је да пада сусњежица и није престајала целог дана. Прати је хладни ветар.

Изјутра 19. јануара дошли смо на положаје. Било је још непријатније када омо видели да смо се вратили на скоро исте положаје са којих смо пре месец и по дана одбацили Немце, пробивши њихову одбрану на Маторој шуми. Тада смо ми били у офанзиви. Од непријатних мисли одвојише нас конкретни задаци. Штаб је пошао са командама чета — да одреди линију којом ћемо копати ровове и поделимо је јединицама. Почело је копање ровова. Чланови штаба непрекидно обилазе борце, који копају са великим напором. Преморени су, ни часа нису спавали две последње ноћи, мокри су и у слабој одећи и обући. Цедили су последњу снагу да промрзлим рукама у смрзнутој земљи ископају што више ровова.

Приближавала се ноћ, а учинак мали. Но, нисам могао ништа паметно смислити ни предузети. Забринут, озебао и неиспаван сео сам на неки пањчић, са главом међу длановима. Обузео ме сан. Из њега ме тргао глас:

— Друже команданте, донео сам наређење.

У наређењу је стајало да се батаљон одмах враћа у Шид, где ће добиги нови задатак, јер се тамо фронт стабилизовао. Код штаба су већ биле команде чета, дошле су чим су виделе курира из бригаде. Наредио сам прекид радова. Борци се развеселише. Брзо смо прикупили алат и сложили у неколико запрежних кола. Батаљон се до вечере одмарао, а затим по ноћи кренуо ка Шиду.

Перо П. ПЕРОВИЋ

ПРВИ ПЛЕС

Учио сам у тој нашој партизаној школи све: и како се јуриша, и како се брани, одступа, и како се чува оружје ... Учио сам нешто о поријеклу човјека и из Комунистичког манифеста... У предању, на застанку, у сваком слободном тренутку, учило се оно ППО је требало за тај дан, за сјутра, за будућност. Једне ноћи, ваљда је био мјесец децембар, дођоше бугарске јединице да нас смијене на положајима. Онако уморни одосмо на одмор у Грабово, 2—3 километра даље од положаја. У селу одмах организовасмо игранку. Засвира наша батаљонска музика — ћемане и хармоника. Чекају дјевојке да им приђемо и позовемо их на игру, а ми сједимо. Драго Мирановић, командир чете, дојети се јаду — да нико од нас не зна да игра окретне игре. Какав танго и бакрачи. То нијесмо учили!

И поче нови час учења. Укрупњени, у опасачима, накићени бомбама и пиштољима, уз машинке од којих се нијеомо раздвајали, почесмо — корак напријед, два у страну или назад.

Направих тада прве плеоне кораке у животу, и таман се понадах да ће од тога нешто бити кад — заштекташе митраљеци и заурла артиљерија. У чуду смо се питали шта се то догађа! Остависмо добро обучену, нахрањену, наоружану и одморну бугарску јединицу на положају, а сад, одједном, тамо на положају Нијемци. Од Бугара «и трага, ни гласа. Зграбисмо оружје и полетјесмо у борбу. Требало је поново освојити оно што смо једном већ крвљу залили, а Бугари без метка оставили. Богдан Радуловић, комесар чете, иде пред четом и псује Бугаре на сав глас.

Тако смо умјесто плеса — морали на јуриш.

Миодраг ВЛАХОВИЋ СКОЈО

БУГАРСКО ИЗНЕНАБЕЊЕ

Наш 4. батаљон је 18/19. децембра повучен из прве борбене линије и упућен да припреми смештај бригади за одмор у једном селу јужно од Шида.

Бригаду је на положајима западно од села Чаковци сменио један пук бугарске армије. После петнаест дана одмора бригада се поново враћала на старе положаје, да тамо поново згшени онај бугарски пук.

Команда бугарског пука се налази око 4 километра иза фронта, код железничке станице Бокшић. Пошли смо у штаб бугарског пука да се договоримо о смени. Бугари оу имали нове, топле униформе, зеленкасто-браон боје, а официри широке еполете на раменима. Понудише нас цигаретама и пићем, а нуде и топле џемпере и веш. Захвалили смо и узели само цигарете. Поче договор о смени.

На столу је карта крупније размере, са детаљно уцртаним положајем пука у три линије ровова, ватреним положајима артиљерије и минобацача, осматрачницама, местима штабова и позадинским установама, а на по-

моћним картама и цртежима — разни планови и шеме које је мало ко од нас разумео.

Са задовољством сам пушио цигарету доброг бугарског дувана, гледао карту са уцртаним положајем бугарског пука и у себи се радовао што поседамо припремљене положаје, па наши борци неће морати да копају. У томе ме прекиде командант бригаде, речима:

— Лево крило положаја бригаде поседа 4. батаљон.

Приђе командант бугарског батаљона који држи тај положај. Упознамо се. Мало касније, заједно са нашим батаљоном, кренусмо у смењивање. Ноћ погодује батаљону да неопажено поседне положаје. Према пређеном простору требало је већ да наиђемо на ватрене положаје минооаца бугарског батаљона, али — нисам их приметити. Када смо дошли близу положаја чета прве линије, наредио сам командама чета да поседну ровове и омене бугарске јединице. Пошао сам са 3. четом, која поседа лево крило. Мало напред затекосмо бугарске војнике шћућурене у необраћеним кукурузима. Од ровова ни трага. Брзо се вратих тамо где сам оставио Зугароког команданта батаљона, али га нисам затекао. Један од наших бораца каже да се бугароки мајор вратио одмах чим смо пошли у смењивање. Убрзо из наших чета почеше да стижу извештаји да не могу наћи ровове и да су, онако у кукурузиштим, сменили бугарске јединице које су већ отишле са положаја.

Једва сам дошао к себи. Да, на карти се може свашта цртати, а стање на положају је нешто сасвим друго. Наредио сам командама чета да се итало више помере напред, заузму што повољније положаје, и да копају ровове и склоништа. Да на земљишту остваре оно што је на карти уцртао Штаб бугарског пука.

Негде по средини положаја батаљона, позади прве линије ровова, ископали смо у току ноћи два-три рова и наткрили их кукурузовином. То је било командно место и осматрачница штаба батаљона.

Перо П. ПЕРОВИЋ

НЕУСТРАШИВИ МИТРАЛЕЗЕЦ ЛЈУБО НИКИТОВИН

Познавао сам га још као борца Дурмиторског одреда. Били смо заједно у 4. ударном батаљону. Када је формирана 8. црногорска бригада обојица смо распоређени у пратећи вод 2. батаљона. Био је нишанџија на митраљезу, бреди. Мали растом, широких леђа, снажних горштакских руку као ња је био рођен за митраљезца. Изван борбе жустар, брз. У борби сушта упротност: миран, сталожен. На лицу му се никад није могао приметити страх. Чини ми се чак ни умор. У тежим ситуацијама ухватио би митраљез са постољем, и пренио са једног положаја на други. Задатке је при-то мирно, а извршавао савјеоно. Није било ситуације која би га могла Јоколебати, положај митраљеза никада није промијенио без наређења.

Рафали његове бреде су били убитачни. Подржавајући јединице успјешно им је крчио пут у јуришима, а био је бедем у одбрани и у заштитници. Борци су имали повјерење у њега. Било је опште мишљење да док Љубо

има муниције, и док је жив, непријатељ неће проћи преко положаја који брани.

Муниције, зна се, често нисмо имали довољно. Зато је гађао кратким и прецизним рафалима.

Од многих примјера како одабрати прави? Борбе су биле честе, свакодневне, а јунаштва многа. Ипак, најрадије се сјећам једног из борбе у Санџаку.

Наше јединице су извеле снажан и успјешан ноћни препад на Нијемце у Жупи пријепољској. Непријатељу су нанијети велики губици, а и заплијењено је понешто. Сјутрадан ујутро непријатељ је прешао у напад, уз јаку подршку артиљерије и минобацача. На нашим положајима су остављене само мање групе бораца и Аубово митраљеско одјељење. Остало људство је у заклонима, да би се избјегли губици од артиљеријске ватре али — спремно да брзо, кад непријатељ крене на јуриш, заузме положај за одбрану. Нијемци су кренули у јуриш. Рафали Љубова митраљеза натјерали су брзо њихов стрељачки строј да залегае. Артиљерија и минобацачи су отворили ураганску ватру на положаје наших бораца и митраљеског одјељења. Рекао би човек да на њему ни камена неће остати. Опет Нијемци полазе на јуриш. Опет прецизни Љубови рафали. Онда изнова артиљеријска ватра, и тако — то се смјењивало цио дан. Положај је одбрањен.

Када сам увече видио Љуба и борце са тог дијела положаја било их је тешко препознати. Лица загарављена, сви причају о тешкој борби, али сви хвале митраљесце и Љуба као нишанцију. Љубо, као и увијек послје борбе, ћутљив је.

Рафали његовог митраљеза одјекивали оу брдима Санџака и шпром Србије, до Београда. Чистили су пролазе улицама Београда. Храбрили младе борце у Срему. Све тако до дана када је, при пробоју фронта на Маторој шуми, код села Визића, храбро погинуо почетком децембра 1944. године.

Мирко КУЛИЋ

БОРБЕ ОКО СТАНИЦЕ ГРАБОВО

Бригада је 8. децембра заузела село Чаковце. Трећем батаљону наређено да без задржавања настави да гони непријатеља и што заузме железничку станицу Грабово. Дан је већ био на измаку.

Падала је суонежица, праћена хладним ветром. Ноге су се лезле у блато и тонуле у раоквашену ораницу. Борци су били преморени прекидне шестодневне борбе и усиљених маршева од Маторе шуми до Чаковаца.

Немци су се повукли пред нашим јединицама на унапред припремљене положаје нешто северније од Чаковаца, обухватајући рејоном одбране и железничку станицу Грабово. Испред немачких положаја се протезала повећа мочвара (бара). Била је то озбиљна препрека, на коју нисмо рачунали, све док се с њом ниомо срели.

Железничку станицу Грабово 3. батаљон је напао око 17 часова, без артиљеријске и минобацачке подршке. Друга чета нападала је дуж доста

исоког насипа, којим је железничка пруга улазила у станицу Грабово, ојој се, опкољеној водом, сувим могло прићи само тим насипом. То су наши и Немци па су га бранили и тукли јаком митраљеском ватром. Сви окршаји да се насипом приближимо непријатељским положајима остали у без успеха. Многи борци, у јуришу погођени непријатељским метком, котрљали су се низ насип и упали у блатну мочвару, која је њихова тела аувек прекрила муљем.

Поједини водови покушали су прећи бару помоћу месних приручних релстава, али без успеха. Бара је брањена јаком ватром, а у њено блатњаво но тонули су и људи и материјал. Обрасла високом шашом, сва је била екако нестабилна и варљива, пуна опасности.

Друге две чете нашег батаљона нападале су лево и десно од насипа. Њихови покушаји да прећу бару били су неуспешни, а губици тешки. Току ноћи смењивао се напад за нападом, али бару нисмо могли прећи. Губици се одустало од даљих напада. Губици батаљона били су велики, много је погинулих и рањених.

На истом положају остали смо и следећег дана. До сванућа борци су спели ископати ровове, неко за лежећи, неко за клечећи, а неки чак и а стојећи став. Они који су били вреднији покрили су своје ровове и тиме е — макар мало — заштитили од хладноће. Онима који то нису учинили овови су се пунили водом. Блиска ватра непријатеља није дозвољавала ретање или радове на положају; ни храћа нам се тог дана није могла отурити.

Следећих дана, 9. и 10. децембра, напади су поновљени. Али ни тада исмо успели савладати мочвару, а губици су опет били велики. Бара је остаа страх за борце. Сви су радије хтели јуришати на непријатељске олове него газити бару. А Немци и усташе упорно су бранили овоје оложаје.

Неколико дана касније, не сећам се тачно датума, на наше положаје гигао је један пук Црвене армије, да разбије непријатељску одбрану у ејону станице Грабово. Њихови делови сменили су наш батаљон у рејону асипа, према станици Грабово. Напад су почели исте ноћи. Циљ им је ио да разбију непријатеља на правцу Чаковци—Вуковар и да се споје са есантом, који се био спустио — како се тад говорило — у рејону Вукоара. Напад је подржаван врло јаком артиљеријском и минобачачком атром. Жестока борба водила се два дана и две ноћи. Губици су били елики и на једној и на другој страни. Време се било знатно изменило, место кише и суонежице почела хладноћа са температурама испод нуле. [адао је и слаби снег, па је и бара местимице почела да се леди.

Када омо већ рачунали да ће садејство наших и сСљјетских јединица овести до разбијања непријатељске одбране, трећег дана, пре пола ноћи, азнали омо да је пук Црвене армије претрпео тешке губитке и да се овлачи са положаја. Наш батаљон хитно треба да крене и поседне његове оложаје.

Нешто источније, око осам стотина метара од станице Грабово, Руси у били успели да прећу бару и разбију Немце и усташе на првој и другој дбрамбеној линији ровова. Тако су створили мали мостобран, дубок око 30, а широк око 700 метара.

Наређено ми је да са четом пређем бару и запоседнем тај мостобран. [емци испред нас налазили су се на 600 до 700 метара, док је на боковима

растојање било знатио мање. Положај који је чета иосела био је слика жестоких борби и рушилачког дејства артиљерије. У рововима је било више мртвих немачких војника и много оиреме коју Немци нису успели да покупе приликом повлачења.

На положају је чета остала 24 часа. За то време Немци нас нису нападали, а ни ми се ниомо трудили да их »узнемиравамо«. Осећали смо се врло нелагодно, усамљени, на овом истуреном положају. Нисмо се толико плашили од непријатељског противнапада, колико од саме помисли да се иза нас налази мочвара.

Борци су у рововима били врло опрезни. Сви су нешто радили око оружја, неко га брисао или подмазивао, неко спремао муницију, ручне бомбе стајале су на грудобранима, већином одшрафљене. Нико није постављао питање зашто се храна не дотура на положај, нити се жалио на хладноћу. Сан на очи никоме није долазио. Све се претворило у »око и ухо«. Никога није требало упозоравати на будност. Све је било спремно и за најтежи окршај. А онда смо повучени са положаја, који су остали празни.

Међутим, одмах следеће ноћи наређено је 2. чети да поново пређе бару и заузме станицу Грабово. Било је то потребно ради садејства нашем 1. батаљону, који је добио задатак да пређе бару нешто западније од станице Грабово и нападне непријатеља северно од станице.

Ниво воде у бари био је нешто нижи, местимично се бара и заледила, али — све то није било довољно да се преко ње пређе.

Једини могући правац за ватрену везу и садејство са 1. батаљоном био је насип. Из ранијих борби добро ми је био познат тај правац напада на железничку станицу Грабово. И није ми било тешко закључити да је једини услов за извршење — да изненадимо непријатеља. У томе смо и успели.

Две групе бомбаша, најпоузданијих и најхрабријих бораца, праћене са по једним пушкомитраљезом, успеле су неопажено да пређу на супротну страну иасипа и убаце бомбе у непријатељске ровове. Успех бомбаша убрзо су проширила два вода, припремљена за брз прелазак наоипа. Убрзо је заузета и железничка станица Грабово, а Немци протјерани преко рукавца баре, северно од станице, одакле су нае дочекали јаком ватром.

У међувремену је нападао 1. батаљон. Пошто није могао потпуно да изврши задатак, то је и нама наређено да, у току ноћи, напустимо станицу Грабово, која је већ раније била порушена до земље. У тој акцији запленили смо два пушкомитраљеза.

Јово Јола КАСАЛИНА

ЖЕЛЕО САМ ДА ЖИВИМ И ДА ИЗВРШИМ ЗАДАТАК

У бригаду сам ступио изјутра, 14. октобра 1944. године, у Раковици, код Београда, са групом радника фабрике гуме »Рекорд«, чији сам радник тада био. У фабрици је било врло мало радника, тек је грађена (за рата је пресељена из Леоковца), а није имала ни довољно сировина.

Ноћу између 13. и 14. октобра 1944. године вођена је борба недалеко од нас. Трајала је неколико сати. Падале су и експлодирале гранате. Склопили смо се еви у једну фабричку халу, ту нам је изгледало сигурније но у зградама у којима смо становали. Слушајући ту борбу расло нам је срце од радости. Знали смо да нам доноси ослобођење.

Кад је овануло, борба се више није чула. Неки од радника изашли су у двориште. У улици испред фабрике угледали су партизане и јавили нам то. Изашли смо и ми остали, да видимо борце са петокраким звездама. Били су то борци 8. црногорске бригаде.

Скоро сви ми, изузев неколицине старијих и ожењених, одмах смо се јавили у бригаду; једна девојка то је урадила после ослобођења Београда.

Распоређен сам у 2. чету 3. батаљона. Са мном су у ту чету распоређени још неки радници из фабрике. Између осталих, Ненад Бабић и Ристо Кусаловић.

Прва борба у којој сам учествовао водила се у Косовској улици.

Бригада се задржала у ослобођеном Београду око месец дана. Једног дана нам је саопштено да се при штабу батаљона оснива извиђачки вод, који ће бити састављен од бораца из свих чета. Из наше чете одређена су четворица, међу којима и ја. Вод је имао 11 бораца.

При штабу батаљона налазио се и вод за везу, али је био нешто бројнији од нашег. Пошто смо сви били при штабу, понашали смо се као да смо један вод.

Крајем новембра пошли смо на оремски фронт, добро искрварили у борбама за Матору шуму, затим, после ослобођења Шида, држали положаје код Чаковаца и Миклушевца, на мочварном терену, где сам и рањен ноћу 15. децембра 1944. године.

Тог дана, иосле подне, кретали смо се поред оштећене железничке пруге, пребацили се до станице Миклушевци и заузели положај на источној страни велике баре. Један средовечан железничар био нам је водич. Добро је познавао бару и превео нас преко ње тамо где није била много дубока. Воду омо газили до испод паса. Почео је да пада онег и нападао је таман толико да прекрије земљу.

Пошто омо прешли бару и заузели положај на њеној источној страни, штаб 3. батаљона сместио се у једној пољској кући, коју смо затекли празну. Та кућа је убрзо, исте ноћи, постала прихватилиште за рањенике. Управо те ноћи сам рањен.

На нашем деоном крилу требало је да се налази 1. пролетерска бригада. Командант батаљона одредио је Андрију Новаковића, борца вода за везу, и мене, и доделио нам оног железничара водича, да успоставимо везу са 1. пролетерском бригадом. Пошли омо преко положаја 2. чете, која је била најистуренија на деоном крилу и спустили се падином до саме баре. Одатле смо, поред ње, њеном источном страном, пошли ка југу. Кретали смо се најпре у групи, а затим један за другим, у размаку од око четири-пет метара. Прво је ишао водич, па Новаковић, а ја, као вођа патроле последњи.

Иако је била ноћ и облачно, онег је био престао да пада, видљивост је била добра. Крећући се тако поред баре заобишли смо је на једном месту и стигли до саме пруге. Пруга се налазила на повисоком наоину.

Водич је ишао ирви, кренуо је уз наеип за пругу, али не у правој линији, већ нешто укосо. Видео сам да је изашао на врх насипа. Новаковић је био други и био је негде на средини насипа, а ја сам тек био закорачио на насип. Баш у том тренутку је поред мене одјекнула снажна експлозија. Срушио сам се. Знао сам да сам рањен, али не и где. Почео сам да пипам по грудима и стомаку. Онда сам два пута глаоно позвао Новаковића. Нема га. Нити долази, нити се одзива.

У тренуту рањавања осетио сам као да је снажан млаз крви линую из леве ноге, али, иако се лепо чуо, трајао је несхватљиво кратко. Престао је у тренутку. Тек кад сам се ухватио за леву ногу, схватио сам да иемам стопала. Лева иога била ми је потпуно одбијена изнад чланка. Био сам лакше рањен н у десну ногу и леву руку. Али ране не боле, нити крв из њих цури. Ни капи. Зовем опет Новаковића. Викнуо сам опет два пута. Нико да се одазове. Више нисам звао. Постало ми је јасно да сам ту, уз насип железничке пруге, на самом крају баре, на месту где се она може сувим заобићи. Али тешко рањен, и без помоћи.

Шта ћу ако су Немци у близини? Тешим се да је то немогуће, окуда је наша бригада прошла када се кретала према Миклушевцима и терен је био чист. Да се тада знало за овај суви пролаз, свакако да би га иокористио. Требало би да су овде негде партизани, из наше или 1. пролетерске бригаде, свеједно.

Но, за сваки случај, реших да се мало оклоним. Легао сам потрбушке и, ослањајући се лактовима о земљу, отпузао неколико метара даље, до баре, и легао поред воде и трске, са главом окренутом према југу. Као да ме нешто терало да тако учиним! То ми је спаоило живот! Јер, мало затим, прво сам чуо гласове иза пруге, а онда угледао војнике са шлемовима на глави — излазе на пругу са друге стране и оилазе низ насип.

На пругу су изашли и сишли низ наоип у групи. Било их је петорица. Затим се раепоредише у колону и кренуше на исток, али не тако близу баре. Сва срећа да ниоу прешли иругу на оном месту где сам се ја налазио, тешко да ме тада не би приметили где лежим поред воде.

Помислих на тренутак да више никада нећу видети своју Талежу, село у јужној Херцеговини, где сам се родио. Пожелео сам тада брзу и лаку смрт и на њу се приправио ... Стварно ми се чинило да је лако умрети. Али зашто да се убијам? Имам и ја пушку, још могу пуцати. Некога ћу можда погодити, са већом орећом и усмртити, а они ће убити мене. Али шта ако им жив паднем у руке? Вероватно би ме мучили док не издахнем. Одлучих да чекам притајен. Мисли као да лете. Свакојаке.

Требало би извееити јединицу да су овде Немци. Али како? Да ли је Андрија Новаковић видео Немце и отишао да о томе извести? Шта ако су водич и он заробљени? Да ли ћу ја, овакав какав сам, моћи да извееитим јединицу?

То је немогуће, одговорих сам себи.

Имам тек деветнаест година. Знам да је лепо живети. Али сад треба да сам себи подарим живот, ако хоћу да живим. Овде више не смем да чекам, немам шта да чекам. Могу наићи и други Немци.

Реших да покушам оно што сам час раније сматрао немогућим. Пузаћу, бауљаћу, како год знам, поред воде и трске, да опет заобићем бару, овог пута у обрнутом правцу. Да ли ћу успети? Шта ако опет сретнем Немце,

или наиђем на нагазну мину? Веровао сам да сам рањен од нагаане мине, а оне оу нам у Маторој шуми утерале страх у кости, али сам се чуддио како то да водич или Новаковић, који су се кретали испред мене, нису на њу нагазили. Ране не крваре, али шта ћу ако крварење опет почне?

Почех да пужем потрбушке, уз саму бару, поред воде и трске, али је то ишло веома споро.

Покушају нешто друго.

Седнем и ослоним се длановима обе руке о земљу, таман прекривепу онегом, испружим десну ногу напред и ослоним се петом о земљу, а леву ног⁷ подигнем, да не би повредио рану, и тако наставим да бауљам и одбацујем се напред. Па то иде брзо, још како брзо!

Кређем се поред саме воде и трске. Тек што сам мало одмакао приметих људске прилике. Стоје. То мора да су Немци, они што су прешли преко пруге. Нису били близу баре, али ни далеко.

Били су Немци.

Застао сам, легао с главом окренутом у правцу у коме сам се кретао. Где иду, шта смерају? Ако чекам могу наићи друш Немци. Почех опет да пужем, али потрбушке. Споро, али се ипак кређем. Па сам опет застао, могу Немци запазити да се нешто креће уз саму бару. Немци постојаше још мало, па кренуше натраг према прузи. Да ли ће ме приметити? Ако би обратили мало већу пажњу, могли би. Али ми је јасно да они не знају за мене и да то може да одлучи о свему. У сваком случају спреман сам да им жив не паднем у руке.

Прошли су и нису ме приметили. Отишли еу према ирузи, а ја наставих да пужем. Прво потрбушке, па онда опет бауљањем, оним што ми омогуђава много брже кретање.

Убрзо одјекнуше пуцњи са пруге. Један митраљез и три или четири пушке. Аа ли су то Немци приметили мене? Аегох за сваки случај. Али они мене више не могу да виде, овде ме трска добро заклања од погледа са пруге. Би ми јаоно да то Немци само прочешљавају бару. Али и то да су ме ранили баш ти исти Немци, а оно што ме је ранило није била нагазна мина, као што сам првобитно мислио, већ много вероватније ручна граната. Али, зашто ме, тешко рањена, нису убили одозго са пруге. Ко то може знати... Можда су, видећи нас тројицу, били и сами изненађенн сусретом на прузи.

Подигох се и, не чекајући да престане пуцњава, наставих да бауљам. И Немци су престали да пуцају. Више ме није страх од њих. Више не бауљам поред воде, већ неколико метара даље.

Положај наше 2. чете је далеко, можда око три километра. Водич ми је тако рекао када сам га питао. Али, некако сам уверен да ћу то растојање успети да савладам.

Ране, док су биле свеже, нису болеле, али поче и то. Почела је, заправо, да ме боли само рана на левој нози. Хладноћу и не осећам.

Мало морам да седнем, да се одморим. Ваљда ће и болови лакнути. Поседех тако, али ме стално копка мисао да седети не смем, да ће ми то погоршати болове. Наставих да бауљам. То изазва оштре болове у рани, али — од тога се не можг побећи ...

Преда мном је чиста бела падина. Препознадох је. Иза ње је 2. чета нашег батаљона Сад само да и њу савладам. Али како, кад је повисоко.

а уз узбрдицу биће много теже бауљати. Већ осећам да и снага нестаје, од болова.

Али није само то. Мучи ме и помисао шта ће урадити наши ако одозш примете да према њима бауљам. Ко зна да сам то ја, а не немачки бомбаш или извиђач. Могу пуцати и убити ме. Додуше, знао сам знаке распознавања. Но шта би то вредело, ако неко добро нанишани. Да одем заобилазно, с ове леве стране, да чети ириђем с леђа? Знам да је то немогуће, тамо, иза положаја 2. чете, налази се дубоки ров, ваљда килемотрна дуг, који су Немци багерима ископали, а око њега је неко жбунасто растиње. То сам видео када сам са Андријом Новаковићем и оним железничаром био на положају 2. чете. Онај шанац нисам сигуран да бих могао прећи ни да нисам рањен. Да се вучем испред рова, кроз оно жбуње, не долази у обзир. То би могло испасти још сумњивије. Непријатељ се прикрада кроз жбуње. Да идем заобилазно, с ове деоне стране, не усуђујем се — тај правац не познајем, а немам ни снаге за тако нешто.

Реших да до 2. чете идем право уз падину. На себи сам имао црни зимски капут. Понадах се у то да ме по оваквој ноћи, на снежној белини, лако могу уочити и по одећи закључити да сам партизан или, чак, цивил. Напослетку, мислио сам, уколико ме примете и на неки се начин огласе, или ако ме не примете, а дођем до врха падине, викнућу: »Овде рањени партизан«, и казати им ко сам. Уосталом, многи су ме познавали јер сам пре оснивања извиђачког вода био борац те чете.

Бауљање узбрдицом ишло је нешто теже, али је ишло. Стигао сам до пред сам врх. Приметих стражара. Стоји, па се креће, али не према мени. Уместо да викнем »Овде рањени партизан«, као што сам то намеравао, упитах директно:

»Ко си ти тамо?«

»Партизан.«

»А који?«

»Спасоје Петровић.«

Познавао сам га добро. Били смо раније у истом воду 2. чете.

»Ја сам Душан Шеровић, из извиђачког вода. Рањен сам у патроли. Зови другове да ме пренесу у штаб батаљона.« Брзо се око мене искупи неколико бораца 2. чете, међу њима и комесар чете Богдан Караџић. Испричах им укратко шта се деоило. Честиташе ми ране.

Борци 2. чете пренели су ме у штаб батаљона, где се већ налазило неколико рањеника, и то баш из њихове чете, која је те ноћи страдала од немачких минобацача.

Командант батаљона, Раде Вујичић, био је одсутан. Превила ме болничарка Марија.

Питао сам одмах да ли су се вратили Андрија Новаковић и онај железничар, наш водич. Нису.

Лежао сам поред осталих рањеника и питао се у чуду, и тада и годинама каоније, како то да је крварење из ампугиране леве ноге, које је у тренутку кад сам рањен било тако снажно да сам га лепо чуо, као млаз воде, али веома кратко, може се рећи тренутно, наједанпут претало! А ни после тога уопште није било крварења. (Постало ми је то јасно тек неколико година каоније, када сам прочитао да, код муњевитог рањавања

експлозивом, што се нарочито дешава у рату, паступа природним феноменом стезање крвних судова на рани тако да крварење наједанпут престаје).

Док сам размишљао о томе дође командант Раде Вујичић.

»Друже команданте — рекао сам — рањен сам на железничкој прузи. Заобишли смо бару, где сам рањен. У тренутку кад сам ја рањен, Новаковић и водич су били испред мене, и не знам ништа шта је било с њима. Нису се вратили. Ја сам се извукао и вратио бауљајући по земљи. Тамо, на железничкој прузи, налазе се Немци. Видео сам их.«

»Немци!«, рекао је зачуђен.

»Да. Немци су тамо.«

Било је то важно обавештење, јер Немци су, пошто су запосели јужни крај баре, довели тамо појачање, а пошто оу северни део баре већ држали, то је значило да је наш мостобран на источној страни баре затворен.

Док сам те ноћи и сутрадан до предвече лежао на патосу са осталим рањеницима, командант Раде Вујичић, много пута ме питао: »Шта је било са Новаковићем и водичем.«

Сваки пут сам му одговарао једно те исто, оно што и први пут.

Нисам му ништа говорио о томе какве сам све муке ја претрпео, а није ме о томе ни питао. Сматрао сам да је то неважно. Главно је било то да сам се извукао и донео обавештење — да се на јужном крају баре и на железничкој прузи налазе Немци. Борце вода за везу и извиђачког вода, које сам у току те ноћи и оутрадан видео, питао сам да ли се нешто зна о Новаковићу и нашем водичу. О њима се ништа није знало.

На јужном крају баре Немци су били јаки. Примицало се већ вече друшг дана. Замолио сам команданта да се овде не чека са рањеницима, већ да нас носе преко баре. Сложио се с тим и издао наређење.

Преко баре су нас пренели борци вода за везу и извиђачког вода. Прво мене, затим и остале. Преношење кроз ону воду и троку, о коју су се саплитале ноге, било је врло тешко, али су нас пренооили веома пажљиво. Сећам се да сам тада имао виооку температуру.

Тако сам отишао као тежак рањеник из бригаде, а да нисам ништа дознао шта је било са Новаковићем и оним железничаром.*

Но моје страдање није се завршило на томе.

У првој болници у коју сам смештен исте оне вечери кад сам пренет преко баре, и у којој сам се налазио два или три дана, лекари оу ми леву, већ ампутирану ногу, поново оперисали и то — по средини потколенице. Али то није било добро изведено, па рана није могла да зарасте, тако да ми је, каоније, у Медицинском центру 1. армије, у Земуну, извршена нова операција; лева ми је ногаokraђена за неколико сантиметара испод колена, али је рана зарасла.

Све је то даље нарушава\о моје од раније начето здравље. Туберкулозни процес развио се најпре на плућима, а затим и на костима, и то на кичми и у десном колону. И та деона нога ампутирана ми је виооко у натколеници. Тако сам остао инвалид без обе ноге ...

Душан ШЕРОВИЋ

* Тек после рата од двојице бораца, који су били са мном при штабу батаљона, дознао сам да се Андрија Новаковић вратио други дан у зору. За оног железничара, нашег водича, ништа се није сазнало.

НА ВИЈЕСТ О СМРТИ КОМАНДИРА МИЛА ТОМАШЕВИБА

Био сам рањен на Маторој шуми. Пребачен сам далеко од фронта, у болницу у Панчеву. Прошло је било неколико дана од тада. Увече сам, као и обично, слушао вијести са фронта. У мене се увукао неки немир. Лежао сам у кревету, поред радио-апарата, када је спикер Радио-Београда, читајући вијести с фронта јавно да је храбро погинуо командир 2. чете 2. батаљона 8. црногорске ударне бригаде, Мило Томашевић. Те вечери нијесам више слушао радио. Ништа ме више није занимало. Пред очима мн је био само командир Томашевић. Окретан, брз као видра, омален, живих плавих очију, увијек у покрету. Пролетер, из 4. пролетерске бригаде. Прошао је дуг борбени пут, док је дошао у нашу чету. Било је то почетком љета 1944. године. Борци чете били су радознали. Чули су да је пргав, оштар и — оувише храбар. Они су, признајем, више вољели »мирне« командире.

Наша чета је водила борбе на деоној обали Аима. Била је већ ноћ када је дошао у чету. Спремали смо се у неку ноћну акцију. Поздравио се с четом и једноставно стао на чело колоне. Први долазак и прва борба. Тако је било свакодневно, од Бијелог Поља до Срема. Увијек на челу. Унио је неку необичну живост у чету. Борци су га с повјерењем слиједили, вољели га, без поговора извршавали све што је од њих тражио. А све то своје командовање, тај ауторитет у чети остварио је ненаметљиво. Борци су за Мила говорили да је — командир без страха. »Али не и без мане«, одговорио би у шали командир. Да је често био пренагао у барби — био је. И не једном омо му, као комунисти, говорили да не истрчава, да се чува ...

Ето, због тога ме тако тешко погодила вијест на радију те зимске ноћи. Али, чим сам почео да размишљам, његова смрт није била, није могла бити изненађење. Није ни могла бити за онога ко га је познавао. Много пута послужила га је оно што војници зову ратна срећа. И, вјероватно, његова плаховита храброст није била створена да тако, истурен испред чете, дочека слободу. Храбре служи орећа, али не увијек.

Јошио БАНИЋЕВИЋ

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Марта Борац, замјеник референта санитета 1. батаљона, била је позната као страствен пушач. С дуваном и цигаретама увијек смо муку мучили, и Марта с нама. Али се она на свој начин сналазила.

У Срему, у башти скоро сваког сељака, могло се наћи дувана »дивљана«. Марта га је »препарирала« тако што је зелене листове нарезала као купус и у порцији пржила на ватри. Одмах затим завијала би дуван у новине и пушила. Невоља је била у томе што је дуван страшно смрдио. Марти то није сметало, а за приговоре није много марила. Продужавала је по старом.

Досадило то обавештајном официру и на једном састанку штаба батаљона, предложи у тачки »разно«. Да се другарици Борац забрани даље пушење »дивљана«, јер открива мјесто гдје се налази штаб.

НАРЕЂЕЊЕ — ИЗВРШЕЊЕ

Видака Ацића обично смо звали Ација, понекад, кад нас није могао чути, и чика Видак. А он је највише волео да га ословљавамо са »Аруг водник«. За наше појмове, јер окоро нико од нас Београђана није имао више од 20 година, био је веома стар, мада је, вероватно, имао само коју преко 40.

Био је Видак врло ревностан и дисциплинован војник. У том погледу могао је служити као узор. Често нам је држао читава мала предавања о војничким врлинама, јунаштву и другарству. Приликом примања или преношења наређења имао је навику да пребацује тежину тела с ноге на ногу, као да је био нестрпљив да што пре заврши рат, уколико је то до њега стајало. Омиљена му је узречица била »Наређење — извршење«. То је понављао у овакој прилици, било да је издавао наређење или не.

Само два пута ме је, макар »пролазно«, разочарао. Први пут кад се није, као већина нас, радовао одликовању другарице Плане, изванредно пожртвованог и храброг руководиоца санитета пратеће чете 2. батаљона. Мора да је себе сматрао заслужнијим, па га је »претицање«, и то од једне жене, мало коонуло.

А други пут? То је посебна пршча.

Повлачећи се од Товарника пред кратком противофанзивом Немаца, на улазу у Шид подељени су нам — печени пилићи! Вероватно су били намењени болницама па их, ето, ратни случај донесе нама. Скоро сваки борац у чети добио је по два комада, што је, после напорног марша и заостајања коморе, био изузетан догађај у побољшању стандарда исхране. До Беркаеова сам у ходу »ликвидирао« једно пиле, а друго сам стрпао у своју делегатуку торбицу, пбред брошура и новина, да све заједно натенане »простудирам« за вечером. Међутим, само што омо се распремили и сместили у топлој собици, дошло је наређење да брзо изађемо на положај, ради спречавања продора Немаца. После извршеног задатка хитро сам се вратио у кућу, где ми је остала торбица. Али, ту ме је тек чекало тешко разочарење: пиле, иако печено, негде је »одлетело«. Преко »обавештајних канала« убрзо сам сазнао да ми је терет торбице олакшао друг Видак. Када сам га упитао да ли је информација тачна, лаконоки је одговорио: »Другови појели.« А када сам инсистирао да каже који другови, одговор је опет био кратак: »Наши другови.« После тога мора да ми је било много лакше, јер важно је да нису били у питању »туђи« другови.

Верујем да нисам злопамтило, али ми се убрзо и неочекивано пружио прилика за »реванш«. До тога је дошло некако спонтано. Зауоставили смо се у једном селу и, први пут после скоро дводневног маршевања, растоварили су коња, муницију и бацаче. Али, авај, не задуго! Само што смо са казана примили топли пасуљ, био је у том тренутку најлепша храна на свету, дошло је оно неизбежно и непријатно: »Товари« и »Покрет«. Наређење је издао Видак. Мени је пре тога дао порцију да му донесем јело: а казана. Другови оу у ходу невољно проопали порције, што је мало /споравало покрет, па је Видак био веома нестрпљив. Још оштрије коиандова: »Просипај порције«, при чему је одмах следило и оно његово: »Наређење — извршење.« Како сам са његовом порцијом прилазио са лране, није ме могао видети, па је још једном, повишеним тоном, борцима

издао претходна два наређења. Дисциплиновагао сам га послушао и — пред њим просуо његову порцију пасуља, који се још замамно пушио. Био је запрепашћен. Али се прибрао и, после неколико тренутака, неким чудним гласом упита: »Шта то уради, несрећниче.« Одсечно војнички одговорих, по његовом: »Наређење — извршење.«

ПРХШИО је после тога десетак дана док ми се први пут директно обратио за нешто. И не варам се: постали смо касније много, много при-снији другови.

Мирослав ПОПОВИЋ

КРОЗ СРЕМ (Необјављени допис погинулог борца)

Једног дана стиже наређење да из Београда кренемо у Срем. Лепа јесенска ноћ. Већ је и зора, а млади борци и руководиоци весело су, са песмом и свирком, кренули у равни Срем. Прошли смо кроз Земун, пролазили кроз многа села. Наиђемо и на једно »нсмачко« село, Нову Пазову. Имали смо шта и видети. Кућа много има, али све празне. Прилика да видимо како оу Немци бежали од Руса. У томе селу смо мало одмарали па смо разгледали то чудо и ту пустош. У кухињама лепо, у неким су били поставили да ручају па нису имали кад, него оу побегли без ишта. Наишла је Црвена армија. Мора да им је пресело све што су појели у Југославији.

Кренули смо даље. Преноћили смо у Старој Пазови и лепо се одморили. Сутрадан нас је командант постројио и рекао да кренемо даље. Ишли смо са песмом и свирком, иако је пут био заморан. Нико се није пожалио да не може.

Доста смо пута прешли. Већ је поново ноћ. Улазимо у Сремске Карловце и ту заноћимо. Народ нас је сјајно дочекао. Ту смо се одморили, па опет даље. Све тако, још неколико дана, поред Дунава, кроз села...

Киша пада, блато је, а ми идемо, све с песмом. Идући тако далеким путем, приближили смо се и положају. Ноћу смо ушли у једно пусто село. Нигде никога нема, а онако мокри, каљави, куће разваљене, а ми се скупили по собицама, наложили мало ватре, али је заклањамо да се не би видела, јер је близу положај.

Тако нам прође ноћ у грејању око ватрица. Кад је свакнуло кренули смо даље, још ближе положају. У Старој Бингули смо се добро одморили. Јест да је храна била доста рђава, али је био близу и положај. Толико близу да наши артиљерци нису ни замишљали да омо дотле дошли, па су почели да нас туку. Онда смо ми мало заетали док ниомо послали извештај.

Поново смо ишли цео дан, до једног малог села. Ту се мало одморили, па онда опет даље, опет до неког села, па опет мало одмора, и кад сване — идемо даље. Блато је велико. Тежак пут, али не мари, јер видио да су, куд год прођемо, Швабе остављале своје оружје. Тако дођемо недалеко од Шида, у једно село. Ту се растерамо по неким виноградима. Увече

је наређење да се Шид мора заузети, и ударимо. Како ми ближе, фашисти све даље, и — без муке узмемо Шид. Ту иас је народ једва дочекао. Неко- лнко дана смо се одмарали, иа смо онда пошли на следећи положај, ка Товарнику. Ту смо видеди много иобијених Шваба. Недалеко од Товар- ника се водиле борбе, а ми идемо даље, ка селу Чаковцима. Хвата се ноћ, а ми се развијемо у стрелце и наступамо све даље, кад поче вика наше патроле: »Ко је тамо?« »Ми смо, а ко сте ви«, заграјаше Талијани. Онда се састанемо, па продужимо даље.

Борба се чује на све стране, а ми не знамо пута. Врљамо по блату, пођемо у једно мало село, кажу да смо погрешили пут. Пођемо путем ка Чаковцима. Дођемо тамо у поноћ. Сад ћемо да се одморимо. Сместимо се у куће. Моментално поче пуцњава. Скочисмо, <кад тамо имамо шта видети. Усташе, помоћу издаје, привуку се и опколе једну кућу код желе- зничке пруге, где је био наш вод за везу, и убаце ручне бомбе. Другови су нскочили напоље и дали отпор. У том смо и ми стигли у помоћ и одмах растерали усташе. Онда, пошто нас је само један батаљон, повучемо се у најближе село, на преноћиште. У дан дођемо опет у Чаковце. Ту се одморимо неколико чаоова, па опет на нови положај, пругом према Гра- бову. Ту је било доста војоке, чека да се смрачи. И ми морамо да чекамо док се смрачи, да бисмо заузели што бољи положај, да нас фашисти не би видели. Тако се ми привучемо на положај и почнемо се укопавати. Добро смо се укопали. Дан је освануо, киша се спусти а многи другови су рђавог одела. Све је мокро, да се једва држи оно одело на нама. Прику- чила се и ноћ. Угледасмо ми на десном крилу неку војску — кад ано наши савезници, Руси. Ха, добро је, нема зиме за нае! Сменише нас са положаја. Дођемо онако мокри у Чаковце. Ту се сместимо по неким кућицама, наложимо ватру да се огрејемо и осушимо. Одморимо се неасо- лико даиа и снабдемо ратном опремом, па онда опет, једне ноћи, хајде на положај. Доћемо код неких бара.

Већ почиње ноћ, а ми морамо да пређемо преко баре. Почесмо пре- лазити, све са жбуна на жбун. Зашли смо доста у бару, али непријатељ бије на нас. Ми се повратимо натраг у исте ровове. Наређење је да се још повучемо, да примимо вечеру. Добро је, бар ћемо мало и обућу оце- дити. Дошли смо до куће.

Кажу, опет напред, да се пређе преко воде. Дођемо до воде и почнемо прелазити један за другим. Неки су јаукали, хоће да се удаве, али је код нас добро другарство, па смо један другог извлачили. Прешли смо на другу страну, одбацили непријатеља и ступили у његове бункере. Мраз је био јак, зора свиће, а ми на јуриш! Доста смо им се подвукли, али терен је раван, није се могло успети. Повукли смо се до првих бункера и ту смо бнили цео дан. Поче и ноћ. Зачу се нека ларма на деоном крилу, и пуцњава. Немци напаш на наш трећи батаљон и истерали га из бункера. Понеки упаш у бункере, али смо били хероји па смо их разбили, и узели им мало муниције. И Немце побили. Ту смо били и преко дана. Увече смо добили смену, и пређемо преко воде. Одморимо се ноћ и дан, па увече опет на положај. Пређемо преко воде и тек ступисмо у бункере, непријатељ нас нападне и без муке смо их протерали.

Поново нам стиже смена. Пређемо натраг преко воде и преноћимо у неким кућама. Сутрадан увече кренемо за Чаковце. Ту преноћимо, па сутрадан пођемо за Шид. Прођосмо и Шид. Идемо у Малу Вашицу на одмор. Ту се одморимо и наједемо. Сутрадан стиже наређење да се сви промрзлих ногу јаве на лекарску. Стваро, било нас је доста босих, па није ни чудо, јависмо се. Упутише нас у Шид. Тамо је било доста рањеника да су нас једва примили. Ту смо били неколико дана, док нас несу испратили у друге болнице.

Момчило РАДОВАНОВИЋ СТРУЈА*

НИСМО, ВАЉДА, БАШТОВАНИ (Хумореска)

Било нам је лепо у Ердевику. Добро смо се били одморили, богме н ухранили и очи лепим Сремицама напојили. Онда наредише иокрет. Најпре смотре, по свим војничким пропиоима. Брзо се уденусмо у строј, па почеше старешине у све да завирују. У оружје, у пионирски алат, у обуђу и одеђу. А смотре су, понекад, нешто најдосадније на свету. Све то би мало, па, ето ти га, дође и командант 1. батаљона, Ваоилије Радловић. Не може а да лично све не види. Мило му да те у строју види лепог, младог и утегнутог. Намршти се, прави се озбиљан, а знамо да би се и сад, кад не би вршио смотру, шалио и смејао са нама. Ваљда је, човек, добио директиву да у нас утера стројеву дисциплину? Сросто да га не препознаш! А јуче, када је делио одликовања, сав се не к а с п е к м е - зио и црногорско коло са нама играо. И не зна се ко је бо ^НН лепа и лака Роса, наша болничарка.

Крену колона. На челу наше пратеће чете командир Марко Шарић, а иза њега хармоникаш Жика.

*Напред Осма црногорска
поносита и херојска.*

Ори се песма. Пролазимо кроз село и народ нас раздрагано поздравља. Комаидант јаше на вранцу, батаљону на чело, узде притегао, а мамуза коња. Очима као сабљом сече. Види се да уме човек да парадире. Иде тако, па стане у страну, да нае пооматра. Како он стане, а ми ударимо у стројеву корак. Калдрма само трешти. Знамо ми шта воли. И само што се не насмеје, али неће. Онда он опет одјаше напред.

Кад, ето ти га изненада галопом назад. Викну колико га грло носи:
— Командире, а ће су борцима ашовчићи?

Узмуваше се старешине, завирују, траже, али ашовчића нигде нема. Ми опет ударисмо у стројеву корак. Као да ништа иисмо чули. Покушавамо да забушимо, али се командант наљути и заустави колону.

* Чланак је нађен код Момчила Радовановића Струје, после његове погибије 12. априла 1945. године, при нападу на село Јзуриће.

— Очина вам оца, јесте ли пошли на свадбу, или «а фронт? Трк назад за алат! Па, ово је равни Орем. Није »и Шумадија, ни Црна Гора. Изгнућете!

Тада команданту приђе наш комесар, Маша Вуковић, и нешто му као у поверењу исприча. Видесмо да га то донекле умири, али ипак немамо куд, већ из коморских кола и са коњића, натоварених бацачима и митраљезима, повадисмо кривене ашовчиће и заденусмо их за опасаче.

— Е, па лепа нам ова парада. Како сад од бруке проћи селом? Нисмо ваљда баштовани? — не мири се бунтовни Богосав Живановић, делија из Црвене Јабукe, крај Уба.

— Још ће нам гас-маске и шлемове на главу метнути — прогунћа неко из колоне.

Како смо у које насеље улазили ашовчиће смо окривали, да бисмо их на излаоку поново за опасаче задевали. Кланцамо тако цео дан и најзад стишомо на положаје код Беркасова. И, да видиш, ашовчићи нам добро дошоше! Равница, бришу митраљези, главу не дају дићи. Хтео не хтео мораш као кртица у земљу. Али, таман ископасмо ровове и започесмо саобраћајнице, кад нас рокираше улево, према Шиду и, шта ћеш, неш све поново! Дојадило нам то укопавање, па ашовчиће још више омрзосмо. Али што је право право је. Главу нам сачуваше. Када смо скло-ништа ископали, било нам је заиста лепо. Унутра смо ватру ложили и фино на слами спавали.

— Ово ти је исто као оно у Београду, у чукаричкој школи. Штета што земунице нису веће па би и игранке као тамо приређивали — маштао је наглае добро расположени Света Јанковић.

— Е, баш ми је жао — узвраћа му Лала. — На врх главе сте ми се попели. Од ваше цике и музике није могло да се спава.

— Па игранке и ниеу за децу, Лало — пецка га Кандић.

— Ма немој, деца. А кад је густо, онда: Лало, препузи до пушкарнице и баци бомбу.

— А када смо прелазили иреко баре, оида: Кандићу, уирти ме на леђа.

Док се у земуници причало, препирало, омејало или надало и све и свашта желело, дотле је крај митраљеза Влада дежурао и од зиме цупкао. Дум! — и онег убрзо упи ехо пуцња.

Са друге стране, као договор, ракета безвољно и врло кратко осветли ноћ.

— А што пуцаш, ооколе? — однекуд се појави командант. Пратио га је заставник Блечић.

— Да не замрзне бреда — одговори Влада и заборави да по пропису рапортира.

— Па она неће јединачном. Нема регулатор.

— Хође, друже команданте. Ја само ударим палцем по обарачи, као жицу на гитари, и онда мора.

— Браво! А, ће ти је ашовчић?

— Ево га. — И са хрпе из рова, насумице дохвати један и показа га.

Командант оде задовољан. Не би да је знао да је Влада свој ашовчић за цигарете трампио.

После нам рекоше да ћемо копати приближнице. То му дође исто као и траншеја, само иде право на непријатеља. До тада смо се преко

дана такмичили у руковоњу оружјем, иолитичке часове слушали и књиге читали, само да се не би излежавали. Ноћу смо се одмарали или Немце препадали. Сада нам наредише да оштримо пионирски алат.

— Данас ћемо, друшви, почети са читањем скњиге »Како се калио челик« — рече нам борац задужен за читање наглас.

— Ето, знао сам! Још ће нас натерати да учимо и ковачки занат — не отрпе Јеленко Маринковић, нишанција на бреди.

Стеван ПЕТРОВИЋ

ИСКУСТВО, АЛИ ГОРКО (Борбе ком Миклушеваца, децембра 1944)

После ослобођења Шида, 6. децембра 1944. године, наставили смо да, скоро без одмора, гонимо непријатеља ка селу Миклушевци.

У Миклушевце је требало да стигнемо 7/8. децембра око поноћи. Ноћ је била без месечине, видљивост слаба, а изукрштаних сеоских путева много, па смо узели водича. Али нас он није водио правим, најкраћим путем, тако да смо тек у свануће видели да смо још далеко од циља.

Када смо, око 9 чаоова изјутра, са око 2 км даљине, угледали село, обрадовали смо се, жељни одмора. А одморићемо се на миру, јер је Црвена армија још оиноћ прошла поред Миклушеваца и образовала фронт према Немцима на каналу испред села Грабово.

Изненадио нас је стрелачки строј, који се развијао на ивици села, према нама. Развили омо се и ми и кренули напред. Но, јака ватра из села натерала нас је да залегнемо. После краћег препуцавања утврдили смо да су пред нама наши другови из Италијаноке бригаде. Ватра је престала, Талпјани су продужили покрет по свом задатку. И они су били скренули с правца, наишли на Миклушевце и ту се одмарали. То скретање донело им је, нажалост, тројицу рањених и једног погинулог. Ми нисмо имали губитака.

У селу смо се одмах распоредили за одмор. После ручка смо чистили оружје и одржавали састанке. Наша чета је била са штабом батаљона и приштапским јединицама.

Поподне 8. децембра чета је добила задатак да нападне непријатеља који је, користећи се каналом као препреком, посео положаје од циглане (Нотии салаш) до жељезничке станице Грабовци, и даље. Мост на каналу држе црвеноармејци. Чета треба, користећи ноћ и положаје грвеноармејаца, да пређе преко канала и, бочно и са лећа, нападне непријатеља.

Чету је, уместо болеоног командира Радомира Јокановића, на задатак повео командир пратеће чете, Крсто Радовић. Чета се до Ноћи припремала а затим кренула на задатак.

Са патролом и водићем напред, ишли смо ка каналу и мосту на њему. На 200—300 метзра пре канала наишли смо на црвеноармејце, поздравили се с њима и продужили напред. Нисмо ни проверавали да ли они држе мост, то се подразумевало, тако нам је речено. Али када се патрола при-

Искла мосту, непријатељ је отворио јаку митраљеску ватру. Колона чете је мало повила, развила за борбу али — сваки покрет кроз сув шевар гаред канала — откривао нас је па је непријатељ појачавао ватру у том травцу-

Команда чете је два пута организовала напад на мост, али без успеха. Били смо на чистини, а непријатељ укопан, припремљен за ноћно гађање. Команда чете је закључила да о томе извести штаб батаљона. Комесар чете Илија Прелевић написао је извештај и рекао да је у овим условима Немци на каналу, а не црвеноармејци) и без подршке, задатак могуће извршити само уз изузетно велике жртве. Мало после дошли су командант батаљона, Перо Перовић, и помоћник комесара батаљона, Милија Савелић. Напад је поново организован. Није успео. Зато је одлучено да се место напада помери за око 2 км североисточно, тако да се нападне директно на салаш.

На новом месту напада земљиште се са обе стране благо спушта ка каналу. На нашој страни покоји мали пласт сена, а на страни непријатеља, на око 200 м од канала, 5—6 камара сена и сламе, које ћемо видети тек када им се приближимо. Кад пређемо канал открићемо да је између њега и камара сламе ископано неколико заклона пуног профила, које је непријатељ дању поседао, а ноћу се повлачио иза камара, где му је одмор био удобнији и сигурнији.

Од шаше и другог приручног материјала направисмо нешто налик на мостину, колико да се може прећи преко канала. Пре но се почесмо спуштати ка каналу, осматрали смо терен, мада се много није могло видети, постависмо два пушкомитраљеза, да штите наш ирелазак преко канала или евентуално повлачење.

Чета се у колони спусти до канала и пређе га без борбе. То нас дтло збуну. Још пажљивије крећемо напред.

Пред нама камаре сена и сламе. Беху дугачке по 10 и више метара, широке по неколико метара, са по 4—5 метара размака између њих, све у једној линији.

Када водови приђоше камарама, чета је нападала без резерве, поче појединачно пушкарање, да би затим ватра јачала све више и више. Одмах је на бокове искочио по један наш пушкомитраљезац. Непријатељ је осветљавао терен, што је нашим пушкомитраљезима добродошло, да туку његове делове који су, вероватно тршути из ноћног одмора, са левог крила трчали ка месту напада наше чете, тамо где су имали изграђене ровове и јаче ооигурање. Ватра пушкомитраљеза и експлозије ручних бомби претвори земљу у пакао.

Изненађење постигуто смелим ноћним нападом директно на штаб немачког батаљона нестало је оног тренутка када су Немци запалили камаре сена и сламе и установили да нас је мало. Користећи се познавањем земљишта и знајући да немамо никаквих заклона, непријатељ је, да би добио време за оређивање, запалио камаре. Учинио је то за себе у првом моменту. Пошто је тих децембарских дана време било суво, без падавина, камаре су се брзо разгореле. Огромне буктинње осветлиле су терен, на 200—300 м око њих видело се као у подне.

У таквој ситуацији, заменик командира чете, који је био на другој страни канала, донео је одлуку да се чета повуче. Чета је то учинила,

по деловима, и уз заштиту, али је при томе и претрпела велике губитке. Погинуло је 17 бораца, рањено више од 10, међу њима и комесар чете, И.шја Прелевић лакше, а помоћник комесара, Љубо Бојић, и водни делегат, другарица Милосава Лопичић, теже. Губици би били још мнош већи да нас иису штитила два храбра пушкомитраљесца, Ваљевац Среја и Милан Божовић. Под ватром непријатељских митраљеза и минобацача штитили су нас до краја. И они су рањени.

Међу последњим, штитећи чету, преко канала се повлачио и наш старц пушкомитраљецац Петар Бубања. Тек што је прешао канал, тешко је рањен у стомак. Када сам са водичем прешао канал наишао сам на њега. Наиђе и другарица Мирослава Малевеић, болничарка, са неколико бораца. Они су однели Петра до Марте Еорац, која је указивала прву помоћ. Ја сам узео његов пушкомитраљез и са водичем се повлачио ка нашем оснгурању. У том повлачењу водич је погинуо, а ја рањен, па сам се, убрзо, нашао код другарице Марте. Иако тешко рањен, Бубања је прво питао за свој пушкомитраљез. Обрадовао се када му рекох да је изнет.

Чета се повукла и поново наша у Миклушевцима. После великих губитака, необичајених за тако малу јединицу, у једној краткој борби, у њој је владала потиштеност. Чак и Станко, виолиниста, увек спреман да засвира, кад му комесар чете рече да то учини — то не могаше овог пута. »Како ћу, комесаре, кад нас половину нема.« А сузе су му росиле лице.

Акција је анализирана, прво на иартијском састанку, а затим на четној конференцији. Оцењено је да су разлози неуспеха: неприпремљеност напада (без извиђања, без подршке, у одсутном тренутку није имао ко да чету прихвати); нетачни подаци (црвеноармејци ниоу били на каналу, није било ни тачних података о положају Немаца); оклевање или слаба процана ситуације (да је заменик командира чете прешао канал са четом, иокористио остварено изненађење и повео чету у напад пре но што се непријатељ средно, напад би ипак успео). Исто тако, није се смело ићи у напад на друго место исте ноћи, без претходног извиђања.

Поучена овим горким иокуством чета је већ идуће ноћи у јуришу заузела са\аш, газећи преко мртвих Немаца.

Љубо БОЈИЋ

ОЈ ГРАБОВО, СТАНИЦЕ КРВАВА (Запис о једном имену и једном споменику)

Тако би, да је икада испевана, почела песма бораца 8. бригаде о децембру 1944. године. На Грабову су своју последњу битку водили седамдесет и осам њених јунака.

Када је са положаја Грабово гговучена на кратки предах, 3. чета 4. батаљона имала је у строју, живих и нерањених, двадесет и осам бораца.

а Грабову јој је остао командир, Душаи Кривокапић, заменик командира, ојислав Фуштић, водник Иван Умчар, десетар Љубиша Спасојевић и ноги други.

Остао је и водник 2. вода Милисав Новаковић.

Да то име поновим, мало друкчије.

Новаковић Јована Милисав, водник, земљорадник, рођен 1926. године; у Доњој Ржаници, ступио у бригаду фебруара 1944, погинуо 15. децембра 1944, код Грабова.

То су подаци из списка погинулих. Најкраћи извештај о једном животној и једној смрти. Животу који је почео у планинском селу, међу пашњака и шумама, а завршио се на снегом покривеној и минама засутој Ржаници.

Кратко је трајао живот Милисава Новаковића, једва осамнаест година. Ако је заволео девојку није стигао да јој каже. Није стигао да буде лонац родитељима у старости. Није стигао, заједно са многим својим друговима, да се радује слободи. Али је стигао да уђе у срца и сећања људи, иако многе од њих никада није ни видео.

У бригаду је дошао када је оонована, из тереноког батаљона. За њега, вода, десетара, митраљесца, десетара и водника бригада је била све: и прошлост, и садашњост и будућност. Осећао је да јој припада сав и из тог осећања зрачила је спокојност која је тако снажно припадничкила оне који су тек ступали у бригаду. Висок и витак, голобрад, пог лица, пре дечак који расте него младић. Његово лице, увек насмејано, чак и када је био озбиљан и уморан, младо и отворено, једно је од њих које старице гануто кажу: »Жив био мајци, синко«.

Био је Милисав неустрашив. Није признавао смрт. Јављао се увек када тражени добровољци. Тако је и погинуо, на задатку који је сам изабрао, извићању.

Батаљон је застао код порушене жељезничке станице Грабово, испред њега, природне препреке живог блата и воде, која пресеца пут према Негославцима. Преко њега води насип пруге, чији покидани прагови стрче испод снега. То је и једини прелаз преко рита. Сви напади према Негославцима били су неуспешни док год га непријатељ држи.

С насипа су Немци бочном ватром приморали борце 2. батаљона, који затрпавајући рит грањем, шашом и својим телима, успели да пређу преко насипа, да се повуку натраг. Потом су се Немци на насипу помирили, тек каоније дознаће се да су се оградили минама.

Трећа чета треба да извиди да ли су Немци још на насипу, да га заузме, ако може, и отвори пут батаљону. Траже се добровољци, за извидничку патролу, пет бораца. Води их Милисав. Тихо су кренули и, кад су премашили два корака, изгубили се из очију другова у мраку и мразу децембарске ноћи. Чета чека и ослушкује. Прво дуго не чује се ништа, потом се чује митраљеза и детонацију бомбе. Затим је опет тишина. Најзад се чује двојица, један од њих рањен. Чета сада зна да насип држе Немци, да су четворица бораца остала пред немачким ровом, и да је Милисав, који је први, приметио заседу и успео да баци бомбу пре него што је покошен.

Осма бригада није никада прешла тај насип; прешли су га, каоније, други.

)

Осма бригада није никада ушла у Негославце; ослободиле су га, касније, друге јединице.

А у Негославцима ипак стоји споменик борцима Осме црногорске ударне бригаде.

Сељаци Негославаца данима су тог децембра 1944. слушали борбу која се води на шиховим њивама, окривали погледе наде и радости пред окупатором, очекујући ослободиоце. Како се одјек битке појачавао или слабио, удаљавао или приближавао, тако су се смењивале њихова стрепња и радост.

У јануару 1945. звуци борбе се утишавају, а онда и престају. Једног мирног дана две девојке се упућују у поље, према Грабову. Носе корпе у рукама, рекло би се иду послом. А оне оу такође патрола. Две сестре, скојевке, Славица и Василија Руљ. Иду да извиде утихнуло бојиште.

Први на кога су наишле је онај који је отишао најдаље, водник Милисав Новаковић. Лежао је пред самим ровом, иза њега је био сплет миноких жица, које је неким чулом избегао, испред њега гомила митраљеоких чаура, чији су га меци сасекли. Мало даље, на све стране, црнила су се смрзнута тела погинулих на белом покривачу негославачке земље.

Тек у фебруару, после многих молби, добили су мештани немачку дозволу да са својих поља покупе и сахране пошнуде. Никада они неће заборавити ту сахрану. Саон-ице су полако довлачиле мртва, смрзнута тела оних 'који оу хтели да им донеоу слободу. Мнош су лежали тако више од месец дана пре но што су их пажљиве руке спустиле у заједничку гробницу, у црквеној порти. Ниоу омели да оваком дају посебан гроб, да их ожале и испрате јауком и захвалношћу. Могли су само да гледају, ћуте и памте. Прекрили оу им лица платном да им бар земља очи не заоипа, кришом прикупили документа и етвари из цепова, да их сачувају до слободе.

Али Јован Коларић, организатор сахране, није дочекао слободу, погинуо је такође, а документа и ствари је тако сакрио да још нису нађена.

Зато на споменику четрдесеторици ту сахрањених бораца Осме бригаде стоји само једно име, име Милисава Новаковића, чије су ствари, с тугом и љубављу, чувале две сестре.

Можда ће се једнога дана, ако нису иструлела у свом скровишту, открити и имена осталих. Знаће се ко је, са дугог спиока изганулих код Грабова и око Грабова, остао баш ту. Непознат а незаборављен.

Ружа ПЕТРОВИЋ

НЕОСТВАРЕНА ЖЕЉА

На срмском фронтлу морали омо се учити новом начину ратовању, фронталној борби, у равници, и томе прилагођавати све остало. Био сам у то време обавештајни официр бригаде, па ме је то очекивало и у организацији обавештајно-извиђачке службе. За обуку је било мало времена и могућности, па омо предост морали давати иокуствима. Иначе, подаци

-рикупљени преко службе извиђања и осматрања најчешће су били непотуни, никад довољни према оном што је командовање захтевало. Командант бригаде, мајор Шпиро Шпадијер, често је инситуирао на допунским одацима, које је једино могао пружити »жив језик« (жив Немац) или заплезна документа. То о »живом језику« пренели су нам руски инструктори. нао је командант, као у шали, да каже: »Јоле, хоћу жив језик«.

За такве акције није довољна само храброст. Треба непријатеља значајки навући у клопку, изненадити га. Али то није било лако, у приликама акве су биле почетком марта 1945, када је бригада држала положаје змеђу Шида и Товарника.

Наши и непријатељски положаји били су мање-више, у непосредној лизини и ватреној вези. Хватати »жив језик« на предњем крају непријатељске одбране, препадом или наеилним извиђањем, било би врло опасно. ^ако се могло догодити да уместо жива Немца будемо сами ухваћени, јер у непријатељски положаји били добро утврђени и брањени, поред остаог, минским пољима и жичаним препрекама. Поред тога, за препад или асилно извиђање требала је дужа припрема, материјално и друго обезбеђење, што се тих дана није могло обезбедити. Зато ее и стало на станоиште да такве акције треба изводити заседама, јер је било запажено да епријатељ испред својих положаја истура »пипке« (патроле). Вероватно са етим циљем као и ми.

На крајњем деоном крилу наше бригаде, између наших и непријатељских положаја, на ничијој земљи, налазио се Гаврићев салаш. Осматрачи у учили да Немци повремено долазе на салаш, па како је место било огодно за постављање заседе, наређено је извиђачкој чети бригаде да рипреми једну групу, снабде је храном и водом за два дана и ноћу баци у рејону Гаврићевог салаша. Командант бригаде је о томе обавестио команданта дивизије, који се сложио са том одлуком, с тим да кцију изведу извиђачи дивизијске чете.

При крају дана на командно месго бригаде дошао је комесар извиачке чете дивизије, Рајко Деспонић, са једним командиром вода, да се позна са местом постављања заседе, режимом непријатељског кретања др. По паду мрака провели смо дивизијоке извиђаче кроз положаје аше бригаде. Оутрадан око 12 чаоова сазнали смо да оу их Немци открили да је комесар чете смртно рањен. У току ноћи извиђачи су повучени у астав своје јединице.

Према извршеној анализи дошло се до закључка да је неуспех заседе роузроковап тешком грешком комесара чете. Одмах по доласку на салаш омесар Деспонић се попео на таван. Са крова је скинуо два црепа како би ању боље могао осматрати непријатељске положаје. Међутим, иокусним емачким извиђачима није било тешко да уоче ту промену, и, затим, вагром аседи нанесу губитке.

Постављање заседа настављено је и даље. Чинили су то и извиђачки ргани и јединице са предњег краја, на свим местима где је било подеоно. гдну такву ноћно-дневну заседу поставила је извиђачка чета бригаде у епосредној близини предњег краја непријатељске одбране у неком кукурузшту, јер је примеђено да тамо повремено долазе непријатељске патроле. дељење у заседи се у току ноћи укопало и добро маокирало. Јединица опред чијег се положаја налазила заседа, добила је задатак да ооматра и безбеђује њено дејство, а у случају потребе да јој притекне у по.моћ.

Сутрадан, рано изјутра, отишао сам на други задатак. Кад сам са враћао, око 12 часова, саогантили су ми да је заседа настрадала. То ме непријатно изненадило. Пожурио сам на командио место бригаде и одмах се јавио команданту. Био је видно нерасположен и љут. Ни моје расположење није било мнош боље. Тренутну, али за мене мучну тишину, прекинуо је командант. Уз танак и кисео оомех, рече ми: »Јоле, твоји извиђачи не ваљају петље.«

Одмах сам схватио да се извиђачима ништа трагично није догодило. Али је љутња све више расла, због пропуштене шансе. А била је на дохвату руке. Наиме, између 10 и 11 часова, неочекивано и неуобичајено за то доба дана, са предњег краја непријатељске одбране кренула је мала група Немаца, стрељачким стројем, према месту заседе. Користила је ону непожњевену кукурузовину. Мало је било вероватноће да су били открили место заседе. Вероватно је да су пошли са неким другим циљем. Заседа их је на време открила и пратила њихово ириближавање. Али неки нису издржали да их пусте на »пропионо« одстојање. Отворили су ватру пре времена и тиме упропастили ретку прилику да дођемо до »живог језика«. Немци су се, наравно, одмах повукли. Било је приметно да су изненађени присуством наше заседе. Тако смо и тог пута остали без »језика«.

Јово Јола КАСАЛИЦА

ГАЗИИ СМО ДУБОКУ ВОДУ

Између 14. и 15. децембра борци 3. чете 3. батаљона прегазили су дубоку и полузалеђену мочвару. Мокри и промрзли у хладној јесењој ноћи извршили омо јуриш на непријатеља и заузели његове прве положаје, али смо имали доста рањених и погинулих бораца. Но, ни непријатељ није боље прошао. Требало је продужити у дубину непријатељеве одбране. Пуцало се на све стране. Веза са левим оуседом, нашим 1. батаљоном, била је прекинута. Везу је требало успоставити што пре. Командир чете одредио је патролу: Милорад Петровић, Чедомир Бекић и Милан Рашевић. Патрола се брзо пробила до 1. батаљона и успоставила везу. Успут је патрола убила неко.шко немачких и усташких војника.

Деано од 3. чете нападала је 1. чета нашег батаљона. Храбри бомбаш Вукашин Лутовац убацио је бомбу у непријатељски бункер, убио три непријатељска војника и тиме олакшао наступање обема четама. Борац Божидар Вуковић, мада рањен у главу, ликвидирао је непријатељски бункер и запленио пушкомитраљез.

Било је доста рањених другова. Треба'о их је што хитније пребацити преко мочваре. Поред санитетског особља и борци су помагали при њиховом преношењу и евакуацији. Рањеним друговима требало је што хитнијег пружити прву помоћ. Наше другарице болничарке у томе су показале велико пожртвовање.

Да би се евакуисали рањеници требало је газити хладну мочвару више гута. Поред осталих бораца, Момчило Дишић и Милан Рашевић поново су прегазили мочвару носећи рањеног друга. При излаоку на обалу непријатељ је тешко ранио друга Дишића кроз обе ноге. У помоћ рањеним друговима притекао је друг Митровић Жика Шврћа.

Милан РАШЕВИЋ

КУВАРИ СУ ПОГИНУЛИ

Између Чаковаца и Грабова налазила се бара. Нападали смо преко воде и када смо прешли бару нестало је муниције. Командир наше пратеће чете, Чеда Ивановић, наредио да се вратим назад и донесем муницију. Немци су прелаз иреко баре тукли, али омо је морали прелазити баш туда. Стигао сам, узео два сандука муниције и опет прешао преко воде.

Већ сам био на друшј страни. Испред мене су ишли кувари, носили су храну на положај. Граната са немачког положаја је пала и експлодирала непосредно поред њих. Сви кувари су погинули. Рањено је и неколико бораца који су били близу њих. Неке рањене покрио сам својим ћебетом.

Били смо гладни, очекујући храну. Сад кад су кувари изгинули реших се да узмем два хлеба. Донео сам муницију на положај, друшвима рекао шта се догодило, и поделио им хлеб.

Александар ТОМИЋ

ПИТАЊЕ ЈЕ, ДРУЖЕ КОМАНДАНТЕ, ХОНЕТЕ АИ ИМАТИ ВРЕМЕНА

У штабу батаљона везиста је био Милутин, старији човјек, из околине Београда. Био је миран, радан и врло духовит. Командант Василије Радуловић Потапов много га је цијенио.

За вријеме борби у Срему, често смо остајали без везе. Једноставно, непријатељске гранате прекину телефонски кабл и — ето посла за Милутина.

Тако, једном 'приликом, непријатељ је засипао нашу осматрачницу доста прецизном ватром. Командант је морао да се јави штабу бригаде и једва је допузио до телефона.

— Милутине, дај везу!

— Друже команданте, нема везе, одговори Милутин.

— Милутине, стријељаћу те, бога ли ти твога ...

Милутин, навикао на темпераментног команданта, подиже главу и проциједи:

— Пожурите само, друже команданте, јер како Шваба нишани питање је хоћете ли имати времена.

(Д- Б.)

КОД ЧАКОВАЦА

Благо јануароко сунце залазило је и ширило хоризонтом златасто-црвенкасте зраке. Заклоњено звоником чаковачке цркве иестајало је тамо ка Вуковару. За њим је наилазила студен. У супротном правцу, према Илачи и Товарнику, мирила су воловока кола. Пред вочићима, који су их апатично вукли, и повремено посртали, полако, ногу пред ногу, гацао је сељак. Одрвећена лица, раскопчана гуња, у црној кошуљи, нешто је сам са ообом разговарао. На колима је возио мртвачки сандук од неотесаних чамових дасака, прекривен шареницом.

Сретоше га четири жене, са торбама «а лећима. Једна млађа, три старије. Стадоше украј пута, једна до друге. Нуте. Стаде и он. Жене почеше да се крсте. Прилази једна по једна, љубе сандук, а онда њега у руку.

— Да није из Осме црногорске? — упита једна.

— Јесте. Из Осме.

Жене ударише у лелек.

— За јунацима се не плаче — рече им сељак, отвори шаку и показа им медаљу за храброст. — Ово ми је, за оина, дао његов командант Душан Бановић.

Викну воловима и они кренуше. На таблици прикованој за канате могло се прочитати да су кола из ваљевског реза.

Код првих чаковачких кућа истрчасмо пред жене. Она млађа, А>убица, дошла у посету мужу, Свети Станковићу, нишанцији баџача Пратеће чете 1. батаљона. Одмах јој се Света похвалио да је постао скојевац, а она њему да се запослила у фабрици шећера на Чукарици. Једна мештанка уступила им је собу за сутра увече. Не за вечерас, јер је Света морао са друговима на положај, преко баре, где ће остати до сутра увече, а онда се вратити у село, на одмор. Тако смо се редовно смењивали, сваких двадесет четири сата. А та проклета бара, преко које смо газили да бисмо дошли до ровова, многима је ноге одузела...

— Синоћ смо — прича Света А>убици — Борћу Дреновцу секли чизме да бисмо их скинули са ногу. Прсти су му промрзли као кромпир. Сад је у бригадној амбуланти.

Излазили смо из кућа и постројавали се за покрет.

— Чувај се, Свето!

— Не бој се, неће гром у коприве — пољуби је, упрти сев минобагача и отрчи у строј.

— Покрет! — командовао је водник Даша.

Та јуначина, Данило Војводић, увек је наоумејан. Капу би шеретски на очи натупкао и — слаба вајда од опомена старијих! Он је и даље носи како не ваља. То нам се свидјело, па је већина нас носила капу као Даша.

Крену наша колона тихо, у белу, ледену ноћ.

Успут нам је болничарка Злата испричала да су и оне друге жене пјхшашле своје синове. Ту сазнаше и за муку оног чиче, Ваљевца. Пре недељу дана, баш на Божић, када су се борци пред кућама постројавали да поћу на положај, осу немачка артиљерија. Тада погибе десетак бораца, међу којима и чичин оин. После неколико дана стигла му је медаља — са јунаштво које је показао у борби код Маторе шуме.

За сутра увече, 17. јануара, позваии смо на приредбу коју су припремили иаши другови са сеоском омладином. Биће и игранка.

Село је спавало дубоким оном. И борци одмарају. Сви осим нас на положају и оних на стражи и у патролама. Са правца железничке станице Грабово понека ракета запара небо. Више да означи присуство непријатеља, неголи да осветли магловиту ноћ. Ауматока оружја су се чешће оглашавала, тек толико да им цеви не замрзну. После би њихове топле цеви добро дошле борцима да огреју шаке.

Али пре него што је свануло, као да се запали цео фронт! Горело је, како се то каже, и небо и земља. Немци нападају. Артиљерија и минобацачи почеше да туку по селу и по положају. Наша артиљерија узврати. Батальони, у трку, изађоше на положај. Један у правцу баре, нама у помоћ, други у резерву. Већ се и разданило, а бригада, уз незнатно померање, и даље чврсто држи своје положаје. Једино смо напустили ровове преко баре.

— Нагари, нагари! — чује се команда на све стране.

Једна наша бреда је бубњала, као да закива ексере. Све кратким рафалима, и то баш када су Немци кретали на јуриш. Много је Немаца пало, да више никада не устане.

*Бацач бије, земља треска,
Где се туче пролетерска!*

више је подвикивао, неш што је певао Паја Бункер.

— Пајо, па ми смо ударна, а не пролетерока — довикну неко.

— Јест' ударна бригада, али 1. пролетероке дивизије!

Пуниоцу је Паја наређивао да једну за другом трпа мине у цев минобацача. И више је од ока, неш ли преко нишанокних справа, успешно стварао запречну ватру.

И тако, скоро цео дан, остаде бригада на својим положајима. Немци, да ли се уморише, или им преседе, тек више не наваљиваше. Постепено на положајима бригаде завлада тишина. Само по који пуцањ или рафал поремети тишину, па онда опет — злокобни тајац. Нека чудна нервоза обузе нас, млаће борце.

Предвече, опет артиљеријоки ураган. Немци кидишу. Били су у белим маскирним оделима. И било их је миога, чини се никад више него тада. Том налету заиста је тешко одолети. Борбени поредак се колеба, увија, само што не пукне. Снага јењава, а воља полако истиче, као крв из рањеног борца.

Црвена ракета шикну увис, са нашег положаја, према Немцима.

— Јуриш, другови, за мном! — проломи се глас команданта бригаде Рада Раичевића. У руци му пиштољ. Дуну у пиштаљку, понови команду и, окружен куририма, као курјацима, јурну напред, пред борцима. Али само за трен, док бригада не скочи на ноге, а онда претече свог команданта и — збриса Немце. Сви команданти, командири и комесари били су пред својим борцима. Сви осим Душана Бановића, кога митраљез пресече.

— Погибе нам командант батальона!

Завлада туга. Мало касније све се умири. Бригада не смеде даље, а могла је. Бокови јој обухваћеи. На другим положајима Немци су продрли. Лепо се чује где бесне борбе, онако са стране, окоро иза њених лећа.

— Жив је Душан Бановић. Рањен је само. Ја сам га превила. Евакуисан је за Товарник — дотрча и донесе нам вест наша болничарка Злата.

Остасмо тако до пред мрак. Пред фронтом бригаде мучна тишина. У правцу Товарника грми, као да су Немци тамо продрли. Све мирише на опкољавање. И како се, полако, увлачио мрак у положај, тако се, постепено, страх увлачио међу наше борце, особито међу новајлије. Бојазан од окружења завлачила се под кожу, кочила врат, а колена су малаксавала. И уста су се сушила.

— А ако нас опколе? — запита Марко.

— Па шта? Зар би нам то било први пут, осим овде, на сремском фронту? — чу се наизглед разложен одговор старијег борца.

— Тако смо ми увек ратовали. Они нас опколе и мисле да је све готово, а ми њима иза леђа и све тако — Јово наново. Њима је већа прпа — уверава нас водник Даша.

Неизвесност прекиде наређење за покрет. Пошто је пресечен пут Товарник—Оролик ићи ћемо около, преко канала, па на Малу Вашицу. Тако се растадосмо од Чаковаца.

— Ето, јесам ли рекао? — наставља се дијалог у колони.

— Шта си рекао?

— Па то, да могу да нас опколе.

— Нису Немци за те ствари. Њима је забрањено да мисле. За њих Хитлер дума.

— Ноћас се и неће уоудити ни у Чаковце да ућу. А док им из Берлина не јаве шта да раде, ми ћемо бити далеко.

— Није се баш играти са њима, Швабе су то.

— Није, а није ни са нама. Ипак ћемо им доћи главе.

— Све ми се чини да је ово офанзива.

— Чудне ми офанзиве, једва су два села заузели за дан.

Како омо даље одмицали, тако нам се и раеположење враћало.

— Море, чекајте, кад их на пролеће потпрашимо — неће се зауставити до Берлина.

— Бре, људи, ви филозофирате, а ја мртав гладан — јави се Влада, вечити репеташ.

Стаде колона, да предахнемо. Поседасмо онако врући, где који. Само скојевци шмугнуше негде у страну.

— А где у онег, зар ту да починеш? Укочићеш се, јадан не био. Дужи се! — опомиње водник Љубу Мајсторовића.

Негде у дубоку ноћ бригада се извукла и стигла у Малу Вашицу. Ту смо сазнали за тужну вест. Када су Немци упали у Товарник, побили су све наше рањенике. Убише и нашег команданта, поручника Душана Бановића.

Без задржавања хитали смо даље, преко Шида, за Беркасово.

На уласку у Шид, покрај борове шумице, лежале оу поред пута разваљене сељачке таљиге. Крај њих претурен мртвачки сандук, неотесане чамове даске. Чича у гуњу и један вочић леже непомични.

Стеван ПЕТРОВИЋ

ПРОТИВНАПАД 3. И 1. БАТАЉОНА КОД ЧАКОВАЦА (17. јануар 1945. године)

Бригада је држала положаје северозападно од Чаковаца. У селу се налазно штаб бригаде са приштапоким јединицама; ту је на одмору био и 3. батаљон. Са комесаром батаљона, Драгом Вујошевићем, позван сам у штаб бригаде 16. јануара око 15 часова. Тамо ми је наређено да привремено замењујем команданта батаљона, и да у току ноћи сменимо 1. батаљон на положају.

Смена батаљона завршена је око 20 часова. На деоном крилу 3. батаљона налазио се 2 батаљон, а лево бригада »Италија«. Ноћ је била врло хладна, земља покривена дебљим слојем снега. Положај батаљона још раније је био добро уређен и за одбрану и за одмор бораца. На положајима било је релативно мирно.

Сутрадан, 17. јануара, око 5 часова, Немци су почели општи напад. Положаји 3. батаљона обасути су јаком артиљеријом и минобацачком ватром, док је на осталим положајима бригаде било доста мирно. Онда је почео напад немачке пешадије, подржан артиљеријом и минобацачима, нарочито јак на левом крилу 3. батаљона, а затим на споју његове 2. и 3. чете и на десном крилу Италијанске бригаде. Десно крило Италијанске бригаде није издржало напад Немаца, а затварало је врло важан пут и правац Берак—Чаковци. Брз продор Немаца ка Чаковцима ове више је угрожавао одбрану 3. батаљона, а самим тим и одбрану бригаде, јер, колико се могло проценити, Немци су имали за циљ да што пре заузму Чаковце и тако одеку нашу бригаду од позадине.

Ни наша 3. чета, која је држала централни део одбране батаљона, није издржала први налет Немаца. То је Немцима омогућило да се на том правцу врло брзо пробију до друге одбрамбене линије батаљона и ватрених положаја вода противтенковских топова. Артиљерци су једва успели да поскидају затвараче са својих топова. За то време 1. и 2. чета чврсто су држале положаје и одбијале напад непријатеља. Јединица која се уклонила у борбени поредак батаљона убрзо је била прикована за земљу њиховом снажном бочном ватром. То је омогућило 3. чети да среди борбени поредак, и да, са осталим јединицама батаљона, пређе у противнапад и поново уопостави положај на другој одбрамбеној линији. Непријатељ је одбачен. У противнападу заплењене су две непријатељске радио-станице. За време најтеже и најжешће борбе, на положај батаљона, у пратњи курира, дошао је заменик команданта бригаде, мајор Шпиро Шпадијер.

Због неповољног развоја ситуације на положају Италијанске бригаде и брзог продора Немаца ка Чаковцима, истурени делови 2. чете повучени су, око 7 часова ујутро, са прве на другу одбрамбену линију; 1. чета је задржала првобитни положај, јер је притисак Немаца ту био нешто слабији. И 2. чети, која се налазила на левом крилу батаљона и била изложена јаким нападима непријатеља, фронталним и бочним, наређено је да лево крило заломе уназад, у виоини Чаковаца. Тиме је избегнута бочна ватра и ширење непријатеља према позадини 3. батаљона. У међувремену је 1. батаљон, који се налазио у Чаковцима, на одмору, са приштапоким јединицама бригаде извршио снажан противнапад на непри-

јатеља који се пробио преко одбрамбеног положаја Италијанске бригаде и избио непосредно на западиу ивицу Чаковаца. Успешан противнапад 1. батаљона знатно је утицао на успешну одбрану 3. баталјона.

У тим борбама батаљон је имао више погинулих и рањених бораца. Највеће губитке имала је 2. чета, јер је за ове време била изложена јаким непријатељским нападима.

Вођене су борбе и у току дана, али знатно слабије него оне у јутарњим часовима. Око 15 часова стигло је наређење за повлачење, с тим да батаљони на одбрамбеним рејонима оставе у заштитници по три пушкомитраљеока оделења, са по једним водним делегатом. Око 17 часова батаљон је стигао у Чаковце. Ту ми је наређено да батаљон предам комесару, а да се ја одмах вратим на осматрачницу штаба бригаде и преузем команду над заштитним деловима бригаде.

Јово Јола КАСАЛИЦА

КОМЕСАР ЈЕ ИЗВУКАО РАЊЕНОГ ПУШКОМИТРАЉЕСЦА (Борба за Трунићев и Грчићев салаш)

После упорвих борби које је водила око Чаковаца, бригада се 24. јануара 1945. године нашла на новим положајима у рејону Шида, испред Трунићевог, Грчићевог и Козјаковог салаша, које су Немци и усташе претворили у јака одбрамбена упоришта. Испред су поставили жичане препреке и минека поља, којима су наши борци тешко, и уз жртве, могли прићи. Иначе, сва села у Срему личе једно на друго, ушорена као мање вароши, са њивама окол. Салаша су летње куће, ван села, на којима су богатији сељаци држали стоку. Одвојеним од села, и на равници, тешко им се могло прићи и кад их нико не би утврдио, а не кад се добро уреде за одбрану.

Штаб 4. батаљона наредио је, 26. јануара, 3. чети, којој сам био командир, да изврши напад на Трунићев салаш и да ликвидира то упориште.

Знао сам да је то тежак задатак, скопчан са жртвама. Зато сам предузео све да га извршимо са што мање жртава. Са комесаром Пером Ваоилевићем и осталим друговима из команде детаљно је договорено шта и како да се уради. У току дана сам упознао борце на положајима са задатком и начином његовог извршења. Свако одељење је знало како да поступи. Чим је пао први мрак пошли смо у напад. Напријед су ишли бомбаши, у пратњи пушкомитраљезаца, за њима чета у стрељачком строју. Пролазе кроз жичане препреке бомбаши су правили ручним бомбама. Немци и усташе су жестоко бранили препреке. Већ је било рањено неколико бораца, пре него смо се и приближили рововима. Ракетама су Немци осветлили терен тако да се видело као по дану.

Чета је била откривена пре него што је пошла «а јуриш. Оценио сам да у таквој ситуацији ни уз највеће жртве нећемо заузети Трунићев и Грчићев салаш. За то би требало ангажовати веће онаге од чете, уз

снажну подршку минобацача и артиљерије, и уз претходно израђене пролазе кроз жичане препреке и минска поља. Зато сам одлучио да се чета повуче на полазне положаје и о том сам известио штаб батаљона.

У тренутку када се чета почела повлачити, чуо сам рањеног борца којп је звао у помоћ. Политички комесар чете, Перо Васиљевић, стајао је поред мене. И он је чуо рањеника и одмах пошао к њему. Био је то наш стари пушкомитраљецац, још од формирања бригаде, Андрија Букић, познати нишанџија на шарцу. Рањен је у обе ноге. Комесар је прихватио рањеног Андрију и пушкомитраљез. Немци су их открили и почели засипати ватром. Тада се чета као један човек зауставила. Повлачење је за тренутак прекинуто. Борци су се окренули и, жестоком ватром из свих пушака и пушкомитраљеза, штитили свог комесара, који је извлачио рањеника. Ноћ се претворила у дан од блеока ватре. Перо је извлачио рањеника, иако је и сам био рањен, метар по метар, читавих триста метара, све док га, готово бесвеоног, није извукао до чете. Обојицу, рањене и изнемогле, прихватили су борци, Другарица Буја, заменик референта санитета батаљона, и Марта Борац, четна болничарка, одмах су их превиле ту, на положају, и упутиле у бригадну болницу.

О поступку комесара Васиљевића дуго се још причало у чети и баталону и после његовог одласка у болницу.

Још неколико пута поновљен је напад на Трунићев и Грчићев салаш. Нападале су га наше и друге чете нашег батаљона, све док га нису заузеле. Радовало нас је да другове у болници можемо обавестити и обрадовати да је задатак, на коме су и они били рањени, ипак извршен. У тим борбама за утврђене салаше погинуло је и рањено много другова: Драгиша Ракић, Радивоје Мајсторовић, Бранко Алвировић, курир 2. чете који нам се прикључио у Београду, а због изузетне храбрости, непосредно пред пошбију, примљен је у КПЈ; затим борци Милисав Косовац, Дратиша Марковић, Коста Аовачек, Бранислав Живковић и болничарка Вера Милијановић.

Крсто РАДОВИЋ

У ЗАШТИТНИЦИ

После вишедневних тешких борби у рејону села Чаковци и железничке станице Грабово, бригада је, 17. јануара, била принуђена да се повуче са положаја. Немци и усташе су неочекивано брзо продрли и потисли њене суседе, посебно на правцу Товарник—Шид. Око 17 часова бригада је напуетила положаје и повукла се правцем Чаковци—Рокшићи—Илача—Шид—Беркасово.

За обезбеђење повлачења главних онага бригаде батаљонима је наређено да у одбрамбеним рејонима чета оставе у заштитници по три пушкомитраљеца одељења, са по једним водним делсгатом. Тог дана сам замењивао команданта 3. батаљона. Према плапу, са батаљоном сам стигао у Чаковце око 17 часова. У селу ме орео командант бригаде, мајор Раде

Ранчевић. Нареди да батаљон предам комесару батаљона, а да се ја одмах вратим на осматрачницу команданта бригаде, удаљену од села око 1,5 км, и да преузем команду над заштитним деловима бригаде. Нареди и да се не смем повући без наређења. По првом мраку, са два своја курира, стигао сам на осматрачницу. Тамо су била три борца, везисти. Одржавала су телефонску везу са ранијим осматрачницама команданта батаљона, а сада са батаљонским заштитним деловима. На осматрачници сам се осетио некако усамљеним. Чинило ми се да ми уши јако шуме. Мисли су ми биле грозничаве. Највише ме прогонило оно командантово — да се не повлачим без наређења. Познавајући неповољан развој ситуације на свим правцима наше одбране, а да и не говоримо о повлачењу наших снага, веровао сам да је заштитница жртвована за рачун главнине. Јер, сваког часа претила је опаоност да нам непријатељ затвори једини правац повлачења ка селу Рокшићи. Право је чудо што то већ није учинио.

Поглед са осматрачнице био је врло непријатан. Около, у полупречнику од неких 1,5 до 2 км скоро у затвореном обручу, гореле су ватре на више места. Непријатељ је често испаливао светлеће ракете, на основу чега смо могли закључити до које је линије стигао. Повремено би одјекнуо понеки митраљеоки рафал или експлозија бомби. Највише ме је забрињавао продор Немаца на правцу Товарник—Шид. На положајима заштитнице било је релативно мирно. Али што је ноћ више одмицала све више је расла неизвесност о судбини заштитнице. Главнина бригаде је давно напустила Чаковце. Веза са штабом бригаде била је прекинута. Радио-везе нисмо имали, а курирску везу било је тешко и успоставити, с обзиром на ноћ, маглу и непосредно присуство непријатеља.

Није било тешко закључити да еу се главне онаге бригаде извукле испод удара непријатеља. Морао сам нешто одлучити. Свако даље задржавање заштитнице на овом положају и чекање наређења за повлачење могло је бити кобно. Зато сам одлучио да и без одобрења повучем заштитницу. Издао сам наређење, телефонисти су га пренели, да се по заштитним деловима, што хитније и у највећој тишини, повучем ка осматрачници команданта бригаде. После пола часа је стигло око 50 бораца и Старешина, са 15 пушкомитраљеза.*

Укратко сам их упознао са ситуацијом, упозорио их шта нас све може очекивати на путу до наших јединица. Имао сам утисак да их неизвесна ситуација није много збуњивала; по обичају, били су спремни и за најтежу борбу. Подељени у групе кренули смо према Чаковцима. Опрезно смо пришли првим кућама. Били смо не мало изненађени кад на излазу из села, главном улицом, пројури неколико коњских запрега на којима су се оцртавале силуете људи. Јаоно нам је да наши нису, они су отишли у супротном правцу. Мало смо сачекали и осматрали, спремни на сваку евентуалност. Међутим, нико се више није појављивао. Остаде нам нејасно чија су кола била; да ли су то сељаци бежали или је нека непријатељска група прошла кроз село, без задржавања.

Попречним улицама без тешкоћа смо избили на супротну страну села и сишли на железничку пругу, која пролази поред села. Ту смо наишли

* Сутрадан сам сазнао да је заостала само једна група из 4. батаљона, са потпоручником Радомиром Јокановићем. Но, и она се нешто касније повукла за нама.

на рањеног курира бригаде, са болничарком која га је чувала док ми не стигнемо. Иза једног отога сламе наићосмо на изгубљеног коња неке наше јединице, што нам добро дође. Курира попесмо на коња и настависмо покрет.

Ноћ је била хладна, мразовита, снег је под ногама шкрипао. Спустила се и густа магла. Иње се хватало по оделу и коси. Кретали смо се дуж железничке пруге, према Рокшићима.

Очекивали смо сусрет с непријатељем.

Тек што смо одмакли од Чаковаца непријатељ нас је открио и с деоне бочне стране отворио ватру. Насип железничке пруге нас је врло добро штитио од те ватре. Ипак, наредих да се заузме положај и отвори ватра из свих пушкомитраљеза. После кратке, али обострано снажне ватре, Немци се утишаше. Испаљују ракете, али се њихова светлост тешко пробијала кроз густу маглу. Верујем да је непријатељ био изненађен јачином и густином наше ватре и нашим присуством ту, у поодмакло доба ноћи. Можда га је то и спречило да сиђе на иаоип.

Наставили смо покрет. У селу Рокшићи повремено су одјекивали митраљески рафали. Ко ли је у њему, наши или непријатељ? Испред села горело је неколико стогова сламе, ооветљавајући прилаз селу. Док смо размишљали како да испитамо ко се у селу налази, чусмо тешки митраљез. Препознах бреду, а знао сам да је мало вероватио да Немци користе то талијаноко оружје. Село, значи, држи наша јединица. Убрзо смо ухватили везу с том јединицом. Била је то заштитница 1. пролетерске бригаде. У селу смо мало предахнули, другови оу нас упознали са развојем ситуације, па смо наставили покрет ка Илачи. Од тог села смо скренули ка Шиду. Наилазимо на угинуле коње и поломљена запрежна кола наших јединица.

Пролазили смо западно од Товарника, који оу Немци били заузели. Пут нас је водио скоро уза сами бок немачких јединица, које су преко Товарника наставиле ка Шиду. Од непријатеља нас је одвајала густа магла и ноћ, па смо, дисциплиновано се крећући, неопажени прошли.

На простору између Товарника и Шида водиле оу се жестоке борбе између наших и непријатељевих јединица. Немци су настојали да што пре овладају Шидом. Журило се и нама да у Шид стишемо пре непријатеља. У томе смо и успели.

У Шиду је било доста наших јединица. Једне су ишле ка фронту, друге од фронта у позадину. Штаб наше бригаде нашао сам између Шнда и села Беркасова, у зору 18. јанура. Наређено нам је да идемо у своје јединице.

Сутрадан је дошао курир батална са иаређењем да чету предам свом заменику, а да се ја одмах јавим штабу бригаде. Пошао сам не без стрепње. Целим путем сам размишљао о повлачењу заштитнице, боље рећи о томе да сам је повукао без одобрења. Шта ли ме чека у штабу бригаде?

Када сам стигао у штаб, саопштише ми да ме повлаче из чете, треба да примим дужност обавештајног официра бригаде. Значи, ипак, да је са заштитницом било све у реду.

Јово Јола КАСАЛИЦА

АКТИВНОСТ КОМУНИСТА У ПРЕДАСИМА ИЗМЕЂУ ДВИЈЕ БОРБЕ

Мало се пише, вјероватно н због оскудне документације, па се и мало зна о активности партијске и скојевске организације и о раду партијско-политичких и других органа у јединицама између двије борбе. Тај разноврстан рад је усмјераван из бригаде, а организован и извођен у батаљонима и четама. Управо у периоду борби на сремском фронту био је интензиван и разноврстан. Јединице су често попуњаване новим борцима, и то у релативно великом броју. Борбени задаци су били тешки и захтијевали велике жртве, а слобода, која је била на домаку, тражила је свјесне чуваре и иолетне градитеље новог друштва. Јединице су, зато, биле праве н једине школе за хиљаде омладинаца и омладинки који су се у њима нашли.

Кратки састанци, партијски и скојевски, одржавани су често и на положајима, али главна активност је развијана између двије смјене (батаљони су се на положајима међусобно смјењивали сваких 5—6 дана). Ради јасније представе о томе како је изгледао број »организованих« у батаљону, наводим податак (на основу личних забиљежака) да је у 1. батаљону, 2. марта 1945. године, било 65 чланова КПЈ, 12. кандидата за чланове КПЈ и 150 чланова СКОЈ-а.

Од тога у:

	1. чети,	2. чети,	3. чети,	праатеђој чети	радно.м штабу воду	
Чланови КПЈ	14	12	10	16	5	8
Кандидата	3	3	4	2	—	—
Чланова СКОЈ-а	36	30	25	39	20	—

Међутим, од тог броја реално је рачунати да је у расходу редовно било око 30 посто, највише рањеника на лијечењу. Политички руководицац у батаљону и четама имали су пуне руке посла. Поред редовног информисања о унутрашњој и спољној ситуацији, са борцима су прорађиване теме које су захтијевале доста знања и ирипрема. Са члановима Партије, кандидатима и скојевцима обрађиване су још и теме из партијске изградње.

Ево наслова тема које омо на сремском фронту обрађивали из политичког и партијског сектора (на основу оригиналних записа из тих радних дана).

Политички сектор:

- Стара Југославија (етруктура, политички живот и др.);
- Историја Југословеноке армије;
- Улога КПЈ у НОБ-у;
- Непријатељи НОБ (Д. Михаиловић, В. Мачек и др.);
- Федеративно уређење Југославије;
- НародноослобоАИлачке власти (структура до АВНОЈ-а и после);

- Народноослободилачки одбори (задаци);
- ЈНОФ као најшири општеполитички покрет у земљи;
- Међународни положај нове Југославије.

Партијски сектор:

- Развитак друштва и развитак радничког покрета;
- Теорија Партије;
- Организациона питања Партије;
- Национално питање у Југославији;
- Линија Партије до 1937. и од 1937. године.

Културно-проевјетни рад је такође био врло интензиван и добро организован. У батаљону је постојао културно-просвјетни одбор, састављен од старјешина и бораца. Председник одбора је, по правилу, био политички комесар батаљона. Рад одбора је био организован по секторима и обухватао је активност највећег броја бораца, према њиховој жељи.

Сачувао сам преглед чланова културно-прооветног одбора 1. батаљона (од краја новембра месеца 1944):

— предсједник (одговоран за рад одбора) — политички комесар Драго Божановић;

— просвјетни сектор, чланови (одговорни за рад): Алекса Недељковић, борац 1. чете, Миливоје Јарановић, борац 3. чете, Саво Милутиновић, омладински руководиоца батаљона;

— умјетничко-приређивачки сектор, чланови (одговорни за рад): Милан Оцоч, борац 3. чете, Бранислав Стаменић, борац 2. чете, Војислав Ристић, борац 1. чете (хоровођа);

— дописништво, чланови (одговорни за рад): Богдан Радуловић, политички комесар 1. чете, Милан Ристић, борац пратеће чете, Драган Ристић, политички делегат у 3. чети;

— батаљонски историчар и дописник: борац Милан Мирчић;

— батаљонски фоторепортер: борац Стојан Спасић.

Батаљон је издавао лист »КРОЗ БОРБУ«. У њему су сарађивали претежно борци.

И поред тако рећи непрекидних борби на сремском фронту, у јединицама су организована разна такмичења. Једно од познатијих било је такмичење у прикупљању прилога за помоћ посградалима у рату. Бригада је у току те акције, одричући се дневних obroка, дала као прилог више од 5.000 кг намирница. Појединачних прилога у новцу (динарима, кунама и лирама) било је такође мнош. У такмичењу за прикупљање вовца у 1. батаљону су се нарочито истакли Михајло Продеус, Петар Крстић и Душан Живковић.

Широко такмичење се развило у част »Светске омладинске недеље«. То такмичење је повела и њиме руководила омладинска организација по батаљонима. Такмичење је било свестрано. У такмичењу, на пример, У расклапању и склапању пушкомитраљеза »брно«, побједник је постигао норму од 14 секунди.

Драго БОЖАНОВИЋ

ШИЧНА ОБУБА

Крајем новембра на положају код села Визића и Бингуле било је врло хладно. По барама се још увек хватати лед. А нас, који смо на дуги марш од Београда до овде, на положаја кренули слабо обувани било је много, тако да смо овде стварно били боси. А на положаје и у патроле се морало ићи. Упознат с оваквим ситуацијом, командант батаљона је наредио и интенданту Воји Воркапићу да нешто учини за борце без обуће. И једне ноћи, храна се на положаје довозила. Обично ноћу, рекоше нам да сви који смо без обуће пођемо на крај шибора код економа. Обрадовасмо се. Кад ми тамо, али уместо обуће подобраше нам по пар преоних трака говеће коже, са свом длаком, по мало мањана, да то, уместо обуће, обавијемо око ногу. Нека, кад нема ништа друго — и то је добро! Некако смо обмотали ову необичну »обућу« око ногу. Није ни била тако лоша кад се стоји у месту, али кад се крећемо онда баш не ваља! Стално се »криви« и обрће, па се никад не зна шта је »фон« а шта оно друго. Срећом, 3. децембра кренусмо у пробој и изгубасмо тамо до Шнда. Би свега, па и ми, босонош, ускочисмо — док обрне немачке и усташке кокуле, ко у кратке чизме. Тако решисмо и овај проблем.

Милан Д. МИТРОВИЋ

СРЕБНЕ ТИ РАНЕ, ДРУЖЕ

Док су неке јединице наше бригаде остале у непосредном контакту са Немцима између Чаковаца и железничке станице Граб, батаљон се у Чаковцима разместио по кућама. Био је у бригадној команди. Али негде око 14 часова, по двориштима и баштама почеше експлозивне бомбе. Старешине брзо наредише да се изађе на западну периферију, а затим преко железничке пруге, којој су тог јутра Немци специјални машинол! покидали по средини све шлипере — прагове. Ускоро нас је [о време штитио, а кад смо изашли на чистину, обасути смо јаком ЛМ 10М. Немци су недалеко. Кроз кукурузовину се види како заламајемо им крилом ка нашем левом, необезбеђеном боку. Прочетивши то, командир 3. чете, Војо Шарац, нареди да се ови пушкомитраљези сакупљају и одржаве у том правцу. Јаком ватром они одбише Немце.

Била је то брза и спасоносна командирова одлука. Видећи веће рањених и погинулих, у тој борби је рањен и командир чете. Док су га износили са положаја пренесе команду да водник Милан Радовић прими команду над четом.

У тој борби био сам и ја рањен, дум-дум метком, у надлактицу деоне руке. Крви сам доста изгубио, јер помоћ ми је могла бити указана тек након два сата, негде око 17 часова, кад је настало мање затишје. Наишла је

болничарка Боса, превила ме и кроз један усек упутила у батаљонско превијалиште.

Још на положају рањене је суоретао комесар 3. чете, поручник Радоје Вулановић, и сваком рањенику честитао рану. Нисам раније знао за тај леш! обичај у црногорској и српској војсци који се, ето, наставио и овде. Једина је разлика што су онда говорили: »Ср>етне ти ране, јуначе«, а данас: »Сретне ти ране, друже«.

Милан Д. МИТРОВИЋ

ТАКО СМО СТИЦААИ ИСКУСТВА

Био сам распоређан у 2. десетину 2. вода 2. чете. Десетар је био Костадин Бакић; водник, колико се сеђам Милош Малетић, а командир чете Мило Томашевић.

Ишли смо ка Раковици. На раковичком путу припуцаше Немци. Моја десетина била је на челу, са Радом Раичевићем, тадашњим командантом батаљона (ту смо се нашли као певачи). Командант Раичевић прескочи преко ограде, за њим десетар Бакић, за њим ја, без пушке, и остали. Крећемо према Немцима. У тај мах опали наш бацач, ја брзо легох, неискусан. Командант то спази и рече: »Не бој се, то је наш бацач«. Брзо сам окочио и трчао даље, упоредо са Радом и Бакићем, али ме је некако била срамота што сам онако залегао. И увек када сам се после тога срео са командантом, зацрвенио сам се.

На дан ослобођења Београда примљен сам у СКОЈ. Брзо сам постао и десетар, млађи водник, али — орамота што сам легао кад наш бацач туче не брише се тако лако ...

Највише сам научио о храбрости негде иред Београдом, где су нам другарице пришивале петокраке на капе. Чим сам пришио петокраку, позвала ме другарица Пољка да ^идемо код неких циглана да ухватимо Немце. Било је нас петоро, четири мушкарца и Пољка. Видео сам како су сви били храбри и — више ни мене није било много страх. Ухватили смо Немца и довели га у команду.

Када смо били на Бањици — био сам разводник. Али, увек сам био гладан. Шта љу, сељачић, научио много да једе! Зато решим да одем код комесара бригаде да га замолим да ме премести у кухињу, јер је тамо било доста мојих Коцељеваца. Комесар ме запитао јесам ли се уплашио, или је нешто друго? Рекао сам му да сам само гладан, а нисам се уплашио. Он ми онда рече да ме планирају за руководиоца, а ја хођу у кухињу! Мало се и нашалио, али обеђа да љу од тада имати увек »репете«. Тако је и било, али, опет орамота: шта ми би да тражим хлеба!

Био сам помоћник командира страже код Војне болнице. Ту смо ухватили три Немца. Једном сам изашао на улицу, нођу, када је била

борба, да видим како се ратује. Видео ме један Рус, приђе и зграби ме — да идем са њим. Ја се браним, али он хоће да убије. Утрпа ми пушкормитраљез »погачар« и ја — иапред са Русом. Једва сам мало касније побегао и донео »погачар«. Тада ме командир Мило критиковао што сам напустио стражу. Правдао сам се, али опет — образ црвен. Одатле сам премештен за помоћника командира страже у Јајинце. Ту су командира Томашевића напали неки пре тога похватани и ухапшени четници, Црно-торци, и то када је ушао у подрум где су били затворени — да види који су то што њега познају. На стражи је био Мирко Исаиловић. Када оу четници нападали Мила, стражар је позвао у помоћ. Зграбио сам пушкормитраљез и распалио у подрум. Командира смо ослободили. Четворицу ухапшених смо убили кад су почели да беже, петорица су нам побегла (али су сви сем једног похватани). Ранили омо једног нашег борца.

Касније смо пошли на сремски фронт. На маршу смо зановили у Сремској Каменици. Био сам дежурни чете. Командант Раичевић је тражио певаче. Послали оу ме, па сам организовао певање и играње, било је доста и вина, а били смо, што се каже, и много слободни код нашег команданта. Доста смо попили, ја изгледа онајвише! Легао сам онако обучен и брзо сам заспао. Пред зору ме неко удара у ногу. Погледао сам, и видим Милоша Асановића. Мрко ме је гледао. Хоћу да се окренем на леђа, али ме нешто притисло с леђа. Иза мене лежи Пољка! Онако налит ја је нисам ни осетио. Али ако нисам њу, осетио сам Асановића. Није ми важило никакво правдање.

Другови, доста шале, ево мало и о борби.

Мислим да је нама Коцељевцима прва озбиљна борба била 3. децембар, на Маторој шуми. Остаће ми у сећању многе храбрости које сам ту видео. Иако смо били неискуени, када је Раде викнуо »Напред! Урааа!« више се нисам зауставио све док нисам рањен.

Покушаћу још да опишем покрет од Кузмина према Јамени, Рачиновцима, Буринцима и даље.

Када смо кренули из Кузмина речено ми је да у претходницу иде 2. вод, чпји сам тада био водник. Пред Јаменом ударили смо на прве предстраже непријатеља. Брзо смо се кретали напред и, пред зору, добили смо наређење да пређемо Босут и — са леве стране гвозденог моста — нападнемо на бункере. Војничка орећа »хтеде« да мина од бацача потриви у зидани бункер и ми, одједном, на јуриш, заузмемо оба бункера. Било је Белоруса и Немаца, око 30. Више од половине смо побили, они остали побегли. Затим је следио напад на Рачиновце. Ноћу смо примили муницију. Ишао сам у извићање терена, тамо где је пред зору требало да нападнемо — јер се мој командир био разболео. Приликом извићања пало нам је у део да нападамо уздужно од наоипа до прве улице Рачиноваца. Остали део чете и батаљона нападали су деоно. Пошто сам тај простор већ био извидео, ишли смо брзо. У једиој ували смо изненадили Немце — док им је дељен доручак. Бомбаши, један Босанац, Ранко Бабић, Миленко Пауновић и један крзнар из Београда, бацили су бомбе и тукли из шарца. Запленили смо кухињу, двоја пуна кола хлеба и осталих намирница; предало се, такође, доста Немаца а многе смо и побили. Јуришали смо да што пре уђемо у Рачиновце. Није било отпора, заробили смо много

Немаца, залленили доста кола, комору, храну и многе ствари које су оиљачкали од грађана. Много Немаца смо поубијали — нисмо их имали коме предати; на десној страни вођена је још жестока борба. И пред нама, отпор је ојачао — из једног бункера и са звоника цркве.

Стигли смо до улице, али даље нисмо могли. Један Београђанин је предложио да пробијемо зид куће и тако дођемо до бункера. То смо и учинили. Крзнар из Београда бацио је бомбе у бетонски бункер. Чим је бункер разрушен, Немци су почели да беже и из цркве. Тако омо иесметано прешли преко улице, пуцали на Немце који су бежали из цркве и — многе ликвидирали. Ушли смо у гробље иза цркве — даље нисмо смели: фронт је десно доста заостао. Док сам прелазео из дворишта у двориште сломио сам кундак стројнице. Повикао сам да ми болничари са друге стране улице додаче стројницу или пушку. Чедо Букић, болничар наше чете, добацио ми је стројницу. Када сам је боље загледао, познао сам да је то стројница нашег командира (не сећам му се тачно имена, чини ми се да се звао Јаков). Командир је, иначе, с нама био свега дан и ноћ: и ту је пошнуо.

На гробљу више цркве смо се утврдили и чекали да десно крило присташе. До нас је дошао ађутант батаљона. Био је добар рвач. Донео ми је поруку команданта баталона (јер је командир погинуо): да је мој вод добио 2 дана одмора, да се повучем у село и да одморимо, а заплешене ствари да предамо позадини. Ађутант ми је рекао још и то да ће ме командант предложити за одликовање (добио сам медаљу за храброст).

Повукли смо се у село, било је доста хране, одеће и обуће. Журили смо да се обујемо и узмемо хране док команда позадине није стигла.

Наш батаљон и остали кренули су напред, ка Буринцима. После је дошао курир са наређењем да се вод припреми за напад на Буринце; тамо се тукло »до изнемоглости«. Неке" приштапске јединице и наш вод су се онабдели оружјем и муницијом, поставили смо водике и десетаре, војника је било око 130. Трком смо пошли низ један шљивик. Тамо су били наши топови, видео сам ту и команданта бригаде, викао је: »Брже, брже...« Ишли смо ка положају, авиони су тукли, кола са рањеницима су бежала. Стигли смо до једног канала. Немци су ишли према нама. Наредио сам да се заузме иоложај. Милош Асановић је предлагао да идемо на јуриш, али смо одлучили да је боље да их сачекамо у том каналу, што смо и урадили. Послужила нае је ерећа — оружје је радило беспрекорно, имали смо и бацаче и тешки митраљез. Зауоставили смо немачки јуриш, авиони су стал^но тукли, али нису«били прецизни јер смо ми и Немци били близу. У овој борби истакли оу се својим тешким митраљезима Берислав Тешић, из Новака и Мирко Павловић, из А>утииа, затим шарције Милоје Николић и Ранко Бабић, оба из Коцељева, а и један Сретен, из Мачве. И остали су били добри, храбри борци.

Боривоје Ј. ЈОВАНОВИЋ

С М Р Т И
ЗОРИН ПРВИ И ПОСЛЕДЊИ СКОЈЕВСКИ ЗАДАТАК — КОМАНДИР
ДУШАН КРИВОКАПИН ПОЗДРАВИО ЈЕ БОРЦЕ СВОЈЕ ЧЕТЕ — ДВА
НЕПОЗНАТА БОРЦА ИЗ МОЈЕ 8. БРИГАДЕ

Не сећам се датума и места готово никако, а имена ретко,
али, оно чега се сећам није због тога ни мање јасно, ни
мање живо.

Једне ноћи, почетком децембра, негде између Љубе и Грабова, пробудиш ме, а чииило ми се тек што сам заспала, и поведоше. Нисмо ншли далеко, две-три куће даље, кроз маглени мрак, у једну собу еа земљаним подом, празну, осветљену фењером постављеним на поду, у средини собе.

Поседасмо около, поред зидова. Села сам поред Зоре Дугине и тихо упитала зашто смо овде. »Ох, ћути, примају нас у СКОЈ«, одшвори она шапатам.

Сећам се да нам је Саво Рогановић, заменик комесара, држао неку врсту поздравног говора. Почео је тиме што је навео десетак имена новопримљених, прву поуну СКОЈ-а, од Београда на овамо. Вероватно да нам је говорио и о СКОЈ-у, његовој историји, јунацима и задацима, о лику окојеваца, о поверењу које имају у нае — све оно што се у таквим приликама каже. Али су мене мисли одвукле на другу страну. Прво сам почела да загледам лица, да видим ко оу »стари скојевци« а ко смо ми, новопримљени. Потом сам се уплашила. Моје представе о СКОЈ-у и скојевцима биле су врло херојске и углавном неодрећене, па писаам себи изгледала баш подобном. Ниједна скојевка не би ставила онако лош завој као што сам ја прошле ноћи воднику Цимбаљу, на главу, па му се смакао до болнице; и увек ми се спава; и сама сам појела дуњу коју Џми је дала једна стара сељанка; и сигурна сам да не бих могла никог да убијем, сем можда издалека, кад му се не разазнаје лице. Кад је комесар, говорећи по неколико речи о свакоме од нас, споменуо да сам храбра, мислила сам да ми се руга (као што сам мислила да ми се руга командир, који је имао обичај да ме пита — »А ти, пошла у рат, озбиљно?«), јер ја нисам била храбра. Ја сам савладавала страх, да га другови не виде, или била сувише уморна да се плашим, а углавном била сигурна да ми се ништа неће десити. Како може нешто да ми се деои кад има толико послова које после рата има да урадим? Па сам онда решила да се убудуће понашам како доликује скојевцу, мада ће то бити тешко, али да ћу се трулити што више могу. А тада, у потпуном нескладу са том својом одлуком, помислила сам да је овај састанак могао баш да се јодржи и синоћ, или ујутру, а не усред прве ноћи, кад смо, после толико дана, спавали, и то под кровом.

Скоро сам се наљутила због тог »неправедног« буђења и окренула се ка Зори, да јој то некако саопштим, заустила и — заћута\а.

Њоно је лице блистало, смеће очи, увек веселе, сад су биле замагљене и загледане некуд. Доњу уону је стегла, да савлада срећни осмејак који јој је играо испод очију, да га не пуст-и, да остане озбиљна. Осетила сам да кликће од среће, унутра, у себи, и да се труди да то бар имало сакрије...

После неколико дана опет ме пробудише, пред зору. Дара ми, плачући, исприча да је Зора -ноћас погинула. Најпре је погинуо водник, а онда је она викнула: »Погибе водник, другови«, и подигла се да потрчи — а рафал је сасеече. Раширила је руке и пала. Причала је Дара кроз сузе, које су текле по бледом лицу. (И она је погинула месец дана касније).

Нисам хтела да одем тамо где су их сахрањивали, њу и водника. Нисам хтела да је видим мртву. Зато је и памтим само онакву какву сам је знала, живу. Памтим је са лицем какво је имала на састанку, њеном првом и последњом састанку СКОЈ-а, орећним и занетим. И док ја старим, обољевам и борам се, она има стално орећно лице и својих — осамнаест година.

Дан када је командир чете Душан Кривокапић погођен метком био је веома миран, готово без пуцњаве. Обилазио је положај, опомињао оне који -нису били добро заклоњени, а сам — усправан. И једно усамљено и нечујно зрно погоди га у стомак.

Водник Марта Борац, санитар чете, стави му први завој готово на силу, изгрди га са неколико шкртих речи што се није боље чувао, трудећи се да јој он не ухвати поглед. А када га два борца понеше на носилима, дотаче ми -раме и рече: »Иди за њима, право у дивизијску хируршку екипу, она је тамо у селу. Остани са њим док не буде готово.« А кад је, не разумевајући, запитах: »Шта кад буде готово«, она тишим гласом но што је обично говорила, рече: да останем све док треба.

Командир нас је, са носила, пожуривао. До села је било неколико километара. Наићоше нека кола која оу превозила муницију, али је много патно од труцкања, па га опет носимо даљс. Стигли смо у сумрак до хируршке екипе, до куће при крају села, око које су двориште и пут, прекривени носилима и рањеницима, покази-вали шта се ту налази. Носили смо га кроз тај окуп крви и мука заобилазећи, преокачући, само оа једном мишљу — што пре до лекара.

Када га поставио на мушемом покривен сто, под блештаво светло карбитуша, хирург откри рану. Била је улазна, готово без крви. Хирург покуша да кроз рану напипа метак, али се командир изви и ухвати га за ручни зглоб: »Не мучи се, докторе, залуду«, па су се неколико тренутака гледали у очи, два готово једнако бледа, уморна и намучена човека. Онда хирург рече да ће му дати инјекцију за умирећ>е болова, а после ће да га оперише, на шта командир одврати поглед и оклони опет очи, као неко ко зна истину, а неће да слуша како га лажу.

У једну од оближњих кућа, још незаузету рањеницима, донесмо командира и пренесмо на кревет. На други кревет положио Милића, тако му је било име. Милић, колико -се сећам, био је родом од Колубаре, прострељан кроз оба плућна крила, већ прегледан и превијен. Откуда смо га извукли не сећам се, вероватно да нас је лежећи међу рањеницима угледао и дозвоао.

Требало је да се другови врате на положај, ја их зауегах. Почео је да ме хвата страх, као увек кад се удалим од чете, и зебња пред рањенима, којима не могу да помогнем, и осећање да још н-ије »све готово«. И дуго није било. Ноћ се отегла, без краја, а за разлику од мирнога дана, који јој је претходио, била је сва од ватре и тутњаве. Два пута еам ишла до хирурга. Први пут сачегах да обрише зној између две ампуације

— у једну јаму иокопану близу куће бацани су крвави, здробљени и исечени делови људских тела, којих је те ноћи било много, страшно много, и видевши да ме његове закрвављене очп не препознају, испричах укратко зашто сам дошла.

»Каоније, касније, буди поред њега и не дај му воде ни хране. Сад не могу, видиш и сама!«

»А да му дате још морфијума?«

»Дао сам колико се сме, а ако овако наставе да долазе до зоре, мораћу да сечем наживо, иди дете.«

Други пут кад сам дошла еачеках на вратима која се те ноћи нису затварала, да му ухватим поглед. Он само одмахну главом и настави посао, страшни и спасавајући.

Вукући ноге кроз дубоко блато, полако, кроз мрак пресецао блесцима топовске ватре, вратих се код Душана и Милића.

Умрли су обојица, пред зору.

Милић је, очито срећан што је међу лицима из овога вода, затражио тамбуру. Та његова тамбура, тамбурица, малецни прим, била је предмет мношх шала у воду, док би му, онако мршавом, вирила из ранца негде око главе. На наша задиркивања — не сећам се да сам га икад чула да нешто свира — одговарао би мирно да је та тамбура са његовим дедом прешла цео први светски рат и Албанију и солуноки фронт, и да он има намеру да је сад пронесе кроз овај друш, а ми можемо да причамо шта нас је воља. Брзо је изгубио евест, и лежао тако полуседећи, без речи и покрета, док му шумни дах није наједном престао.

Командир је такође ћутао, стално при овести, понекад њихао горњи део тела тамо-амо, понекад шкрипао зубима, понекад отварао очи да види јесам ли ту. Кад год би ме погледао мислила сам како је тешко кад у самртном часу није поред нас ниједно блиоко лице, ни мајка, ни браг, ни дете, ни пријатељ, и да од целе бригае и другова са којима је ратовао и живео, нема никога. Само сам ја ту, случајни пролазник, беспомоћна. Неколико минута пре но што ће издахнути каза сасвим мирно: »Поздрави све другове у чети. Дај мој пиштољ комесару, а сат нека пошаље мојима. Тако ћеш«.

Сутрадан, пред подне, наћох чету на истом положају. Дадох комесару сат и пиштољ. Нисам говорила ништа, и нико ме ништа не упита. Само ми Марта пружи порцију са већ охлаћеним мееом, и натера да једем.

Било је у Славонији, у пролеће. Те недеље наша дивизијска екипа је готово падала, журећи да стише борбене јединице. Питали смо се да ли борци уопште спавају, шта и кад једу, и докле мисле да тако јуре.

Већ сам давно преболела, прво, одлазак из батаљона, потом одлазак из бригадне екипе, и све сам се раће и више трудила да их, на кратким застојима или сусретима, видим. Било је лепо опет видети Марту, и Андрију митраљесца, и другове из Тулара и Бранковине, али их је било све мање, а лица која нисам познавала и са којима нисам делила заједничка сећања, еве више.

То јутро је изгледало као да рата нема, као да је готов одавно. Дан је био диван. Села и предели кроз које смо пролазили, неразривеш! ратом, паљба се готово није ни чула, оно мало пуцњаве било је тако далеко

и слабо да су се, под све топлијим сунцем, пре чинили као прослава победе, но борба.

Њих двојицу смо нашли кад је сунце већ виооко одскочило. Изашли смо из неке хростове шуме, па даље сеоским путем између живице, док је негде у даљини требало да буде Славонока Пожега или Дарувар, не сећам се. Мени се наједном ишло кроз виноград, као лети код деде, кришом, јер би се он љутио што се гази окопана земља, па сам окренула с пута, и видела их.

Лежали су, обојица још топли, усред винограда. Били су удављени жицом, дубоко усеченом у вратове. Око њих ничег, ни пушака, ни ранаца, само расуте фотографије, изломљене и пожутеле од ношења у цепу и честог гледања. Подигла сам једну, на њој девојка мршаваг, дугуљастог лица, са плетеницама. Позади је писало њено име и коме је даје за успомену, мастиљавом оловком и кругишм словима, а од свега тога запамтих само две речи исписане на крају — из Коцељева.

Били су, значи, из моје бригаде, али не из мог батаљона, јер бих их знала. Можда су заостали, можда се неколико метара издвојили, можда их је привукло чокоће, као мене, можда оу били у извидници, можда изненађени на стражи. Ко зна. Шума иза винограда је ћутала, без одговора (после смо чули да је и у време када смо ми пролазили била пуна усташа). Зашто су их удавили? Зато што се не чује, или да их намуче. Како се зову? Које је од њих црнокоса девојка дала слику кад је пошао у рат? Ко им се код куће нада?

Не, рат није био ви готов, ни далеко. То је била само кратка варка сунца и тишине.

Све што поуздано знам, то су оне речи са полећине фотографије — »из Коцељева«. Не сећам се ни села где смо их нашли, ни датума, ни имена девојке. Али их и данданаас видим пред собом, оваку ситницу. У сурим оуквним оделима, у којима су од куће пошли, опружени право, један поред другог, обојица смећи. На њима и око њих полегла тишина пролетњег дана. Да није тих страшних жица и право опружених, мирних тела рекло би се да су живи. Три-четири корака даље, па изгледа као да спавају. Просто тако, два копача у винограду се утрудила, па прилегла на чисту земљу између чокоћа и нежних занијаних ластара, док им се мршава лица румене од умора, сна и топлог оунца.

Ружа ПЕТРОВИЋ

НИЈЕ СЕ ОСТВАРИЛА ЧЕДИНА ЖЕЉА — ДА НАС ДВЕ ПРОШЕТА ЧЕЗАМА КРОЗ ЗАГРЕБ

Чеда је ступио у бригаду негде у близини Београда, а можда је био и мобилисан. Пошао је у рат са два коња: Милошем и Соколом. Био је курир при штабу бригаде. Био је вредан као кртица, брз и веома дисциплинован. Имао је доста слаб слух, тако да пуцњаву скоро никад није чуо.

Пре упада Немаца у Чаковце заменик команданта бригаде, Шпиро Шпадијер, наредио ми је да се старам о архиви и да је у случају опасности уништим, да не би пала непријателу у руке. Наравно, да ми у том послу иомогае Чеда. Како Чеда није добро чуо, Шпиро је још једном ионовео наређење: »Ако наиђе непријатељ, не смете дозволити да му архива падне у руке, имате да је поједете!«

Чеда, као дисциплинован војник, рекао је само кратко »Разумем«.

Испред Товарника је био невиђани кркљанац. Заглавила су се возила многих јединица. Мраз стеже све више, Чеда и ја седимо на колима, поред архиве. Држим у руци узде. И узде још једног коња, кога ми је дао да причувам, чини ми се, Радован Беговић. Стајали смо дуго на једном месту.

Пуцњава је била ове јача, и ближа. Чеда је није чуо и седео је потпуно миран. Како је ноћ почела да пада, Немци су почели да гађају и светлећом муницијом, тако да је ватромет светлећих метака био све ближи. Чеда се инстинктивно окренуо и видео тај приказ. Једно време је ђутао и размишљао шта би то могло да буде, а онда ме одједном запита: »Јел' морамо да поједемо целу архиву?«

Бригада је била на одмору. Свако се одмарао на свој начин, а Чеда би за то време добро нахранио и истимарио своје коње. Нашао је негде шарене саонице и упрегао их. Како смо Мирјана Поиовић и ја туда пролазиле, застале смо да разгледамо саонице, попеле се на папучу, Мирјана с једне а ја с друге стране. Тада је Чеда, изненада, из овег гласа повикао: »Бија Милошу, ћија Соколе!« Одморни, нахрањани и истимарени коњи полетели су као змајеви. Мирјани и мани није ништа друго остало већ да се, најбрже што можемо, попнемо у саонице и да се чврсто држимо да не паднемо. Јуриле смо вратоломно кроз село. Борци оу се за тили час створили на прозорима, са једне и друге стране улице, а то су учинили и мештани. И Чеда је окочио, али није могао да задржи разигране коње.

Једва омо успеле да изађемо из саоница.

Тај, за те прилике величанствени приказ, није измакао очима комесара бригаде, Милована Милачића, и помоћника комесара, Ваоилија Краљевића.

Мирјана и ја вратиле емо се постићене и покуњене. У штаб бригаде смо се ушуњале.

Наравно, ниомо прошле без критике.

Сећам се и још једне »мајсторије« Чедине. На колима је стално возио некакво огледало, са дрвеним оквиром. Било је велико скоро два његова кола, а вероватно му га неко поклонио.

Када би бригада логоровала, Чеда би прво окидао огледало, и сасвим озбиљно ме питао где ће бити канцеларија штаба бригаде, да га тамо постави. Схватила сам да му то чини задовољство, па сам редовво одрећивала место, чак и висину на којој ће се поставити.

Једном приликом, када смо били у покрету, Чеда је, као и обично, уговарио огледало иа кола. Непријатељоки авион, који је облетео колону, почео је да митраљира, а како то Чеда није чуо, једва смо му објаснили да огледало може да послужи као мета и да треба да га уклони. Од тада Чеда је огледало покривао поњавом.

Велика Чедииа жеља била је да ослободимо Загреб, и да тамо набави фијакер, тапациран црвеним илишем, па да уирегне Милоша и Сокола, и Мирјану и мене провоза Загребом. »Загреб је велики, па неће моћи да нас виде комесари«, говорио је.

Жеља му се није остварила. Испред самих Крижеваца, кад је колона застала, парче бацача пошло га је у стомак. Чедиа је убрзо иодлегао смртоносној рани.

Владанка ЈОВАНОВИЋ

ЦЕЛЕ ЗИМЕ V РОВОВИМА

После немачке јануарске контраофанзиве на оремском фронту, 4. батаљон се вратио из рејона Ердевика у Шид, где је добио задатак да поседне за одбрану положај западном ивицом шуме Калиле—Церје, око три километра северозападно од Шида. На том положају батаљон је сменио делове једне крајишке бригаде.

На две-три стотине метара испред положаја батаљона Немци су бранили Трунићев и Грчићев салаш, у склопу одбрамбеног појаса који се од Трунићевон салаша протеже у правцу севера и наслања на Дунав негде између Шаренграда и Мохова. Од Грчићевог салаша, право ка југу, положај Немаца протеже се до Моровића, а затим у правцу југоистока, обалом реке Босута, до њеног ушћа у Саву. У центру тога појаса одбране Немци држе Товарник, а насупрот њега наше јединице су браниле Шид и припремале пробој сремског фронта.

На те положаје Немци су избили средином јануара 1945, када су предузели противофанзиву и одбацили наше онаге до Шида. Достигнути линију су брзо иретворили у јаки одбрамбени појас, ослањајући бокове на две природне препреке, Дунав на северу и Босут на југу. На предњем крају и по дубини Немци су га стално ојачавали у току целе зиме, све до пролећа, до нашег пробоја њихове одбране на сремском фронту. Трунићев салаш, насупрот средине положаја нашег батаљона, и Грчићев салаш, испред положаја 2. батаљона наше бригаде, Немци су претворили у јаке odporне тачке. На стотинак метара источно, испред оба салаша, протеже се предња линија одбране испред које оу минска поља и жичане препреке. Предњу линију представља непрекидни дубоки ров за стојећи став, којим се Немци могу кретати све до Дунава и до Босута. Уређена је за дејство из пушкомитраљеза и другог стрељачког оружја, а по дубини повезана, дубоким саобраћајницама, са склоништима и ватреним положајима митраљеза, минобацача и артиљерије. Цео положај, и на предњем крају и по дубини, добро је маскиран, па се протезање ровова и саобраћајница не примећује шлим оком.

Положај 4. батаљона био је такав да се две трећине снага <могу распоредити са ослонцем на шуму наоупрот Трунићевог салаша, а једна трећина, на левом крилу, на отвореном земљишту. Од левог крила наставља се положај 2. батаљона наше бригаде, који је, као и све наше

јединице ка југу, испред Шида, на отвореном земљишту, у кукурузиштима. Поседајући положај наш батаљон је затекао нешто иокопаних неповезаних ровова исеред и на ивици шуме Калила—Церје. У таквим ровсима, на откривеном земљишту, иопред предње ивице шуме, наши борци су били изложени нсиријатељској ватри из непоередне близине. Због тога смо напустили ровове на четини и унутар шуме на 10 до 20 метара ископали нове, користећи дебља стабла као ојачање. Тиме је Немцима било отежано и осматрање и дејство. У исто време, али још брже, наставили смо копање ровова кроз кукурузишта на откривеном левом делу положаја батаљона. Ровови у предњој линији брзо су међусобно повезани, а такође и на оба крила са суседима. И дању смо продубљивали ровове, пазећи да нас Немци не примете, а ноћу смо интензивно настављали копање ровова, саобраћајница, оклоништа, ватрених положаја митраљеза и минобацача. Маскирали смо их кукурузовином и просушеном травом коју скупљамо у шуми позади положаја и у кукурузиштима. Кад довољно продубимо који ров и склониште, наносимо сламу и кукурузовину, да би борци који се на смену одмарају могли опстати од зиме.

Време је већином облачно и влажно. Чешће пада онег и хладноћа је ове јача. Крајем јануара премрзлу земљу прекри више од чланака дубоки онег и замрзну се, а сремока равница постаде бела. Од Дунава, преко снежне равнице, јачином поветарца струји ветар, али сече врло ОШПХ, хладноћом од које и кости зебу. Зима нас је приморавала да се склањамо у ровове и склоништа више него непријатељска ватра. У њима смо ноћу могли да ложимо јачу, а дању само слабију ватру, од дрва која не диме. Дрвима се снабдевамо из шуме на коју се батаљон по дубини ослања. Чети која је на откривеном делу положаја дотурамо их ноћу, као и 2. батаљону, коме је, као и осталим јединицама наше бригаде, преко откривеног земљишта дању немогуће прећи до шуме. Храном, муницијом и водом онабдевамо се само ноћу, на положаје их доносе радни водови из батаљонске интендантуре. Топли оброк борци поједу одмах, а суву храну остављају за сутрадан. Добијали смо добру и обилну храну, али смо оокудевали у води за пиће, а још више за умивање и бријање. Танки смрзнути снег смо само помало користили, јер смо га чували да Немци не примете промене на положају.

Повремено, и са наше и непријатељске стране, већином дању, отвара се ретка ватра из пешадијског оружја, већином кратким рафалима, а Немци то чине и из топова и минобацача. Свој предтерен Немци ноћу ооветљавају ракетама, а оглашавају се и краћим рафалима из пушкомитраљеза. Ретко би поновили ватру са истог места, па изгледа као да премештају пушкомитраљезе по положају у предњој линији. Дању се осматрамо са уређених и добро маокираних осматрачница из предњег краја и са високих камара сламе и кровова неколиких разбацаних кућа у дубни положаја. Ноћу патролирамо испред линије одбране, прикрадамо се непријатељском положају ради осматрања и извићања, али нас у томе Немци ометају осветљавањем ракетама. Понекад ноћу идемо у насилно извићање.

Из рејона села Ловас, обично у први сумрак, Немци доста често туку артиљеријом положај наше бригаде, најчешће положај нашег батаљона

на ивици шуме Церје—Калиле, и то артиљеријом већег калибра. Једне вечери, око два сата ио паду мрака, дође командаит бригаде. Имали смо покривено склониште, иа око сто метара увучено у шуму. Кад смо били при крају разговора о стању у батаљону, поче учестала експлозија граната већег калибра по предњем крају батаљонске одбране и око нашег склоништа, са slabим покривачем од мало грања, кукурузовине и тавког слоја насуте земље. Подрхтава земља. Кроз кров нашег склоништа поче да по нама пропада насута земља.

— Је ли ово склониште за штаб батаљона?

— Јесте — одговорих команданту бригаде.

— Са покривачем који служи за просејавање земље!

— Борци копају ровове и уморни су. За сада смо урадили оволико.

Командант устаде, поздрави се са нама и оде у штаб бригаде. Не прође ни један сат а око нашег склоништа вод инжењераца, које је послао командант бригаде, поче секирама и тестерама да обара храстова стабла. Склониште штаба нашег батаљона освануло је покривено са »три реда облица«, као да ћемо ту зимовати.

Показало се да је командант бригаде био у праву. Заиста смо на тим положајима, у рововима и склоништима, презимили, негде од 20. јануара до краја марта. А нико нае није могао уверити да ћемо се толико дуго набити у влажне, одвратне земљане ровове и мемљива склоништа.

Предуга су два и по месеца у рововима. Сваки дан осматрање, сваке ноћи патролирање и извиђање, сваког тренутка будност и спремност, сваки дан хладно, сваке ноћи смрзлица и слана, свако јутро озебле уши и руке. То невероватво исцрпљује снагу и замара и тело и душу. Но, трпели смо ове те тешкоће рововоког ратовања и претрпели их без трунке малодушности и колебања, јер смо били свесни због чега их подносимо.

У иротеклим годинама били смо навикли на борбу, живот и рад у сталним покретима преко брда, планива, шума, долива и река, али све — горе, на површини земље. А сада све војничке, партијске и политичке активности морали смо проводити доле, под земљом. Није то било лако, али се тако морало, а показало се и да смо умели, јер смо то дуго време проведено у рововима заиста испунили непрекидном активношћу, која је давала омицао и садржај борби и подизала борбени дух и политичку свест бораца и руководилаца.

Политички и војни руководиоци штаба батаљона и команди чета, уз евесрдно ангажовање бораца и командира водова и одељења, непрекидно су, дању и ноћу, по групама, водовима и четама, све по сменама, организовали разговоре и дискусије, предавања, партијске састанке итд. Свакодневно смо обавештавани о борбама које су водиле јединице наше НОВЈ између Дунава и Јадраноког мора, о напредовању Црвене армије ка Будимпешти, Бечу и Берлину, о напредовању западних савезника кроз Италију и преко Француске и Белгије ка Берлину. Било је јаоно да ћемо ускоро изаћи из ровова и скловишта и кренути у последње борбе за коначно ослобођење Југославије.

Читани су и прорађивани актуелни члавци из »Борбе« и разве брошуре које су нам редовно достављане на положаје. У хладним рововима, на парчадима старе хартије, многи борци, сигурног ока на нишану и прста на обарачу, први пут су, невешто и прозоблим прстима, иочели да пишу

крпвудава, али читљива слова. Описмењавани су ту, на фронту, у рову. И пароле смо писали, најпре урезивањем слова у зидове ровова и склоништа, али се брзо досетисмо — лепша су од кукурузних зрна, која смо утискивали у зидове ровова које би иреходно добро углачали. Умели смо и да се веселимо, замећемо шале и причамо вицеве, а у свакој могућој прилици песма нам је била најдража разонода. Имали смо неколико хармоника и виолина, које смо слали од оклоништа до склоништа.

Негде усред зиме обавештеии смо да ће наше положаје на сремском фронгу обићи друг Тито, са командантом савезничке војске у Италији. Положаји су нам били добро уређени а борци, наоружање и опрема у сталној, борбеној готовости. Али смо желели да друг Тито све то види « у још бољем стању. Због тога је почело велико такмичење између чета и водова. Донели смо, чак, и шимшир са огранака Фрушке Горе и окитили ровове тако да се то не види са непријатељске стране, а земљане зидове ровова још боље углачали и на њима, жутим и белим кукурузним зрнима, исгхисали пароле и нацртали многобројне петокраке звезде са орпом и чекићем.

Једног дана, док је ветар брисао преко сремске равнице, а сунце се ретко помаљало кроз облаке, друг Тито је, са командантом савезничких снага у Италији, обишао јединице код Шида, али не и наш баталто-н, на нам се не испуни жеља да га видимо.

Зимски дани споро пролазе. Ноћи су већ нешто краће, а дању је нешто топлије, појављује се и сунце, али се онег још не отапа, а ипак се осећа да се примиче пролеће. И март смо провели у рововима, а једне од његових последњих ноћи нашу бригаду су омениле јединице суседних бригада. После два и по месеца изашли смо из ровова. Када се колона баталона формирала позади линије фронта и кренула ка Шиду, скоро нисмо веровали да се не крећемо тесним рововима већ пространом сремском равницом.

Сместили омо се у крајњим источним кућама у Шиду и преноћили. Сутрадан из штаба бригаде дође наређење да се од формације са четири батаљона прелази на тројну формацију. По томе, наш батаљон, по реду четврти, расформира се и распоређује у 1, 2. и 3. батаљон и у бригадне самосталне чете и водове. Окупили смо батаљон. У строју слуша добијено наређење.

Са неколико речи објасних значај и потребу нове формације, истичући да наш батаљон не престаје да се бори, већ да се као жива, борбена снага улива и појачава борбену моћ наше бригаде, и да тако захтева садашња ситуација. У строју је владала тишина. Борци и руководиоци 4. батаљона слушају објашњење погнутих глава. Било им је нелагодно и тешко, а видели су да је тако и мени, јер ми је глас подрхтавао.

Поздравих последњи иут постројене борце и руководиоце 4. батаљона 8. црногорске ударне бригаде и пожелех им успехе у јединицама у које се распоређују, па брзо замакох иза угла, да ми не примете сузе. Кренух да примим нову дужност — начелника штаба наше бригаде.

Перо П. ПЕРОВИЋ

ШТЕДЉИВО ТРОШИТИ МУНИЦИЈУ

У Кузмину смо били већ више од две недеље. Оно на што дотада нисмо навикли, био је редовни војнички живот, тактичке и друге вежбе.

Послеиодне 3. априла (1945. године), сазнадосмо да нам предстоји нокрет. Изненађени смо. Предвече, пред сам почетак марша, комесар чете, Богдан Радуловић, окупио нас комунисте и саопштио нам да нам предстоји дуг ноћни марш, преко 40 км. Више о задатку није ништа рекао, али је захтевао да се ми, комунисти, до краја заложимо у напорима који очекују чету.

Крећемо према реци Босут. Ноћ је лепа, ведро је, пријатно. Није ни вруће ни хладно, само је тешко без прекида маршевати. Сан нас хвата. Понекад ми се чини да у ходу спавам.

Време одмиче, идемо неким путем, с обе стране оивиченим густом шумом. На једном месту пут прекопан, и то дубоко, ваљда да се спречп кретање тенкова.

Зора свиђе, ми смо још у покрету, али је сада лакше. Бар се види куда идеш, и не спава ми се толико. Идемо стално кроз шуму. Доста је подводно и вода шљапка иопод ногу. Шума је ове рећа. И сунце искочило. Негде око 8 часова избисмо на чистину. Испред нас велика и дуга ливада-чистина, а 500—800 м даље види се село. То су Строшинци. Чујемо да су се ту утврдиле усташе.

Крећемо према селу, подилазимо. У почетку без стрељачког строја. Многи отварају ватру, иако нас нико из села не гађа. Чудим се зашто усташе не пуцају. На овој чистини би нам нанеле доста губитака.

Улазимо и у село, али још увек ни метка нико да испали на нас. Наша чета напада левом страном села. Другови одмичу, у даљини се чује ватра. Изгледа да су наше јединице, које су напред, наишле на усташе. Чујем да је рањен Буро Керкез. Искрварио је и умро. Погинуо је и Меденица. Значи, почело је.

Ватра је ове јача. Наши се повлаче назад, ка ивици села. На улици нешто као мали трг, травњак. Видим мрвог Меденицу. Глава му крвава. Немамо времена да му приђемо ни да га понесемо. Притисак непријатеља је жесток. Ето, теже је него што смо очекивали.

Зауоставимо се иза ограда и припремамо се за борбу. У даљини се чује вриска усташа. Понављамо неколико пута напад, али нас усташе и Черкези одбацују.

Прошло је подне. Одједном, на нашем деоном крилу чује се снажна ватра и повици »Јуриш«, »Ура«! То 3. чета поново врши противнапад. Заједно са њом крећемо сви. Усташе нас не сачекују, повлаче се.

Нас неколицина, са комесаром чете, крећемо се левом ивицом села, преко неких дворишта и поред штала. Наиђосмо на остављени пушкомизраљез, зорку. Реденик у њему спреман за дејство. Дискутујемо шта да урадимо са тим пушкомизраљезом кад с леве стране, преко ливада и поља, са запада, угледасмо широки стрељачки строј, креће према нама. Не отвара ватру. Пошто му је сунце за леђима, сви броци изгледају као да су у црним, усташким униформама. Комесар чете наређује да поставим пушкомизраљез.

Дошли оу на неких двеста метара, али не отварају ватру. На срећу, ко.месар викиу: »Ко је тамо!« »А ко је тамо«, иитају они. »Овдје 8. црногорека«. »Овдје 12. крајишка«, одговорише.

Још се Аовикнуше неколико пута, да се легитимишу помоћу имена, и нама лакну. Наши оу.

Почиње и сунце да залази, нама наређују да се повучемо јер нас Крајишници смењују.

Каоније смо анализирали зашто смо се оно први пут морали повлачити.

Док смо били у Кузмину, дато нам је совјетско оружје. Међутим, непосредно пред полазак, узели смо поново наше старе пушкомитраљезе. Баш у то време, ујутро, када смо подилазили Строшинцима, преко пољане, и када на нас није отворена ватра, многи другови су пуцали из пушкомитраљеза и аутомата. Кад су у село стигли до усташа и ови отворили ватру, нишанцијама су реденици били скоро празни. И док се оружје напуни, притисак је био такав да смо се морали повлачити. Значи, није требало без потребе отварати ватру. Ето, прекршили смо старо, добро правило, а могло нас је то доста коштати. Срећом није.

Миодраг МИРКОВИЋ

ПРВО ВОЈНО ШКОЛОВАЊЕ

После ослобођења Београда и преношења борбених дејстава на сремски фронт, много шта се изменило. Дотадашњи начин ратовања по планинама и врлетима Црне Горе, Босне и Србије, требало је заменити новим, у равници, која нас је срела одмах по преласку Саве. Зато је при команди 1. армије организован двомесечни курс за обуку војних старешина — командира чета и команданата батаљона. Почео је да ради првих дана јануара 1945. године у Сремској Митровици.

Курсем је руководио Владо Мрваљевић, дотадашњи политички комесар 4. батаљона 8. црногорске бригаде. Предавачи су били махом одабрани официри бивше војске, који су се истакли способношћу и одговорношћу. На курсу су изучавани ови предмети: Тактичка обука, са практичним извођењем вежби и командовањем; Настава гађања (изведено је и неколико школоких и бојних гађања); Топографија; Родовска настава (у најнужнијем обиму). Било је нешто стројеве обуке, Правила унутрашње службе; Политичка настава и идеолошко-политички рад такође су били интензивни.

Радило се даноноћно. Често по двадесет часова дневно. Створени су били услови за ноћни рад. Слободног времена, према томе, није ни било. Жељни знања, слушаоци су развили такмичење између водова и поједица. Оно је дало жељене резултате.

И наставници су се такође изузетно залагали.

Тешко је наћи речи и описати како смо »гутали знање« и каква је била одговорност и дисциплина сваког слушаоца и наставника. Највише се пажње посвећивало оном делу о практичном командовању јединицама, јер нас је то очекивало после повратка са курса. По завршетку програма организовани оу завршни испити. Они су показали да командири и команданти одговорно, упорно и добро уче.

По завршетку школовања организована је мала свечаност. Присуствовали су јој и командант и политички комесар 1. армије. На тој свечаности су најбољим слушаоцима уручени скромни поклони.

Двоглед који ми је уручио командант армије, друг Пеко Дапчевић, спасио ми је живот у борбама код села Бурићи. Задржао је зрно снајпера.

Милорад ЈАКИЋ

ОСАМНАЕСТ ГЕАЕРА ИЗВАДИШЕ, АЛИ ИХ ОСТА И ЗА »УСПОМЕНУ« (Моји доживљаји на сремском фронту)

Све се ово догодило у пет дана, негде између 15. и 20. априла 1945. године, у време пробоја сремског фронта.

Бригада се налазила у селу Кузмину. Одатле смо кренули у правцу Јамене. Успут смо наилазили на трагове непријатељских патрола, чак и на још неугашену ватру. Земљиште је било мочварно. Сутрадан, на домаку Јамене, припуца непријатељска патрола. Чим се огласи први рафал, 1. батаљон је одмах скренуо са насипа десно. Ја сам био у аутоматичарској чети, и ми смо ишли право у Јамену. А њу је заузео 2. батаљон, без много губитака, али смо пред Рачиновцима застали до сутрадан. У Јамени сам видео што дотада никад нисам. Село пусто, без живота. Све попаљено, само зидови остали. Бунари су били загађени, па су одмах постављене страже да не би ко пио загађену воду.

Спрема се напад на Рачиновце. Ми смо близу штаба бригаде. Напад је почео у свануће. Пуцало је као да кључа, из свих оружја. Са чела је нападао 3. батаљон. Борба је трајала прилично душ, бивала све жешћа, али батаљон није могао ући у село. Онда је командир наше чете пошао у штаб и добио наређење да наша чета иде у појачање. Командир нам је пренео наређење штаба.

Крећемо, али у сасвим супротном правцу. У једном тренутку помислио сам да ми и нећемо у борбу, јер смо ишли доста дуго. А онда смо се почели враћати. Тек тада сам схватио да ми, у ствари, идемо на бок непријатељу. Тако је и било. Развили смо се у стрелце и напали непријатеља. Пре тога смо добили наређење да не пуцамо док не приђемо близу. Чим нас је осетио, непријатељ је почео да нас гађа. Већ су пале и прве жртве, међу њима је командир чете и водник првог вода.

Команду је преузео комесар чете и одмах наредио јуриш. Скочили смо, нас 80 бораца, са аутоматским оружјем, и осули рафалском ватром.

Из села није више »и метак долетео. Стигли смо до првих ограда и упадали у дворишта.

На улици више не видим никога из наше чете, сами смо нас тројица. Био сам вођа тројке, јер је цела чета била подељена на тројке.

Не размишљајући много кренули смо једном улицом и изашли тако на крај села. Када сам погледао испред, имао сам шта и да видим: много је Немаца и усташа на око 300 метара. Ушли смо тада у гробље, хватамо заклон и одмах почеемо тући. Али наше оружје није за ту даљину... И даље нема никог, само нас тројица. После чујемо да 3. батаљон иде кроз село, према нама. Тако се слободно може рећи да је наша аутоматичарска чета заузела Рачиновцс.

Док су стигли батаљони са шарцима, непријатељ се мало средио и заузео положај, па је ту остао неко време, али је, касније, морао да се повуче, јер су му иза леђа избиле, негде даље, јединице неке друге наше дивизије.

Дошли смо у Врбању и застали да се мало одморимо. Таман што смо сели, јавише нам сељани да се у једној шуми налазе усташе. Наша је чета одређена да претресе шуму. Кренули смо одмах. Дошли смо до шуме и опколили је. Ишли смо у стрељачком строју. Био сам »батли« да први наиђем на њих. Заробим их, у ствари, не ја сам, али ја сам им командовао »Стој!« Они су послушали, дигли су руке увис, за предају. Нису имали оружја, али имали су зато пуне кофере усташког новца, куна.

Кренули смо кроз Славонију и дошли у једно место близу Сибиња. Ту смо срели нашу коњицу. Заузели смо положај у некој шуми и одмах прихватили борбу. Тукли емо се цео дан. По ноћи смо се померили само једно 200 метара напред и заузели бољи положај. Ујутро је почело пушкарање, па се онда зачае распламса борба.

Наша чета је била на десном крилу 1. батаљона. Један шарац 1. батаљона био је близу нас. Видео сам кад паде граната бацача и разнесе његову посаду. После тога је настало мало затишје. Нскористих то да из ранца извадим марамицу са муницијом, да пуним шаржер. Ухватио сам заклон иза две ракљасте букве. Када сам напунио један шаржер, подигао сам се да погледам у јаругу која је између нас и непријатеља. У том тренутку видех како један Немац леже за неки пањ, недалеко од мене, можда којих 20 метара.

Док сам пунио шаржер нисам ни ириметио да сам остао сам на положају. Не знам како се то догодило да нисам чуо команду за повлачење. Е, ту сам се осрамотио! Нисам стигао ни да узем марамицу са муницијом. Али сам зато стигао своје другове. Кад омо избиле на једну чистину, пала је команда »Налевокруг и лези«. Учини ми се згодан заклон једно дрво, па сам истрчао напред двадесетак метара. Немци нису били приметили да смо оАступили. Када су приметили било је касно, ми смо се већ средили. Ту нас је ухватила ноћ. Пуцали смо све време, сву ноћ. Меци су фијукали више моје главе, као да ме неко намерно гађао. Ујутро, кад је свануло, један друг из моје чете ме пита јесам ли ја ноћас био код оног дрвета. Ја му кажем да јесам. Знаш шта, каже он мени, па ја сам целу ноћ у тебе пуцао, мислио сам да је Немац. Зашто си отишао толико напред, пита ме он. Рекох, зато што имам заклон од оног дрвета. Тако сам имао још једиу орећу да глава остане читава.

Кренули смо на Снбињ. То јутро, када смо стигли под једну чуку, олмах смо прихватили борбу. Сјурили емо Немце са чуке и заузели положај на њој. Наређење смо добили да не отварамо ватру. Цео тај дан сам био некако снужен, замишљен. Само мислим — раније ме. И само рачунам, да ме хоће ранити лакше, да се склоним из овог пакла, да се одморим и да се испавам. Јер, од када сам ступио у бригаду, од 9. септембра, ниједан дан нигде нисам отишао са положаја, увек сам био у првој борбеној линији. Око подне донеше нам у ровове по једну неслану погачу. Мада нисмо ни претходни дан ништа јели, нисам могао ни да је окуоим. Када су ми пружили 10 комада партизанских цигара, одмах сам бацио хлеб. И осећао сам се некако веселије.

У први сумрак крећемо напред, једно сто метара. Наша чета поседа једну чуку. Са ње се доле види цеста, у подножју.

Први напад Немаца, сат-два иопред поноћи, успешно одбијамо. Исто тако и други. Командир чете ме шаље за муницију. Тамо су била нека два капетана и радио-станица. Узео сам 4 кутије муниције, вратио се и поделио их борцима. Таман што смо напунили шаржере, у оној помрчинн, ноћ је била, чини ми се мрачна као никада до тада, изненада испред мене викну Немац »Алт«. Био је саовим близу, па пустих цео рафал. Нисам ни помислио да штедим муницију. Кад сам репетирао, схватио сам да немам више муниције. Изгледа да је тако било и са другима. Чуо се само понеки метак. Али су зато почеле бомбе. И ја сам откачио једну и бацио. Аругу сам узео, али нисам уопео да је упалим. Нешто ме је с лећа ударило. Пао сам. Сећам се само да сам једном викнуо: »Санитет«. Нисам смео више, јер сам преко назрео Немце. Још сам био при свести, устао сам и потрчао у правцу оне радио-станице, тамо одакле сам донео муницију. Стигао сам до ње и ставио ногу на обалу потока, да прећем. Више се не сећам ничега.

Знам само да сам се освестио на носилима. Носили су ме кроз неку шуму и донели у неку школу. Ту оу ме оперисали. Изиадили су 18 комада гелера од бомбе, а 6 су и даље остали у мом грудном кошу. После два дана ослобођен је и Славоноки Брод, па су нас пранели у болницу. У њој сам остао три месеца.

Војислав СТЕФАНОВИЋ

ИСПЕВАЛИ СМО СВОЈУ, ИНВАЛИДСКУ ПЕСМУ

Баталаге је мало село. Налази се на западној страни бившег среза та.мнавског, са седиштем на Убу, и кад је 8. црногорска бригада ту стигла бројало је око 160 домаћинстава. Ето, из тог села, после митинга на Убу, одржаног 7. октобра, у 8. бригаду ступило је нас 39 омладинаца (од којих је 10 погинуло).

Са Уба смо 7. октобра кренули ка Лазаревцу, где смо преноћили у згради ооовне школе, ујутро продужили до Даросаве (сада Партизани) и ту преноћили. Ујутро смо примили доручак, куван пасуљ. Ми који

нисмо имали порције отишли смо у оближње кукурузе и од бундева, пресечених преко средине, направили »порције«, из којих смо и доручковали.

На једној њиви близу Даросавс ми, нови борци, распоређени смо по батаљонима, четама, водовима и десетинама. У Венчане смо стигли увече и — одмах на спавање. Када су нас кувари пробудили да примимо вечеру, коју су на брзину спремили, мало се ко одазвао; сан је био слађи.

У Неменикуђама, под Космајем, смештени у једну од две његове основне школе, спавали смо сви заједно, на ђачким клупама. Са нама су спавали и командир чете, Иво Камбан, и комесар, Радоје Вулановић. Два дана смо одавде ишли у заседу, чекајући непријатеља који је одступао од Младеноваца. Петар Пижурица и Буро Косовац су шарцима разбили једну групу Немаца, која је била скренула са цесте и ишла ка нама.

У Раљи смо се били сместили да преноћимо. Кувари су поставили казане, да спреме уједно вечеру и сутрашњи доручак. Али, убрзо је уследио покрет и — казани су просути. Ко је хтео узео је некуваног меса... Нисмо се заустављали све до подножја Авале; ту смо се први пут састали са Руоима. После смо, код Кнежевца, ударнли на немачку заседу. Ту нам је погипуо водник Лабуд.

У Раковицу смо ушли код истоименог манастира. Ту смо водили борбу са Немцима, који су били минирали све прелазе на цести. Погинуо је овде један друг из Баталага, Златомир Ранковић. Однекуда нас је тукао противколац. Једна граната је покидала електричне жице и оне су пале по нама кад смо се пребацивали преко цесте. Рањена су нам четворица другова, а два су погинула. Један је био јединац, родом из села Новака, звао се Илић. Сачекали смо Русе са моторизацијом и упозорили их на миниране прелазе. Они су их брзо очистили и продужили даље.

Пренођили смо у Белом двору. Сутрадан нам је, постројеним по четама, одржао говор Милан Павловић, командант 3. батаљона. Говорио је о уласку у наш мили и драги Београд, тј. како треба да се понашамо према грађанима и како да бијемо и гонимо непријатеља и домаће издајнике. После смо кренули ка Ауто-комапди и, код ње, се опет сусрели са Русима. Ту сам први пут видео чувено руско оружје »кађушу«. Заузели смо једну улицу и ушли у неку повећу зграду где смо остали у току дана. После смо ишли у напад на непријатеља. Борба се водила на све стране. Београд је, чинило се, сав горео од ватре. Дешавало се да ноћу Немци упадају међу нас, да би се некако скрили, што им није успевало. Моја јединица је у свануће стигла до Косовске улице. Упали смо у једну кућу за коју су рекли да припада неком министру избегличке владе. Извршили смо претрес. Ту нам је једна дама донела нешто да поједемо, са напоменом да је и министар доста народног добра појео. У кући је био сакривен и један млади Италијан; дама нам је рекла да би он радо пошао са нама у борбу против Немаца. Када га је довела к нама (био је леп, висок, добро однегован), комесар га је у пратњи два борца упутио нашим талијанским друговима артиљерцима, који су се налазили код Скупштине. Нису разменили много речи, на италијанском, и — артиљерци су га, на лицу места, стрељали...

Борбу смо наставили и даље, према Теразијама и палати »Албанији«; са ње оу нас Немци упорно тукли.

У Београду смо остали дуже. Моја је јединица била на Дедињу и држала 12. кварт. Београд смо напустили 23. новембра 1944. године, прешли Саву и наставили равним Сремом. Ноћили смо у Старој Пазови, у Сремским Карловцима, три дана остали у Баноштару затим коначили у Прњавору и, на крају, на Маторој шуми сменили Личане. Исте ноћи ишао сам у пропад на немачке бункере; било нас је из оваке чете, око 20 другова. У препаду нисмо имали губитака. Као да је хтео да нам се реваншира — непријатељ је исте ноћи, односно пред зору, покушао да нас изненади. Убацио се између 3. и 4. батаљона, у позадину 4. батаљона. У једном нашем бункеру Немци су ранили стражара, двојица бораца су успела да побегну, а двоје, једног друга и једну другарицу, ухватили су живе и одвели их са собом (заробљеног Живорада Везилића интернирали оу у Норвешку и, он се после ослобођења, вратио кући у Туларе; за другарицу се никад више ништа није чуло).

На положају у Маторој шуми остали смо три дана, онда се повукли на краћи одмор у Стару Бингулу. Ту смо положили заклетву и, истог дана поподне, опет кренули на Матору шуму, где омо ударили на минско поље. Ту је изгинуло много наших другарица и другова, међу њима и мој друг из села, Миодраг Танасић. У Старој Бингули је сахрањено 66 другарица и другова, о чему су писале и зидне новине наше чете. Са Маторе шуме протрели смо се у село Љубу, где смо запленили доста непријатељског материјала, а неколико војника смо ухватили на спавању по кућама. Ту смо и ми преноћили и, сутрадан, наставити ка Шиду, пред којим смо водили жестоку борбу. Јака је киша падала, било је хладно — тако да су нам два друга умрла од хладноће. Били су слабо обучени. На једном салашу заложили смо мало ватре и огрејали се. Заклали смо једно овињче и, парче по парче меса, пекли на жару. Многи су сутрадан страдали — од стомака. Увече од 10 чаеова Шид је био у нашим рукама, наредне ноћи преноћили смо у њему, а после наставили ка Товарнику и Чаковцима. Ишли смо ка Томпојевцима и водич нае је целу ноћ водио негде наоколо, па иикако да дођемо до циља. Саботер, платио је то главом. Остали омо где смо се и нашли, све до сванућа, а онда кренули даље.

Код Чаковаца и иза места наставили смо борбу. Неку опаку мочвару неке наше јединице савлаћивале су много пута, али су изгубиле много другова и другарица. Ту смо остали мало дуже, све док нас нису смениле бугароке јединице. Пошли смо на одмор у Малу Вашицу, где смо остали десет дана. Много смо учили на разним курсевима за оспособљавање бораца за разне дужности, гзводили обуку на оружју и учили како се копају ровови и саобраћајнице. После омо поново пошли на положаје, да помогнемо нашим јединицама које су већ водиле борбу са Немцима. Било је то ирвог јануара 1945. Под притиском непријатељских јединица, 17. јануара морали смо се повићи, чак око 30 км, тако да је наш 3. батаљон застао у Старој Бингули. У Товарнику је заробљена наша болница, Немци су у њој поубијали ове рањенике.

Били смо каоније у Ердевику, па у Кузмину, где смо ирвели на одмору нешто око 20 дана. Из Кузмина смо кренули 3. априла 1945, у последњу офанзиву, која се није зауставила до коначног ослобођења.

У борби за село Буриће рањен сам 6. априла, у 7.30 часова. Непомично сам лежао до 12 часова, бутна кост леве иоге била ми је пребијена, Извукли су ме другови, под ватром непријатељских минобацача. Штитио нас је од поглода дим од екопозивија граната. Другови су ме пренели до штаба батаљона, али тамо никога није било — сви се растурили тражећи заклон од бомбардовања наших авиона. Зато оу другови са мном продужили даље. Кад су хтели да ме ставе у кола, мобилисана од мештана, за евакуацију рањеника, коњи су се поплашили и, преко канала наших положаја, отишли право ка непријателуу. Мене су другови носили све до Јамене, ту ме је санитетско особље бригаде превило, ставило у кола и упутило у Селјане, у бригадно превијалиште, где ми је помоћ указао лекар, Италијан. У бригадној болници у Страшинцима провео сам три дана и одатле упућен у Сремску Митровицу, где ми је извршена прва операција. У Митровицу сам стигао дереглијом. У болници није било ниједног лекара, говорило се да су пострељани због непријатељског понашања према рањеницима и саботирања (секли су друговима и другарицама поједине делове тела без потребе и сл.). Нови оу лекари стигли увече 9. априла и наставили да лече рањенике. Као рањеник прошао сам 12 болница, на лечењу сам се задржао ове до 12. априла 1946. године, и из болнице у Панчеву пошао сам кући као ратни војни инвалид. Тамо у Панчеву, смо ми, инвалиди, испевали ову песму:

*Друже Тито од нас се не стиди,
Свуда реци да смо инвалиди;
Ми смо ове ране задобили,
Кад смо, друже, на бункеру били.*

Љубомир М. ЈОСИЋ

СПОМЕНИК У ЧАКОВЦИМА

Када се помене оремски фронт, преживели борци 8. црногорске ударне бригаде сете се најпре, поред Маторе шуме, Чаковаца и чаковачких бара. У Чаковцима и на њиховим положајима најдуже се бригада задржала, тешке борбе водиле и многе жртве дала.

Родитељи палих бораца са тугом, помешаном са поносом, памте Чаковце и његове мештане, који оу топло иримили бригаду.

Случај је хтео да је велики број колониста жив старог завичаја, из Црне Горе, насељен недалеко од Чаковаца, у Врбасу. Међу колонистима, најчешће бившим партизанима, било је и демобилисаних бораца 8. црногорске бригаде, и родитеља палих бораца на чаковачким, снегом покривеним, крвавим положајима.

Крајем 1948. године, приликом обиласка њихових гробова, отац палог борца Милорада Поповића и мајка Воја Делибашића покренули су иницијативу за подизање споменика овим тамо палим борцима. Тада су

организација Савеза бораца и ратних војних инвалида у Врбасу и друштвено-политичке организације подржале ту иницијативу и покренуле акцију.

Сакупљање средстава за подизање споменика, као симбола слободе и патњи, текло је успешно. И организација Савеза бораца из Вуковара поздравила је и подржала ту иницијативу. Тако су борци две општине сложено, пролећа 1949. године, откриле споменик, као трајно обележје свим борцима 8. црногорске бригаде палим на чаквачким положајима. То је, уједно, и трајни споменик братству и јединству народа и народности Југославије, које градише храбри борци бригаде.

Гојко МИЛОШЕВИЋ

ДА СЕ ПРОМЕНИМО ...

Сремски фронт. Зима. Равница онегом покривена, спојила се са месечином у ведрој ноћи.

Комесар 3. батаљона кренуо у обилазак положаја. Ја, као курир, чиним целокупну његову пратњу. Путујемо и ћутимо, из два разлога. Ја немам шта да питам комесара, а и не бих хтео да откријемо положаје, а он, заокупљен бригама, тако најлакше размишља.

Стигосмо до ровова. Стражари осматрају, други оу у оклоништима, укопаним у земљу, опавају поред мајих ватрица. Ватра необична, уместо дрва клипови кукуруза, обраних на »ничјој земљи«. Комесар загледа сваку гомилицу. озбиљно, као да процењује колико је тешка. А лепо знам да по тим гомилицама процењује колико је које одељење вредно ...

Доћосмо и до митраљезаца. Њихова су склоништа већа и удобнија. И гомиле кукурузних клипова су веће. Понека чак помешана са дрвима. Комесарово лице се озари при малом пламичку ватре.

— Е, што сте ви митраљесци мајстори за уништавање — нашали се. — Изгорите за једну ноћ кукуруза колико цео батаљон не би појео за недељу дана ...

Касно ноћу вратисмо се у штаб батаљона, који је смештен у једном салашу. Тамо затекосмо весело друштво, окупило се око ватре, дрвима наложене, па у сувоћи и топлоти распреда веселе приче. Комесар их пажљиво осмотри, баш онако како је и у рововима осматрао гомиле кукурузних клипова, а и људе који их ложе. Чини ми се да те две »гомиле« једнако гледа, а различито о њима закључује. Овде нема ниједног члана штаба батаљона. То је група људи око штаба. Један поп, ни мобилиса« ни добровољац. Нашао се у штабу на трећи начин. Покрио шубаром главу, а на шубари прикачио крст. Нико му ни име не зна, а и коме је потребно. Зна се да је поп, то му замењује име и презиме. Други је капетан бивше војске, зову га понекад и презименом, Николић. Дошао после ослобођења Београда и, ето, прогурао чак до штаба. Даље није могао, али му је и ту добро. Не командује, не прописује наређења, нити их разликује јединицама.

Крупан, густих обрва, чакшире од официроког штофа, кожни капут, чизме. Можда и замишља да је паметнији од ооталих за толико колико је боље обучен. Има руску машинку, неко му је дао мислећи да ће му требати у рововима, а до пиштоља није било тешко доћи у Београду. Сва је његова дужност да буди смену страже, с времена на време. Поп не ради ни то, на чему му капетан завиди. А и још понеки из ове дружине.

Направише нам место поред патре. Тишина. Курир који добро познаје ово Аруштво, прво се обраћа попу:

— Попе, хајде, ако комесар дозволи, да се промеимо, бар за једно два месеца.

— Са чим?

— Са дужностима. Ти буди куркр, а ја ћу — поп.

Присутне није било тешко насмејати, чак ни комесара.

— Па-а, ето, ја бих некако и могао бити курир, али како ћеш ти бити псш?

— Лако. Не бих кршћавао ни вјенчавао, ни оветио водицу, јер ни ти то не радиш. Једино би ми остало да исповедим капетана, а ти се ни то ниси сетио.

Поп, та стара лисица, најслађе се смејао на капетанов рачун, па хоће и ову прилику да искористи до краја.

— Не би га ти знао питати за прехове?

— Знао бих, и те како!

— Да чујемо бар једно питање.

— Исповест не сме нико да чује, сем поиа.

— Сме, сме, само ти питај! — добаци неко.

— А шта мисли капетан? — припита курир.

— Што и остали! — одговори капетан. — Знам да ћеш лупити нешто и остати жив.

— Може бити, али кад си мислио ићи у партизане, зашто то не уради четрдесет прве?

Смех крену, али га комесар прекиде строгим гласом:

— Да то више нисам чуо! Таква питања се данас не постављају! Ни ти ниси дошао четрдесет прве, па те нико не пита када ои дошао!

— Не питам ни ја — рече курир. — Но то, на пример, да сам поп...

— Умеш ти да постанеш и безобразан поп — закључи комесар. — Ако не знаш што паметније, прекини.

— Знам ону Марка Миљанова: »После Косова богаташи се потурчише и посташе глачитељи своје крви, а остали остадоше да се боре и чезну за слободом«. И ону: »Младост не зва за дукате, а старост и грошеве броји.«

— Свеједно, комесаре — упаде поп. — Соле воли да уједа, па то ти је! Ако неће сада кад ви чујете, он ће то каоније.

— Избићемо ми то њему из главе!

— Ја не уједам! Ја само слободно мислим!

— Будале и више чуда раде! — констатова капетан.

— А ја бих волео да чујем каква ли би то питања комесару постављао — умеша се у разговор доктор, да би извукао Сола.

— Немам питања за комесара!

— Зато што не смеш — ликује капетан.

— Њега за грехове могу да питам на партијском састанку.

— Видите како он то делн: на оно што је за састанке и на оно што треба рећи поред ватре — упоран је доктор.

— И лисина у јазбини два излаза тражи! — рече кувар.

— Видиш нијеои много погријешио, ја сам и рођен тамо гдје је лисица једини лопов! А сада се дружим са поповима, капетанима и остацим угледним људима. То моји преци нису доживјели за стотину година.

Нешто умор, а нешто ноћ учинише да се друштво разиђе и оде на спавање.

Остадоше дежурни курир и поп. Поп поче нови разговор.

— Соле, као што видиш, не можеш бити поп.

— Мени то и није циљ, неш да ти будеш курир, да будеш прави партизан. Шта поп представља? Само једног бадаваџију.

— Сада је тако! Али поп, партизан, треба нашем народу. Кад се ја (ратим у свој крај, слушаће се моја реч као што се овде слуша и поштује зеч комесара.

— То ти верујем. Али, да ли ћеш ти говорити народу онако искрено и поштено као што говори комесар?

— Тебе увек нагрива неки црв сумње када је реч о мени и капетану. ЈИ мислиш да ми представљамо неке шарене партизане.

— Е-е-е, да тебе Соле једном види у бомбашима, рекао би да си прави [оп-партизан — озбиљно ће дежурни. — А што се капетана тиче, он је госебан! Мислио је да кад дође међу нас сељаке једва ће га дочекати, да командује. Јес, гађе! Он је командовао и изгубио рат. А ови га добнше. Го је разлика у начину мишљења између курира и капетана. Курир види т њему човека који није знао да командује, па га не сматра више од уве шљиве, а капетан мисли да је курир обични »посилник«. Па се надорђавају, не бирајући речи ...

Милан РАДОЈЧИЋ СОЛЕ

ДВА ПУШКОМИТРАА.ЕСЦА ЗА ДВОЈИЦУ КОМЕСАРА

Крајем новембра 1944. године 2. чета 4. батаљона била је на полокајима јужно од села Визића, у Срему. Близина непријатеља и откритеност терена прииудили су нас да се, први пут у нашем ратовању, укопавамо. Нерадо смо то радили, али није било друге, и чета се, како би е војнички рекло, укопала у ровове пунот профила. Од Немаца и усташа >или омо удаљени којих 150—200 метара, негде и мање. Јасно смо видели :ако, приликом продубљавања ровова, избацују лопатама земљу. Све што >и се, са наше или са њихове отране, нашло над ровом служило је као лета на којој су борци испробавали стрелачке опообности.

У таквим условима у команди чете вије било много посла. Сав живот :е одвијао међу борцима, у рововима. Међу њима су најчешће били свп (ланови команде чете, па и ја и комесар чете, Илија Прелевић. Највише мо волели да омо у рову међу борцима. Једног лета нам борци испричаше сако »разговарају« са комшијама преко. Отварају ватру на све што је

живо. То чине и Немци. Један борац стави каиу на подужи штап и пажљиво је подиже над ровом. Одјекну пуцањ и ситне грудвице земље нас попрскаше. Капу метак окрзну. Мало по мало, и нас двојица се укључисмо у »разговор«. Пошто смо имали дужи пушкомитраљески стаж, узели смо пушкомитраљезе и тукли кратким рафалима. Чекали смо да уочимо шлем, капу или нешто слично. Онда бисмо гађали. Све то и не би било врњедно пажње да се није понављало неколико дана узастопно. И постало озбиљно. Наиме, ми би почели кратким рафалима, а Немци одмах одговорили ватром из свих оруђа, на много ширем фронту. Виши штабови су анализирали шта се то дешава и зашто непријатељ отвара такву ватру. Коначно се тајна открила онога дана када је командир чете, Радомир Јокановић, сазнао шта му раде комесари. Сео је и написао штабу батаљона писмо и понудио им »два пушкомитраљесца«, с тим да му се у замену пошаљу два комесара.

После тога штаб батаљона је забранио такве поступке, па су и комесари 2. чете остали без омиљене забаве.

Љубо БОЈИЋ